

Monitoring reforme zatvorskog sistema

**Izveštaj o stanju u ustanovama
za izvršenje krivičnih sankcija**

Beograd, februar 2016.

Monitoring reforme zatvorskog sistema

Izdavač: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
www.helsinki.org.rs

Za izdavača: Sonja Biserko

Biblioteka: Helsinške sveske, br. 35

Autori:

Jelena Mirkov

Ljiljana Palibrk

Dr Zoran Ilić

Dr Aleksandra Bezarević

Prelom i korice: Binder, Beograd

Štampa: Binder, Beograd

Tiraž: 500 primeraka

ISBN 978-86-7208-201-2

**Projekat „Monitoring reforme zatvorskog sistema”
realizovan je uz podršku Civil Rights Defenders u Beogradu.**

CIP - Каталогизacija u publikaciji - Narodna biblioteka Srbije, Beograd
343.81/.84(497.11)"2014"

MONITORING reforme zatvorskog sistema : izveštaj o stanju u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija / [Jelena Mirkov ... [et al.] ; english translation Marija Majkić]. - Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2016 (Beograd : Binder). - 78, 73 str. ; 21 cm. - (Biblioteka Helsinške sveske ; br. 35)

Tekst štampan u međusobno obrnutim smerovima. - Nasl. str. prištampanog engl. prevoda: Prison Reform Monitoring. - Tiraž 500.

ISBN 978-86-7208-201-2

1. Мирков, Јелена, 1983- [аутор]

а) Затвори - Организација - Србија - 2014

COBISS.SR-ID 221641996

SADRŽAJ:

I CILJEVI IZVEŠTAJA I NAČIN RADA	5
II MONITORING REFORME ZATVORSKOG SISTEMA U 2014. GODINI	6
Uslovi smeštaja i boravka osuđenih lica:	6
KPZ u Nišu	6
KPZ u Sremskoj Mitrovici	6
KPZ Zabela	7
KPZ za žene u Požarevcu	7
Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu	8
KPZ za maloletnike u Valjevu	9
Tretman i položaj lica lišenih slobode:	10
KPZ u Nišu	10
KPZ u Sremskoj Mitrovici	12
KPZ Zabela	15
KPZ za žene u Požarevcu	17
Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu	19
KPZ za maloletnike u Valjevu	20
Zdravstvena zaštita:	24
KPZ u Nišu	24
KPZ u Sremskoj Mitrovici	26
KPZ Zabela	27
KPZ za žene u Požarevcu	28
Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu	29
KPZ za maloletnike u Valjevu	31
III KANCELARIJE ZA IZVRŠENJE ALTERNATIVNIH SANKCIJA	33
Kancelarija u Nišu	34
Kancelarija u Sremskoj Mitrovici	35
Kancelarija u Požarevcu	35
Kancelarija u Valjevu	36
Zaključci i preporuke	36

IV MONITORING REFORME ZATVORSKOG SISTEMA U 2015. GODINI	38
Opšta zapažanja, smeštaj lica lišenih slobode i životni uslovi:	38
OZ u Subotici	38
KPZ u Somboru	40
OZ u Kragujevcu	41
OZ u Beogradu	42
KPZ u Padinskoj Skeli	44
OZ u Zrenjaninu	45
OZ u Novom Sadu	47
OZ u Smederevu	49
OZ u Pančevu	50
Tretman i položaj lica lišenih slobode:	52
OZ u Subotici	52
KPZ u Somboru	53
OZ u Kragujevcu	55
OZ u Beogradu	56
KPZ u Padinskoj Skeli	57
OZ u Zrenjaninu	59
OZ u Novom Sadu	60
OZ u Smederevu	61
OZ u Pančevu	63
Zdravstvena zaštita:	64
OZ u Subotici	64
KPZ u Somboru	65
OZ u Kragujevcu	67
OZ u Beogradu	69
KPZ u Padinskoj Skeli	70
OZ u Zrenjaninu	71
OZ u Novom Sadu	72
OZ u Smederevu	74
OZ u Pančevu	75
V KANCELARIJE ZA IZVRŠENJE ALTERNATIVNIH SANKCIJA	76
VI Prilog: PROBACIONA SLUŽBA U HOLANDIJI	78

CILJEVI IZVEŠTAJA I NAČIN RADA

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (HOS) nastavio je i tokom 2014. i 2015. godine praćenje reforme zatvorskog sistema, odnosno ustanova za izvršenje krivičnih sankcija u Srbiji. Realizaciju projekta pod nazivom „Nastavak monitoringa reforme zatvorskog sistema” podržala je organizacija Civil Rights Defenders.

Posete ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i kancelarija za alternativne sankcije realizovane su uz dozvolu i podršku Ministarstva pravde i Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, dok su posete pritvorskim jedinicama realizovane uz dozvolu predsednika Viših sudova, koji su nadležni za određenu teritoriju. U ekspertskom timu koji je vršio monitoring ustanova za izvršenje krivičnih sankcije su bile pravnice iz Helsinškog odbora Ljiljana Palibrk i Jelena Mirkov, redovni profesor na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Dr Zoran Ilić i specijalista opšte medicine, Dr Aleksandra Bezarević.

Tokom projekta koji se odvijao u drugoj polovini 2014 godine, tim Helsinškog odbora je obišao šest ustanova koje su u nadležnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija pri Ministarstvu pravde: pet Kazneno-popravnih zavoda (u Nišu, Sremskoj Mitrovici, Zabeli, Požarevcu i Valjevu) i Specijalnu zatvorsku bolnicu u Beogradu. Takođe, u tim gradovima obavljene su i posete kancelarijama za alternativne sankcije. Nastavak projekta 2015. godine obuhvatao je posete sedam okružnih zatvora u: Subotici, Kragujevcu, Beogradu, Zrenjaninu, Novom Sadu, Smederevu i Pančevu i dve posete Kazneno-popravnim zavodima u Somboru i Padinskoj Skeli. Tim Helsinškog odbora je u toku 2015. godine obišao i šest kancelarija za alternativne sankcije u: Subotici, Somboru, Kragujevcu, Novom Sadu, Smederevu i Pančevu.

Cilj ovog izveštaja je sagledavanje postojećeg stanja u sistemu krivičnih sankcija, kako zavodskom, tako i vanzavodskom u periodu od dve godine. Izveštaj prikazuje stanje u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i stepenu obezbeđivanja prava lica lišenih slobode. Takođe, izveštaj prikazuje stepen reformisanja sistema izvršenja krivičnih sankcija u skladu sa predviđenom Strategijom.

Tokom poseta zatvorima obavljani su razgovori sa direktorima ustanova, načelnicima svih službi i zaposlenim licima u tim službama. Takođe, Helsinški odbor je obavljao pojedinačne i grupne razgovore sa licima lišenim slobode. Ostvaren je delimičan uvid u dokumentaciju koju poseduju ustanove, a podaci koji se navode u izveštaju dobijeni su od svake ustanove na osnovu upućenog upitnika.

Nastavak monitoringa posebno je važan u kontekstu pristupnih pregovoranih članstvo u Evropskoj uniji (EU), odnosno Poglavlja 23. Srbija je 2013. godine usvojila Strategiju razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija za period 2013-2020, usvojene su izmene Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS) i usvojen je Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera. Izmenom pravne regulative, obezbeđene su zakonske osnove za realizaciju alternativnih sankcija; međutim, taj proces se odvija dosta sporo, a rezultati su nedovoljno vidljivi.

MONITORING REFORME ZATVORSKOG SISTEMA U 2014.GODINI

USLOVI SMEŠTAJA I BORAVKA OSUĐENIH LICA *Promene u odnosu na posetu iz 2013. godine*

Kazneno popravni zavod u Nišu

U periodu između dve posete tima Helsinškog odbora, u KPZ u Nišu došlo je do određenih promena u cilju poboljšanja smeštajnih kapaciteta. Završene su rekonstrukcije pojedinih paviljona koji su bili u izuzetno lošem stanju. Osuđena lica iz ovih paviljona smeštena su u nove, okrečene sobe, sa novim podovima, pvc prozorima, krevetima i wc-ima. Crkveni objekat je takođe u međuvremenu završen, a na oslikavanju unutrašnjosti crkve su radila osuđena lica. U toku je završna faza na rekonstrukciji C paviljona.¹ Zavodu je na obrađivanje tokom 2013. godine ustupljeno zemljište vodovoda, a u 2014. i vojska je Zavodu ustupila zemljište koje ne obrađuje. U Zavodu se izrađuje i nameštaj za sudove, a vulkanizerska radnja koja je otvorena krajem 2013. godine, počela je da radi i za građanstvo. Iako je naveden dosta širok spektar poslova na kojima su angažovana osuđena lica, samo je trećina osuđenika radno angažovana i to ne stalno već po potrebi.

Iako je uprava uložila evidentne napore za poboljšanje uslova, u Zavodu i dalje postoje problemi koji utiču na funkcionisanje ustanove: smanjen broj pripadnika službe obezbeđenja (nedostaje 50 radnika), nedovoljan broj vaspitača koji rade na resocijalizaciji osuđenih lica, mali kapaciteti za obuku i upošljavanje, kao i veliki broj disciplinskih postupaka. Takođe, veliki broj osuđenih lica (1256 na dan posete), pogotovo u zatvorenom odeljenju (čak 820), izvor je brojnih problema koje zaposleni svakodnevno moraju da rešavaju, najčešće na uštrb dobre organizacije, ali i prava osuđenika.

Iako je, prema rečima zaposlenih, uvođenje tužilačke istrage uticalo na smanjenje broja pritvorenih lica u zatvoru, u istražnom postupku se, na dan posete nalazilo čak 95 osoba. Iako je dosta toga urađeno tokom prehodnih godinu dana, prostorije u kojima se nalaze pritvorena lica su i dalje u veoma lošem stanju. Prostorije u prizemlju su neuslovne za boravak pritvorenih lica, jer su neugledne, pune vlage od koje se pod podigao, a pritvorena lica napominju da nemaju dovoljno svežeg vazduha zbog rešetki na prozorima koje onemogućavaju da se prozori otvore kada je potrebno. Po rečima zaposlenih, u planu je renoviranje i ovog dela smeštaja.

Sudeći po dokumentaciji, u zatvoru čak trećina osuđenika spada u kategoriju lica sa smetnjama u razvoju, ili zavisnika: smetnje u intelektualnom funkcionisanju ili psihijatrijske probleme trenutno ima 41 osuđenik, zloupotreba psihoaktivnih supstanci zabeležena je kod 308 osoba, a alkoholizam kod 84.

Kazneno popravni zavod u Sremskoj Mitrovici

Uočeno je da se u ovaj zavod, tokom poslednjih godinu dana, veoma malo ulagalo. Veliki broj paviljona i prostorija još uvek ne odgovara standardima koji garantuju dostojanstven i human način života tokom služenja zatvorske kazne.

---

¹ Objekat jos uvek nije useljen jer, je tokom rekonstrukcije došlo do određenih problema u izvođenju radova.

Zatvor je i dalje prenaseljen (2048 lica na dan posete), dok su realni kapaciteti zatvora za najviše 1300 osuđenika. Pritisak na ovu ustanovu ne jenjava, pa smo u prijemnom odeljenju zatekli 129 osuđenika, a kapaciteti su za njih 96. Dešava se da osuđenici na prijemnom odeljenju ostaju i duže od 30 dana, roka predviđenog zakonom, čekajući da se oslobodi mesto u nekom od paviljona. Prenaseljenost ugrožava i pravo osuđenih lica na odgovarajući tretman, primeren potrebama njihove resocijalizacije. U pritvoru, takođe, boravi veliki broj osoba (89).

Zavodu i dalje nedostaje odgovarajući broj zaposlenih u službi obezbeđenja, kao i u službi za tretman. Zbog velikih vaspitnih grupa i malog broja zaposlenih u službi za tretman, kao i neadekvatnog rada sa osuđenima više od 70 % osuđenika kaznu odsluži u zatvorenom odeljenju. Ovo dovodi do zaključka da se u KPZ, u velikoj meri ne ostvaruje propisana svrha kažnjavanja koja se odnosi na resocijalizaciju.

Kazneno popravni zavod Zabela

U periodu između dve posete HOS, preduzeti su manji radovi na poboljšanju smeštajnih uslova u zatvoru (krečenje, sređivanje kupatila u pojedinim objektima).

U Zabeli je tokom tog perioda došlo do povećanja broja osuđenih lica sa 1459 na 1584. Tako se za isto toliko povećao i broj osuđenih lica u zatvorenom odeljenju – sa 1150 (2013), na 1261.

Broj osuđenih lica koji su radno angažovani i dalje je mali i iznosi oko 30 % osuđenika. Kao razlog za to, upravnik navodi da su osuđenici zainteresovani za rad, ali da nema dovoljno posla gde bi mogli da se angažuju.

Tokom posete obišli smo i pritvorsku jedinicu koja nije u sklopu Zavoda. U zgradi pritvorra se nalaze i prekršajno kažnjena lica, ali su ona odvojena od pritvorenika. Prema rečima upravnika, broj pritvorenika se ove godine drastično smanjio – sa 100 na 19. Smeštajni uslovi u pritvoru su u protekle dve godine poboljšani. Sobe su okrečene, a postavljeni su novi kreveti i ormarići.

Po rečima načelnika, u pritvoru se prosečno boravi do 4 meseca, ali ima pritvorenika koji su tu i više od godinu dana.

Kazneno popravni zavod za žene – Požarevac

Iako KPZ za žene pripada grupaciji posebnih – specijalnih ustanova poluotvorenog tipa, objektivno je ustanova zatvorenog tipa namenjena za izvršenje kazne zatvora za osobe ženskog pola. Postojeći uslovi ne omogućavaju funkcionisanje programa postupanja prema osuđenima koje su procenjene da kaznu izvršavaju u otvorenom i poluotvorenom odeljenju. Prilikom posete ustanovi obavešteni smo da je Evropska komisija odobrila 2,5 miliona eura, a petinu tog iznosa i Republika iz budžeta, za rekonstrukciju ustanove u cilju izgradnje kapaciteta za poluotvoreno i otvoreno odeljenje i poboljšanje uslova boravka u zatvorenom odeljenju. U završnoj fazi je proces projektovanja; radovi su, nakon sprovedene procedure, trebalo da počnu u prvoj polovini 2015. godine, a rok za završetak radova je dve godine. Time bi kapacitet zatvorenog odeljenja bio 160, poluotvorenog 140 i otvorenog za 50 osuđenica (kapaciteti zatvora bi se sa sadašnjih 170 povećali na 350 mesta). Ova informacija daje nadu da će konačno doći bolji dani za žene osuđene na kaznu zatvora u Srbiji. Međutim, ostaje dilema da li će postojeća površina kojom raspolaže KPZ i sama lokacija omogućiti da se ovim putem konačno razreši pitanje izvršenja kazni zatvora za

žene u budućnosti. Atraktivnost lokacije za potencijalne investitore bi značajno podigla cenu ovih objekata i prostora i omogućila eventualnu izgradnju ustanove izvan gradskog područja.

Na dan posete tima Helsinškog odbora, u zavodu je bila 251 osuđenica. Prema rečima upravnika, više od polovine su povratnice (čak 131). Najveći broj osuđenica se nalazi i dalje u zatvorenom odeljenju (131), dok su njih 93 smeštene u poluotvorenom i otvorenom odeljenju. Utisak je da su osuđenice nedovoljno radno angažovane, iako je, po rečima upravnika, oko 100 žena raspoređeno na razne poslove (40 u krojačnici, a ostale na ekonomiji, ili na održavanju higijene u krugu Zavoda i u bašti). Imajući u vidu brojne specifičnosti osuđeničke populacije u ovom zavodu, i dalje smo mišljenja da su mogućnosti za radno angažovanje i obrazovanje skromne i neadekvatne.

Najveći problem predstavljaju upravo osuđenice koje se nalaze u zatvorenom odeljenju i koje nisu radno angažovane. Primećeno je takođe, da je od ukupno 53 izrečene disciplinske mera u 2014. godini, čak 38 – upućivanja u samicu, dok je u 12 slučajeva, mera izrečena uslovno.

U periodu između dve posete, zabeleženo je znatno osipanje kadrova u svim službama (zdravstvena, tretman, služba obezbeđenja).

Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu

KPZ Bolnica Beograd – „specijalna zatvorska bolnica” – zatvorenog je tipa i namenjena je lečenju i rehabilitaciji osuđenih lica kojima je uz kaznu zatvora izrečena i neka od mera bezbednosti obaveznog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi (psihijatrijsko lečenje i čuvanje, lečenje i čuvanje alkoholičara i narkomana). Osim toga u nju je moguće smestiti i posebne kategorije pritvorenih lica kad su lečenje, određeni rehabilitacioni i zahvati forenzičkog karaktera, pre svega utvrđivanje stepena uračunljivosti u prethodnom postupku, neophodni. Imajući u vidu složenost poslova koje ova ustanova obavlja, heterogenost populacije za koju je namenjena, kao i njenu primarnu orijentaciju na lečenje i rehabilitaciju (zdravstveni aspekt), otvara se nekoliko važnih pitanja kao uslova za adekvatno pozicioniranje ustanove u sistemu kaznenih, ali i zdravstvenih ustanova u Srbiji.

Lokacija ustanove i ograničenja koja podrazumeva jasno ukazuju na potrebu da se neke bitne stvari promene. Naše je stanovište da sadašnja lokacija i postojeća arhitektonska rešenja značajno onemogućavaju uvođenje niza standarda koji se tiču lečenja i rehabilitacije ove posebne i ugrožene kategorije ljudi. Prostor sa kojim raspolaže ustanova je deo klasičnog zatvorskog objekta (CZ) prevashodno namenjen za „čuvanje” – lišavanje slobode, kažnjavanje – izvršenje kazne zatvora, a ne za lečenje i rehabilitaciju. Sve dosadašnje rekonstrukcije bile su limitirane postojećom arhitekturom. To se, pre svega odnosi na mogućnosti bolničkog tretmana ali i lečenja i rehabilitacije alkoholičara i narkomana.

Pitanje nadležnosti sistema (zdravstvenog i/ili pravosudnog) se takođe u poslednje vreme otvara kao problematično sa stanovišta osnovne svrhe i zadataka koje ostvaruje ova ustanova. Različita mišljenja, da li bi trebalo da pripada zdravstvenom ili pravosudnom sistemu moraju biti usaglašena što pre, jer ugrožavaju sistem ukupne zdravstvene zaštite pritvorenih, prekršajno kažnjenih i osuđenih lica.

Treće i, ne manje važno je pitanje ostvarivanja rehabilitacionih, zdravstveno-terapijskih i vaspitno-korektivnih zahvata, tj. odnosa i nadležnosti službe za tretman i zdravstvene službe u tretmanu pacijenata ove ustanove. Poslednjih godina je došlo do nepotrebnog odvajanja

službe za tretman i zdravstvene službe u ostvarivanju tretmanskih i rehabilitacionih postupaka. Jedino rešenje, po nama, je partnerstvo u definisanju programa postupanja i delovanja kao i standardizacija postupaka i delovanja svih činilaca – službi i pojedinaca u radu sa osuđenim i pritvorenim licima.

Broj osuđenih lica u ovoj bolnici nadilazi predviđene kapacitete (450), pa je tako, na dan naše posete u bolnici boravilo blizu 600 osuđenika. Prema rečima upravnika, prošle godine se broj osuđenih lica kretao i preko 700.

U vreme naše posete radovi na rekonstrukciji E bloka (akutna psihijatrija), privodili su se kraju. Međutim, ostali deo bolnice nalazi se u veoma lošem, ruiniranom stanju. Posebno je loše stanje C i D paviljona, gde su neke sobe zatvorene za korišćenje. U C paviljonu je propao krov pa voda curi po sobama, hodnicima i u dnevnom boravku. U ovom bloku je izuzetno hladno, jer radijatori postoje samo u hodniku, ali ne i u sobama, u kojima smo zatekli veliki broj osuđenika koji su pokušavali da se bar malo zagreju ležeći pokriveni u krevetu. U D paviljonu smo zatekli sobe sa razvaljenim vratima, bez kvaka i brava. Na ovom odeljenju postoji sala za vežbanje koju nije moguće koristiti, jer su zidovi i plafon potpuno ruinirani.

U bolnici i dalje postoji problem sa smeštajem maloletnih lica, za koje ova ustanova zvanično nije nadležna. Ipak, u nekim situacijama maloletnici se upućuju u SZB, pri čemu osoblje nema mogućnosti da ih izdvoji, već im obezbeđuje krevet i lečenje u sobama sa odraslim osuđenima za koje je procenjeno da su manje rizični po njih.

Prema podacima Zavoda, u SZB je smešteno 268 osoba sa merom obaveznog psihijatrijskog lečenja, 105 ih je sa merom obaveznog lečenja od narkomanije i njih 57, sa merom lečenja od alkoholizma.

Osuđenici sa merom obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u bolnici borave i više od 15-20 godina.

Kazeno popravni zavod za maloletnike u Valjevu

KPZ za maloletnike u Valjevu je jedinstvena ustanova u Republici Srbiji, namenjena prevashodno za izvršenje kazne maloletničkog zatvora za maloletna i mlada punoletna lica. Tretman ove kategorije osuđenih pretpostavlja poštovanje posebnih standarda, kako sa stanovišta uslova boravka, tako i sadržaja programa, delovanja stručnih i ostalih službenih lica. Obzirom na činjenicu da se u ovoj ustanovi već duži niz godina ne nalaze maloletna osuđena i pritvorena lica (stariji maloletnici), već samo relativno mali broj (14 – što je ispod 8 %) mladih punoletnih i punoletnih lica, kao i znatan broj prvi put osuđenih na kaznu zatvora, do 23 godine, kao i najveći broj povratnika sa kaznom do godinu dana sa područja viših sudova u Valjevu i Užicu, teško je očekivati poštovanje ovih standarda. Heterogenost populacije osuđenih po nizu karakteristika, otežava organizaciju i realizaciju tretmanskog zahvata, posebno kad je reč o poštovanju standarda koje propisuje maloletničko pravosuđe. Naime, tretmanske aktivnosti prema kategoriji mladih sa kaznom maloletničkog zatvora se u većini elemenata ne razlikuje od tretmana ostalih osuđenih i prekršajno kažnjenih lica. To se posebno može prepoznati u tzv. u Odeljenju pojačanog nadzora (OPN), gde važe istovetna pravila i standardi bez obzira na uzrast, vrstu i dužinu kazne. KPZ Valjevo je duži niz godina, po nazivu, ustanova za maloletnike, a u njoj nema maloletnih lica.

KPZ Valjevo je pretrpeo ozbiljna oštećenja tokom katastrofalnih poplava u maju 2014. godine. Pritvorska jedinica je van funkcije, oštećen je deo ograde, kao i dva prilazna mosta.

Zahvaljujući međunarodnim donacijama, KPZ je u velikim rekonstrukcijama (počele u drugoj polovini 2014), kako zajedničkih prostorija (kuhinja, trpezarija, magacina), tako i stambenog bloka. To je značajno smanjilo kapacitete ustanove, zbog čega određeni broj osuđenih iz poluotvorenog odeljenja boravi u OPN, ili su privremeno premešteni u druge KPZ (Padinska Skela i Sremska Mitrovica). To će potrajati do završetka rekonstrukcije stambenog bloka i izgradnje i opremanja otvorenog i poluotvorenog odeljenja u novoj upravnoj zgradi.

Iako svakako, treba podržati napore Ustanove za nalaženje sredstava za rekonstrukciju i izgradnju novih objekata, sa nadležnima u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija se moralo predhodno dogovoriti kojim kategorijama osuđenih i kojim programima tretmana će u bliskoj budućnosti KPZ biti namenjen. Ad hoc i iznuđena rešenja mogu značajno umanjiti rezultate na ovom planu, a time i mogućnosti za ostvarivanje tretmanskih poduhvata prema osuđenim licima.

Na dan naše posete u Zavodu je bilo 260 osuđenika. U Zavodu nema maloletnih lica, ali ima mlađih punoletnika; ukupno njih 14 je izdržavalo kaznu maloletničkog zatvora. U 2014. godini bila su čak 104 povratnika.

Tokom 2014. godine pokrenuta su 342 disciplinska postupka, što je veoma visok broj u poređenju sa brojem osuđenih lica. Najčešća izricana kazna je samica, uslovna samica i zabrana prijema paketa. Ukupno je izrečeno 948 dana samice i još 35 uslovnih samica.

TRETMAN I POLOŽAJ LICA LIŠENIH SLOBODE

Kazeno popravni zavod u Nišu

Organizacija službe

KPZ Niš ima posebnu službu za tretman sa ukupno 26 zaposlenih (po sistematizaciji, 30), od čega u Odseku za ispitivanje ličnosti rade 4 zaposlena dok su ostali angažovani u Odeljenju za vaspitno-korektivni rad. Najveći broj službenika su vaspitači, (17) od kojih je šest na određeno vreme i 3 sa „podeljenim” radnim vremenom (polovina u KPZ, a ostali deo su angažovani u Kancelariji za alternativne sankcije kao poverenici). Utvrđeno je da u KPZ Niš broj stručnih radnika vaspitnog osoblja ne odgovara potrebama za tretmanom osuđenih i prekršajno kažnjenih lica. To se posebno odnosi na strukturu i kadrovsku osposobljenost stručnih lica za obavljanje neposrednih vaspitno-korektivnih aktivnosti – vaspitača i njihovu opterećenost u vođenju vaspitnih grupa koje, u proseku broje 80 i 100 osuđenih. Osim toga, postoji i jasna potreba za angažovanjem službenika tretmana u pritvorskoj jedinici, pogotovo za rad sa osobama koja borave u pritvoru duže od tri meseca. Stoga je neophodno da se učine naponi da se obezbedi odgovarajući broj stručnjaka (do 30) u punom angažmanu na poslovima vaspitno-korektivnog delovanja u KPZ, kako sa osuđenim tako i sa prekršajno kažnjenim licima.

Prijem osuđenih lica

Prilikom prijema, osuđenici se najpre upućuju u Prijemno odeljenje, gde stručni tim obavlja sve što je neophodno, a tiče se utvrđivanja zdravstvenog stanja, upoznavanja osuđenog sa normativama i standardima u izvršenju kazne, kućnim redom, prikupljanja i upoznavanja se sa dokumentacijom o osuđenim licima; obavljaju se prigodni razgovori i utvrđuje činjenice od značaja za procenu rizika, potencijala i potreba za tretmanom i

pristupa izradi programa postupanja i odgovarajućih predloga upravniku KPZ za njegovo razvrstavanje. Osuđenik se u Prijemnom odeljenju ne zadržava duže od zakonskog roka, a razvrstavanje i prelazak u odgovarajuće odeljenje i kategoriju se obavlja nakon upoznavanja osuđenog sa programom i odlukom koju on potvrđuje potpisom. Na dan posete, u Prijemnom odeljenju je bilo 38 osuđenih. Utvrđeno je da se najveći broj njih razvrstava u tzv. Zatvoreno odeljenje (820, na dan posete), a da se prioritarno to čini uz vođenje računa o vrsti izvršenog krivičnog dela i dužini kazne. Naime, najveći broj osuđenih u KPZ dolazi sa relativno dugim kaznama, od tri do deset godina (oko 70 %), a to znači sa izvršenim težim krivičnim delima (ubistvo, teške telesne povrede, razbojništva). Relativno mali broj osuđenih se iz Prijemnog odeljenja upućuje u Poluotvoreno odeljenje, ako se opredelio da radi, dok je broj osuđenih u Otvorenom odeljenju minimalan (na dan posete, boravila su 294 osuđenika, što je bitna pozitivna promena u odnosu na ranije periode). Ova promena je direktna posledica angažovanja uprave, u radnom angažovanju osuđenih, kako unutar tako i izvan ustanove. Mišljenja smo da sa ovim aktivnostima treba nastaviti. Radni angažman osuđenih, uz njihovu obuku i osposobljavanje sigurno predstavlja značajnu pretpostavku za njihovu resocijalizacije i integracije u društvo. Osim toga, značajno poboljšava ekonomske parametre – standard života osuđenih.

Službenici tretmana navode da se prilikom izrade programa postupanja i odluka o razvrstavanju poštuju sve neophodne procedure i kriterijumi predviđeni Pravilnikom o tertmanu i Direktivom direktora republičke Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. U realizaciji ovih poslova, kako navode, postoje i problemi sa popunjavanjem pojedinih dokumenata – upitnika za osuđene koji su prevashodno posledica relativno siromašne predhodne obuke. Osnovna primedba je da su vrednosti pojedinih elemenata iz procene rizika relativno visoki, kao i da kriterijumi koji se odnose na ponašanje osuđenih tokom izvršenja kazne moraju biti presudniji, pogotovo kod donošenja odluke o promeni vrste tretmana i reklasifikacije osuđenih lica.

Neposredni vaspitno-korektivni rad sa osuđenim licima

Prema navodima rukovodioca Službe za tretman, rad vaspitnog osoblja je u najvećoj meri ispunjen realizacijom planiranih i neplaniranih razgovora sa osuđenim licima na njihovu inicijativu. Obzirom na broj osuđenih u vaspitnim grupama (više od 80 na jednog vaspitača) i dodatnog angažamana vaspitača izvan ustanove, znatno su umanjeni potencijali vaspitno-korektivnog delovanja. Ostali oblici vaspitno-korektivnog delovanja su sporadični, iako ih nalaže Pravilnik o tretmanu osuđenih. Stoga je naša preporuka da se, osim pomenutog ekipiranja službe za tretman, u vaspitno-korektivni rad uvode i ostali oblici vaspitno-korektivnog delovanja, a posebno neke forme grupnog rada.

Kad su u pitanju aktivnosti vezane za periodične procene realizacije programa postupanja i utvrđivanje predloga za promenu kategorije u kojoj se osuđeni nalazi, može se reći da se procedura i standardi poštuju i da se dobra praksa koju je nedavno KPZ Niš uveo - da u pokretanju inicijativa o napredovanju i nazadovanju u tretmanu učestvuje veći broj zaposlenih - dala očekivane rezultate. Mišljenja smo da treba nastaviti u tom pravcu, kao i da u određenim slučajevima ne treba uvek čekati predugo da dođe do reklasifikacije, pogotovo ako to može da pospeši promene u ponašanju osuđenih. Na osnovu uvida u podatke o promeni vrste tretmana u smislu promene kategorije i odeljenja mora se ipak konstatovati da do nekih značajnijih pomaka u ovoj oblasti nije došlo.

Kad je u pitanju obrazovni proces KPZ Niš daje mogućnost uključivanja osuđenih prevashodno u osnovno obrazovanje. Međutim, podatak da je samo 45 osuđenih uključeno u

obrazovni proces (svaki peti od ukupnog broja osuđenih bez osnovne škole) jasno pokazuje da se nije učinilo dovoljno.

KPZ u Nišu je karakterističan i po broju osuđenih lica sa smetnjama u razvoju i zavisnika. Svako treće osuđeno lice pripada ovim kategorijama. Najveći broj među njima su osuđenici – zavisnici od psihoaktivnih supstanci (308) i zavisnici od alkohola (84). Bez obzira na to u KPZ ne postoje posebni programi za tretman ovih lica. Kuriozitet predstavlja i činjenica da je „Odeljenje bez droge” prestalo sa radom.

Kazneno popravni zavod u Sremskoj Mitrovici

Organizacija službe

Služba za tretman KPZ na dan posete imala je 33 zaposlena radnika. U Odeljenju za obuku i upošljavanje radi njih troje, u Prijemnom odeljenju šestoro, dok je 19 zaposlenih angažovano na poslovima vaspitača, od kojih šestoro, na određeno vreme. S obzirom da je u KPZ, u proseku, oko 2000 osuđenih (2100 na dan posete), na jednog vaspitača dolazi više od 100 osuđenih. Otvoreno odeljenje ima jednog vaspitača i jednu vaspitnu grupu od 58 osuđenih; poluotvoreno odeljenje, troje vaspitača na 359 osuđenih i zatvoreno odeljenje 14 vaspitača – vaspitnih grupa na 1370 osuđenih. Na dan posete u Prijemnom odeljenju se nalazilo 129 osuđenih. Ovome treba dodati podatak da su dva zaposlena iz Službe za tretman angažovani i u radu Kancelarije za alternativne sankcije. Sem toga, vaspitači se često rotiraju po vaspitnim grupama, što značajno umanjuje njihove mogućnosti za ozbiljnije tretmanske zahvate prema osuđenim u vaspitnim grupama.

To, kao i nedostatak odgovarajuće kontinuirane edukacije službenika tretmana za primenu savremenih metoda i tehnika u tretmanu osuđenih i velika opterećenost službenika tretmana administrativnim poslovima drži nas u uverenju da služba za tretman u KPZ Mitrovica nema kapacitet da u potpunosti odgovori potrebama ostvarivanja svrhe tretmana osuđenih lica.

Stoga je neophodno da se u što je moguće kraćem roku obezbedi adekvatan broj odgovarajućih stručnjaka u službi za tretman; da se razreši pitanje radno-pravnog statusa radnika – vaspitača; da se pristupi izradi programa kontinuirane obuke i dodatnog osposobljavanja onih radnika koji nemaju odgovarajuću osnovnu edukaciju za rad na poslovima vaspitača, kao i da se u sklopu KPZ pristupi unutrašnjoj reorganizaciji i transformaciji službe za tretman.

Prijem, utvrđivanje programa postupanja i klasifikacija – razvrstavanje

U prijemnom odeljenju u KPZ se na dan posete nalazilo 129 osuđenih. Stručni tim prijemnog odeljenja (šestoro) se kontinuirano angažuje na utvrđivanju – upoznavanju osuđenih lica iz različitih uglova (pedagoškog, psihološkog, zdravstvenog, kriminološkog i bezbednosnog stanovišta). Uz primenu određenih instrumenata i poštovanje normativa (pravilnika o tretmanu) i „direktiva” ova služba obavlja odgovarajuća ispitivanja i procene rizika i potreba osuđenika, radi na izradi programa postupanja i utvrđuje predlog upravniku za njihovo razvrstavanje u pojedina odeljenja ili grupe. Osim toga, tokom boravka osuđeni se upoznaju sa propisima i normativima, zakonima, pravilnikom o kućnom redu kao i sa samim programom postupanja koji svojim potpisom i potvrđuju.

Na osnovu razgovora i uvida u dokumenta utvrđeno je da se ove procedure u prijemnom odeljenju uglavnom poštuju. Odluke o razvrstavanju se donose u zadatak roku – 30

dana, ali neki osuđeni u prijemnom odeljenju boravi duže od 30 dana, „čekajući“ da se oslobodi mesto u smeštajnim kapacitetima pretežno zatvorenog odeljenja, što se opravdava prenaseljenošću ustanove. U razgovorima sa radnicima službe za tretman izdvajaju se određeni problemi vezani za primenu upitnika za procenu rizika i potreba, koji se tiču vrednosnih elemenata koji nisu adekvatni, kao i potrebe za korekcijama upitnika (rasponi) za reklasifikaciju osuđenih nakon protoka određenog vremena, preispitivanje uslova boravka u ustanovi.

Predhodno iznete činjenice i konstatacije nameću neodložnu potrebu striktnog poštovanja norme da osuđeni u prijemnom odeljenju ne može boraviti duže od 30 dana. Primena odluke o raspoređivanju osuđenih, ne može se pravdati nedostatkom mesta u vaspitnoj grupi. Uslovi boravka i sadržaji aktivnosti rada sa osuđenim u prijemnom odeljenju nisu predviđeni za „čekanje“! Time se na određeni način ugrožava njihovo pravo na odgovarajući tretman primeren potrebama njihove resocijalizacije. To bi se moglo tumačiti kao svojevrсно odlaganje izvršenja kazne. Što se tiče teškoća u primeni instrumenata za procenu, naše je uverenje da se bez određenog pripremnog perioda i prilagođavanja nektirički prišlo njihovom uvođenju u sistem izvršenja krivičnih sankcija u Srbiji. Ne dovodeći u pitanje potrebu standardizacije rada službe za tretman i uopšte krivičnih sankcija i postojanje određenih instrumenata za procenu, mišljenja sam da je neophodna njihova ozbiljna revizija. Sem toga, neophodno je da u procesu utvrđivanja predloga programa postupanja (i na toj osnovi raspoređivanja osuđenih u odeljenja i vaspitne grupe) prijemna služba u taj postupak na odgovarajući način uključi ne samo osuđene nego i potencijalnog vaspitača. Time bi se stvorili bolji uslovi za partnerski pristup tretmanu i povećala odgovornost, intenzitet i efektivnost rada vaspitača sa osuđenim.

Realizacija i preispitivanje programa postupanja

Rad korektivne službe – vaspitača se u najvećoj meri odvija primenom individualnih oblika postupanja. Planirani i neplanirani razgovori su najčešći način neposrednog delovanja. Oni se odvijaju svakodnevno na osnovu zahteva osuđenog ili po potrebi, na svaka tri, ili šest meseci, pre nego se pristupi preispitivanju programa postupanja. Na osnovu dobijenih izjava, osuđeni se sa vaspitačima retko susreću i obavljaju razgovor samo na sopstvenu inicijativu, kad je u pitanju njihov lični problem – potreba, ili kad učine neki disciplinski prekršaj. Ima osuđenih koji tokom boravka u ustanovi gotovo i nemaju susrete sa svojim vaspitačem. Ostali oblici vaspitnog delovanja frontalni (kolektivni) i grupni su minimalni i sporadični (program rada sa zavisnicima – socioterapijska grupa – 150 osuđenih). Vaspitna grupa kao organizaciono-metodički oblik rada i kao životna grupa postoji samo na papiru. Njeni potencijali se zbog veličine grupe ne koriste. Nedostatak uslova za rad službenika tretmana i njihova usmerenost na rad u prostoru unutar i izvan paviljona – upravne zgrade, nedostatak tehničkih sredstava i nedovoljna obučenost za primenu savremenih metoda i tehnika vaspitnog delovanja, znatno umanjuju domete koje službenici tremamana ostvariju u radu sa osuđenicima.

Dodeljivanje i ukidanje posebnih prava osuđenicima se vrši na osnovu procene stručnog tima o ponašanju i njihovom zalaganju u ostvarivanju programa postupanja. Osuđeni su izjavili da nisu adekvatno upoznati sa uslovima i procedurom za dobijanje posebnih prava. Najčešće se ova pitanja raspravljaju u vreme kad se preispituje program postupanja (tri i šest meseci). Opšti utisak je da se u KPZ ne čini dovoljno na informisanju osuđenih o proceduri i uslovima za preispitivanje programa postupanja. Značajan broj osuđenih ostaje izvan domašaja reklasifikacije, a i stručni tim koji utvrđuje predlog upravniku za izmenu programa postupanja je restriktivan. Osim toga, vaspitači i osuđeni se često ne obaveštavaju

o razlozima kojima su se rukovodili u svojim predlozima upravniku. Teškoće u primeni pravilnika o tretmanu i „direktiva” u oblasti izmena programa postupanja i naknadnog razvrstavanja znatno otežavaju napredovanje osuđenih u tretmanu.

Na drugoj strani, disciplinsko kažnjavanje se ostvaruje u znatno većoj meri. Najčešći disciplinski prestupi osuđenih (335 od početka 2014) su nasilničko ponašanje (113) i proizvodnja, posedovanje i korišćenje psihoaktivnih supstanci (87). Od početka 2014, izrečena je 291 disciplinska mera prema 248 osuđenika (oko 30 % osuđenih). U pitanju su najčešće samice u različitom trajanju (5-20 dana, 163 osuđena tj. više od 70 %). Ovaj podatak, kao i činjenica da najveći broj osuđenih, njih oko 70 % ostaje u zatvorenom odeljenju do kraja trajanja kazne, navode na zaključak da se u KPZ, u velikoj meri ne ostvaruje propisana svrha kažnjavanja.

U tretmanu osuđenih lica u KPZ postoji niz problema i teškoća, kako u oblasti organizacije, tako i poštovanja procedure. Vidljiv je nedostatak smernica i upustava za primenu procedure u svakodnevnom radu službenika tretmana, od prijema osuđenog, formiranja dosijea, procene rizika, potencijala i potreba za tretmanom, izrade individualnih planova i programa postupanja, njihove realizacije i posebno, problema i procedura vezanih za izmene programa postupanja, sve do priprema za različite nivoe otpusta osuđenih iz ustanove.

Obrazovanje, obuka i radni angažman osuđenih

Ostvarivanje prava na obrazovanje osuđenih je, za razliku od prethodnog perioda u KPZ najzad organizovano. Podaci pokazuju da je tretutno 15 osuđenih u programu osnovnog obrazovanja i 45 u programu srednjeg obrazovanja. Ovu mogućnost je iskoristio relativno mali broj osuđenih (oko 8 %) od ukupno njih 810, bez osnovnog i srednjeg obrazovanja. To znači da 40 % osuđenih nije uključeno u neki obrazovni proces, iako postoji potreba. Kao razlog zaposleni navode njihovu nezainteresovanost, mada se mora priznati da se na tom planu ne čini dovoljno u podsticajnom smislu.

KPZ ograničuje i realizuje obuku za nekoliko zanimanja uz podršku Evropske unije. Obuku za izradu nameštaja od pločastog materijala na tri nivoa pohađa 29 osuđenih; obuku za sito štampu 10 osuđenih; za tesare 10, i varioce raznih specijalnosti, 12; za pekare, 10; za povrtare, 18; montažere klima uređaja, 10 – ukupno njih oko 100. U odnosu na prethodni period vidljiv je značajan pomak, ali još uvek nedovoljan s obzirom na procenu potreba.

Ostvarivanje prava na rad osuđenih u KPZ, nije omogućeno svima. Samo jedna trećina (568) osuđenih je u nekom obliku radnog angažmana. Situacija je znatno lošija u zatvorenom odeljenu 296 (nešto iznad 20 %) osuđenih. Interesovanja za rad su znatno veća, pa KPZ raspisuje konkurs i vrši izbor. Veliki broj osuđenih, bez obzira na želje, ostaje bez mogućnosti radnog angažovanja, a od toga im znatno zavisi napredovanje u tretmanu, ostvarivanju pogodnosti i prelazak u grupe sa većim stepenom prava.

Socijalna podrška i priprema za otpust

I osuđeni i zaposleni u službi za tretman ističu da su kontakti i saradnja sa centrima za socijalni rad i porodicama osuđenih nedovoljni. Bez obzira na to što se shvata značaj ove saradnje, pogotovo kad je reč o pripremi za otpust i otpust osuđenih iz ustanove. Očekivanja su da će se sa početkom primene zakona o probaciju i radu povereničkih kancelarija ove aktivnosti dobiti na značaju. Obaveze i odgovornosti ustanove se proširuju, a njihova usmerenost na saradnju sa spoljnim okruženjem i probaciono-povereničkom službom dobijaju na značaju.

Kazneno popravni zavod u Zabeli

Organizacija službe

U Službi za tretman KPZ Požarevac trenutno je angažovano 18 službenika (14+4 na određeno) što je znatno ispod projektovanih potreba (31). Odnos broja radnika službe prema broju osuđenih je nepovoljan i kreće se oko 90:1. Stanje je još nepovoljnije kad je reč o odnosu vaspitnog osoblja i osuđenih u pojedinim odeljenjima i grupama (posebno u zatvorenom odeljenju gde boravi najveći broj osuđenih – njih 1261 tj. više od 80 %) i kreće se oko 200 na jednog vaspitača. U sedmom paviljonu, gde se nalazi za tretman najsloženija populacija osuđenih, ovaj odnos je veoma nepovoljan 238:1. U takvim uslovima i okolnostima teško je govoriti o mogućnostima za neke ozbiljnije tretmanske zahvate vaspitnog osoblja prema osuđenima.

Starosna i obrazovna struktura radnika službe za tretman je relativno povoljna. Najveći broj službenika tretmana je na uzrastu između 26 i 40 godina (11), ima odgovarajuću visoku stručnu spremu (16), kao i iskustvo za rad na ovim poslovima. Međutim, za kvalitetan i efektivan rad sa osuđenim licima neophodne su i kontinuirane dopunske edukacije kojih za radnike službe za tretman nije bilo. Od uspostavljanja sistema alternativnog sankcionisanja, a posebno nakon početka rada Kancelarije za alternativne sankcije u Požarevcu, dva radnika službe za tretman dopunski su angažovani na kontroli izvršenja kućnog zatvora i pritvora. To, po mišljenju ostalih angažovanih, umanjuje i onako niske kapacitete službe za tretman u KPZ.

Uzimajući u obzir te činjenice stiče se utisak da, uprkos evidentnom naporu radnika ove službe da odgovore potrebama, ostvarivanje svrhe tretmana nema odgovarajući status i kapacitet za to. Stoga je neophodno:

- obezbediti adekvatan broj radnika – stručnjaka prema projektovanim potrebama;
- razrešiti pitanje radno-pravnog statusa za četiri službenika;
- proceniti potrebe i izraditi program kontinuirane obuke i edukacije službenika tretmana;
- pristupiti unutrašnjoj reorganizaciji i transformaciji službe u sklopu ukupne transformacije KPZ u okviru izvršenja kazne zatvora u Srbiji.

Po našem uverenju, nužni deo službe za tretman trebalo bi da budu i poslovi obrazovanja, obuke i radnog angažovanja osuđenih lica.

Prijem, utvrđivanje programa postupanja i klasifikacija osuđenih

U okviru službe za tretman KPZ, funkcioniše Prijemno odeljenje koje osim šefa ima i tri izvršioca – stručnjaka koji se kontinuirano angažuju na prijemu, upoznavanju – ispitivanju osuđenih s različitih aspekata (psihološkog, pedagoškog, sociološkog i sl). U radu prijemnog odeljenja učestvuju i radnici zdravstvene službe.

Na dan posete u Prijemnom odeljenju je bilo 40 osuđenih, što predstavlja značajno smanjenje u odnosu na ranije periode. Tokom prošle godine kroz Prijemno odeljenje je prošlo 556 osuđenih i 155 prekršajno kažnjenih lica. Podaci pokazuju da je svojevremeno, pojedinih dana na prijemu bilo i po više od 120 osuđenih. Osim administrativnih, bezbednosnih i zdravstvenih procedura, tokom boravka u prijemnom odeljenju osuđeni se podvrgavaju odgovarajućim ispitivanjima. Na toj osnovi se vrši procena rizika i potreba osuđenih, utvrđuje predlog programa postupanja i predlog za njihovao razvrstavanje – klasifikaciju u pojedina odeljenja i grupe.

Na osnovu razgovora sa osuđenim licima, stručnim radnicima prijemnog odeljenja i uvida u dokumentaciju, može se reći da se utvrđene procedure na prijemu uglavnom poštuju.

Odluke o razvrstavanju se donose u zakonskom roku do 30 dana. Retki su slučajevi da osuđeni ostaje duže od propisanog roka zbog prenaseljenosti pojedinih odeljenja i paviljona. Radnici službe za tretman ističu da postoje određeni problemi u primeni instrumenata za procenu rizika, da su isti u nizu slučajeva neobjektivni, da bezbednosni rizik uglavnom dominira u proceni, da najveći broj osuđenih biva raspoređen u zatvoreno odeljenje, kao i da se u pojedinim paviljonima zatvorenog odeljenja (sedmi paviljon) uglavnom raspoređuju osuđeni na dugtrajne kazne (48 %). Naše je stanovište da je nužno pristupiti reviziji instrumenta za procenu rizika i potreba osuđenih, kao i ozbiljnijoj pripremi i edukaciji osoblja službi za tretman za primenu ovih instrumenata. Standardizacija u postupanju službenika tretmana je nužna, ali ona ne sme biti sama sebi svrha, već se moraju uzeti u obzir uslovi za izvršenje kazne zatvora, kao i karakteristike populacije na koju se odnosi.

Realizacija i preispitivanje programa postupanja

Ključna tačka kazne zatvora predstavlja realizacija niza specifičnih mera i aktivnosti predviđenih programom postupanja prema osuđenim licima. Ove specifičnosti proizilaze iz karakteristika populacije kojoj je namenjen, uslova u kojima se odvija, njegovih konkretnih ciljeva i sadržaja i prevashodno od nosilaca – realizatora – stručnjaka.

Kad je reč o osuđenima u KPZ Požarevac, oni su, po nizu karakteristika međusobno različiti. Najčešće su punoletna lica koja su izvršila najteža krivična dela (ubistva i pokušaji ubistva 245, razbojništva 274, teške krađe 338, zloupotreba droga 351, silovanje 90). Elementi nasilja u izvršenju dela su prevladavajući, a izrečene kazne su uglavnom dugotrajne (3-20 god, oko 70 %); imaju završenu osnovnu (576), i srednju školu 859 – više od 85 %; više od jedne trećine osuđenih ima određene i identifikovane smetnje i poremećaje (psihičke prirode 88, zloupotreba PAS 216, alkoholizam 51 i sl).

Kao neposredni realizatori individualnih programa postupanja u KPZ angažovani su vaspitači (11), raspoređeni po odeljenjima (otvoreno, poluotvoreno i zatvoreno), grupama i paviljonima. Uvidom u stanje jasno se uočava da se u KPZ ne uvažava zahtev da osuđena lica sa visokim rizikom i izraženim kriminalnim i nekriminalnim potrebama budu obuhvaćeni intenzivnijim programima stručnog delovanja, sa manjim brojem članova vaspitnih grupa. Naprotiv, vaspitači u zatvorenom odeljenju zadušeni su za veći broj osuđenih u vaspitnoj grupi. To u značajnoj meri sužava prostor za vaspitno-korektivno delovanje i svodi ga na sporadičnu primenu individualnih oblika postupanja. U pitanju su planirani i neplanirani razgovori koji se odvijaju shodno tromesečnom planu susreta vaspitača sa osuđenim, kad se vrši preispitivanje programa postupanja, ili kad to inicira osuđeno lice. Na osnovu razgovora sa osuđenima, stiče se utisak da se razgovori obavljaju sporadično, najčešće na inicijativu osuđenog i/ili kada to zahteva disciplinski postupak. Vaspitna grupa kao životna grupa i njeni potencijali se minimalno koriste i najčešće se pominje brojnost kao opravdanje za nemogućnost delovanja. Uvidom u podatke KPZ koji se odnose na pritužbe i žalbe osuđenih u 2014. godini, vidi se da se na rad službe za tretman žalilo 16, na rad zdravstvene službe 20, a samo šest na rad službe obezbeđenja. Iz razgovora sa osuđenima se nije mogao steći takav utisak. Većina nema primedbi na rad svojih vaspitača.

Kad je u pitanju dodeljivanje i ukidanje posebnih prava i pogodnosti osuđenim licima, situacija je gotovo identična kao i u ostalim KPZ (Sremska Mitrovica, Niš). Osuđeni nisu adekvatno informisani o uslovima i proceduri za njihovo dodeljivanje. Sem toga, značajan broj osuđenih ostaje izvan domašaja reklasifikacije, odnosno tokom celog trajanja kazne ostaju u istom – zatvorenom odeljenju i u istoj klasifikacionoj grupi. To, praktično znači da su i u ovoj ustanovi vidljivi problemi u primeni Pravilnika o tretmanu u delu koji se

odnosi na izmenu programa postupanja i naknadno razvrstavanje. Sve to značajno otežava napredovanje osuđenih u tretmanu.

Kad je o incidentima reč, njih je tokom 2014. godine bilo ukupno 189; najčešće je dolazilo do sukoba među osuđenima i tuče (73) i zloupotreba PAS – 51. U 119 (2/3 slučaja) preduzeta je najstroža mera – izdvajanja. Od ukupnog broja disciplinskih prestupa (286) izrečene su 174 disciplinske mere, a 435 osuđenih (1/3) je disciplinski kažnjena. Disciplinska mera samice 208 – oko 50 %, je na prvom mestu po učestalosti primene, sledi zabrana primanja paketa (173), uslovna samica (45) i ukor u samo devet slučajeva. Kao i kod predhodnih izveštaja može se zaključiti da se u KPZ u velikoj meri ne ostvaruje propisana svrha kažnjavanja.

Potrebna je i ozbiljnija revizija primene i izvršenja pojačanog nadzora – tako da tretman osuđenih pod pojačanim nadzorom podrazumeva pojačane tretmanske aktivnosti vaspitača.

Obrazovanje, obuka i radni angažman osuđenih

Službena lica su izjavila da u KPZ nije organizovano osnovno i srednje obrazovanje osuđenih. Naime u ovoj ustanovi se nalazi 82 (oko 6 %) osuđenika bez završene osnovne škole i 576 (preko 35 %) sa završenom osnovnom školom. KPZ nije sagledao potrebu da se za njih više od 40 % obezbedi mogućnost obrazovanja na osnovnom i srednjem nivou. Ističe se da nema zainteresovanih, ali to nije opravdanje. Ustanova mora pronaći način da ih zainteresuje za nastavak školovanja.

Kad je u pitanju obuka, situacija je znatno povoljnija. Uz podršku EU, KPZ je organizovao obuku za izradu i montažu nameštaja od pločastog materijala koju pohađa 27; za montažu stolarije 30 osuđenih; za zavarivanje 16; za gajenje povrća u zaštićenom prostoru 20 i obuku za pekara 49 osuđenih, što ukupno iznosi 42 (9 %). Iako nedovoljan, ipak je to značajan napredak u odnosu na predhodni period.

Pravo na rad osuđenih u KPZ se ne omogućava svima. Samo 557 osuđenih (oko 30 %) je na neki način radno angažovano. Ostali su (njih oko 1000) bez radnog angažmana. Najveći deo radno neangažovanih smešten je u zatvorenom odeljenju, što znatno ograničava njihove mogućnosti za napredovanje u tretmanu – proširenje prava i pogodnosti. Ovakvo stanje uprava pravda nedostatkom sredstava i nezainteresovanošću osuđenih (rad osuđenih nije obaveza, već samo pravo). Naše je uverenje da se KPZ „odrekao” značajnog faktora u tretmanu i poboljšanju uslova za život osuđenih u zatvoru.

Socijalna podrška i priprema za otpust

Iskustva, kad je o ovome reč su nedovoljna. To značajno smanjuje mogućnost adekvatnih priprema za otpust, a time i prihvata osuđenih nakon izlaska iz ustanove. Ideja o formiranju posebnih grupa u kojima bi se osuđeni pripremali za život na slobodi i očekivanja da će u periodu koji sledi doći do određenih pomaka, deluju obećavajuće, pod uslovom da se ozbiljnije počne sa primenom Zakona o probaciji i uspostavljanjem povereničke službe na lokalnom nivou.

Kazneno popravni zavod za žene – Požarevac

Organizacija službe

Od ukupnog broja zaposlenih u KPZ (79) u Službi za tretman je angažovano devet radnika (dva socijalna radnika, četiri psihologa, tri specijalna pedagoga i jedan administrativni

radnik). Trenutno je jedna radnica na porodijskom odsustvu. U službi za tretman po sistematizaciji je predviđeno 16 radnika. U okviru službe funkcioniše Prijemno odeljenje i Odeljenje za tretman. Prilikom posete utvrđeno je da na poslovima vaspitača radi osam stručnjaka (dva, u prijemnom, dvoje vodi po dve vaspitne grupe, dok ih četvero vodi po jednu vaspitnu grupu). Sem toga jedan vaspitač radi u otvorenom odeljenju sa 14 osuđenica; tri vaspitača rade u poluotvorenom odeljenju sa 79 osuđenica, dok četiri vaspitača vode grupe u zatvorenom odeljenju sa ukupno 131 osuđenicom.

U KPZ se, na dan posete nalazila 251 osuđenica, što znači da na jednog vaspitača u proseku dolazi oko 30 osuđenica. Iako je u poređenju sa stanjem u prethodnom periodu došlo da smanjenja broja radnika (zbog odlaska u penziju), stanje se može okarakterisati kao relativno povoljno, posebno u odnosu na situaciju u drugim kaznenim ustanovama u Srbiji. Složenost patologije i poremećaja u populaciji osuđenica – više od 80 % osuđenica je pod određenim terapijama; povrat je oko 60 %; zloupotreba PAS važi za 87 osuđenica; alkoholizam za 20; njih više od polovine je osuđeno za teška krivična dela (ubistvo, razbojništva i teške krađe) i na dugotrajne kazne idu u prilog činjenici da je reč o populaciji koja zahteva intenzivne i individualizovane tretmanske zahvate. Zato je neophodno da se služba za tretman popuni sa još šest radnika, kako je i predviđeno aktom o sistematizaciji.

Prijem, utvrđivanje programa postupanja i klasifikacija

Kako je spomenuto, KPZ ima Prijemno odeljenje u kome su na dan posete angažovana tri službenika (šef i dva vaspitača). Na prijemu se nalazilo 20 osuđenih žena. Uslovi za boravak su relativno dobri. Na osnovu uvida u dokumentaciju i razgovora sa osuđenicama, načelnikom službe i vaspitačima, stiče se utisak da se utvrđena procedura uglavnom poštuje; da su rokovi za boravak u prijemnom odeljenju (do 30 dana) i donošenje odluke o razvrstavanju usklađeni sa pravilnikom o tretmanu i „direktivama”. Najveći broj osuđenica se raspoređuje u zatvoreno odeljenje, a one koje dolaze – klasifikuju se u otvoreno i poluotvoreno odeljenje, praktično „uživaju” u uslovima sličnim u zatvorenom odeljenju. Razlika je samo u proširenim pravima i pogodnostima.

Realizacija i preispitivanje programa postupanja

U KPZ je na realizaciji programa postupanja angažovano osam vaspitača. Najčešći oblik vaspitno-korektivnog delovanja je individualni i realizuje se planiranim i neplaniranim razgovorima. Kontakti – komunikacija vaspitača sa članovima vaspitnih grupa je svakodnevna. Manji broj članova vaspitne grupe znatno povećava kvalitet i intenzitet ovih kontakata. Uočeno je da izdvajanje i smeštanje osuđenca pod pojačan nadzor ima za posledicu slabljenje direktnih komunikacija osuđenica sa vaspitačima, a trebalo bi da bude obrnuto. Stoga je i u ovoj ustanovi potrebno pristupiti reviziji primene i izvršenja pojačanog nadzora koji podrazumeva intenziviranje pojačane tretmanske aktivnosti vaspitača.

Tokom 2014. godine, 35 osuđenica izvršilo je 43 disciplinska prestupa. Njima su izrečene ukupno 53 disciplinske mere, najčešće najteža – samice (u 38 slučajeva); sem toga u 12 slučajeva izrečena je uslovna samica, u, 13 oduzimanje proširenih prava i pogodnosti, dok je u dva slučaja izrečena zabrana prijema paketa.

Obrazovanje, obuka i radni angažman osuđenih

Obrazovna struktura populacije smeštene u KPZ je nepovoljna. Na to ukazuje podatak da ih je značajan broj bez osnovne škole (58) i sa završenom osnovnom školom (60) – što je više od 60 % ukupnog broja. Nez obzira na to, KPZ se ne angažuje na poboljšanju obrazovnog statusa.

Osuđenice se obučavaju za krojenje i šivenje (17); za izradu nakita (15); manji broj osuđenica je završio osnovni i napredni kurs za rad na računaru. Na osnovu izjava zvaničnika, oko 100 osuđenica je radno angažovano, najčešće u krojačkoj radionici. Ostale osuđenice nisu radno angažovane.

Socijalna podrška i priprema za otpust

Na osnovu razgovora sa osuđenicama i radnicima službe za tretman, socijalna podrška i priprema za otpust su nedovoljne.

Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu

Organizacija službe

U Specijalnoj zatvorskoj bolnici Beograd (SZB) postoji Služba za tretman kao posebna organizaciona jedinica. Na dan posete, u službi je bilo angažovano 19 službenika podeljenjih u dva odeljenja. U Prijemnom odeljenju radi sedam stručnjaka, a u Odeljenju za vaspitno-korektivni rad desetoro. Aktom o sistematizaciji predviđen je 21 radnik – nedostaju dva. Najveći broj stručnih lica rade kao vaspitači - devetoro (dvoje na prijemu i sedmoro u neposrednom vaspitno-korektivnom radu). Četiri vaspitača vode četiri vaspitne grupe u odeljenju narkomanije, dva vaspitača vode dve vaspitne grupe u odeljenju alkoholizma i jedan vaspitač vodi dve vaspitne grupe u Internom odeljenju i Odeljenju akutnih psihoza.

Na dan posete u SZB su boravila 504 osuđenika. Jedan vaspitač se, u proseku bavi sa oko 55 osuđenika, što se može okarakterisati kao optimalan broj. Broj članova vaspitne grupe u odeljenju narkomanije i alkoholizma je znatno manji (20-40), ali je na drugoj starni potreba za intenzivnim korektivnim aktivnostima veća. Rad vaspitača u internom i odeljenju akutnih psihoza je sporadičan. Objašnjenje je da su tu u većoj meri angažovani lekari specijalisti – psihijatri. Uslovi za rad stručnog osoblja nisu na zadovoljavajućem nivou, kao ni uslovi za boravak osuđenih. U toku su završni radovi na rekonstrukciji pojedinih blokova.

Prijem, utvrđivanje programa postupanja i klasifikacija

Na Prijemnom odeljenju SZB rade dva psihologa, dva socijalna radnika i dva specijalna pedagoga, kao i predstavnici službe obezbeđenja. Oni rade sve što je neophodno u vezi sa prijemom - utvrđivanje zdravstvenog stanja, ispitivanje ličnosti, procena rizika i potreba za tretmanom, izrada programa postupanja i utvrđivanje predloga za klasifikaciju osuđenih u pojedine grupe zatvorenog odeljenja. SZB nema otvoreno i poluotvoreno odeljenje, ali postoji mogućnost klasifikacije osuđenih na zatvoreni, poluotvoreni i otvoreni tretman.

Realizacija i preispitivanje programa postupanja

U realizaciji programa postupanja Odsek za vaspitno-korektivni rad (10 službenika) suočen je sa nizom praktičnih problema koji značajno sužavaju prostor za delovanje. Složenost patologije populacije sa kojom rade, velika i stalna fluktuacija osuđenih, nedostatak odgovarajuće obuke za primenu specijalizovanih programata neophodnih za realizaciju individualnih ciljeva tretmana, nedostatak odgovarajuće saradnje sa ostalim službama, pre svega sa zdravstvenom, samo su neka ograničenja u neposrednom radu.

Osim svakodnevnih individualnih razgovora sa osuđenima, planiranih i neplaniranih, tokom predhodnih godina Odsek je nastojao da osnaži motivaciju i razvije pozitivan stav prema lečenju i odustajanju od pređašnjih obrazaca ponašanja na odeljenjima za alkoholizam i narkomaniju, primenom sledećih programa:

- psiho-socijalni tretman za zavisnike od droga (KBT);
- umeće komunikacije i asertivni trening;
- trening socijalnih veština;
- kontrola agresije i nasilja u porodici;
- porodično savetovanje;

Grupni oblici rada se realizuju svakodnevno i fokusirani su na probleme zavisnosti u okviru tri oblasti:

- 1) razrešenje ličnih problema osuđenih vezanih za zloupotrebu droga i drugih supstanci, nasilje u porodici, učenje strategija za prevenciju recidiva i emocionalnu regulaciju;
- 2) učenje socijalnih veština neophodnih za život u zajednici;
- 3) porodično savetovanje.

Po završetku grupnih programskih aktivnosti koje traju tri meseca, organizovane su edukativne i kreativne radionice za osuđene koji su prihvatili učešće u programima. Opšti je utisak da je ovaj oblik osuđenici relativno dobro prihvataju, kao i da su oni sposobni i slobodni da upotrebe znanja koja su stekli. Radionice su organizovane na zadate teme (debata, konferencija, tolerancija). Sve imaju za cilj odustajanje od pređašnjih oblika ponašanja vezanih za zloupotrebu supstanci. Uverenje je da su osuđeni u velikom broju pokazali interesovanje za učešće i u drugim programima za korekciju ponašanja i lečenje zavisnosti. Primena specijalizovanih programa je doprinela kvalitetnijoj evaluaciji postignutog, kao i pripremi za otpust osuđenih i smanjenju stepena rizika da će krivična dela biti ponovljena.

Obrazovanje, obuka i radni angažman osuđenih

Na dan posete u SZB se nalazilo sedmoro osuđenih, bez osnovne škole, 139 sa osnovnom školom, 194 sa srednjom školom i 21 sa višim ili visokoškolskim obrazovanjem. Obrazovna struktura nameće potrebu za rešavanje problema nastavka školovanja. SZB Beograd nema mogućnost da organizuje obrazovni proces i profesionalnu obuku. Sva osuđena lica koja su smeštena na odeljenju narkomanije i alkoholizma mogu započeti ili nastaviti započeto školovanje, ukoliko to žele i o svom trošku. U zakazanim terminima, o kojima su obrazovne institucije obavestene, osuđena lica odlaze na polaganje ispita u pratnji vaspitača i službenika obezbeđenja (u civilnim odelima). Tokom 2014. godine bilo je više takvih slučajeva polaganja ispita.

SZB nema centar za obuku i upošljavanje osuđenih već je samo organizovana okupaciona terapija i terapija radom.

Kazeno popravni zavod za maloletnike u Valjevu

Organizacija službe

KPZ za maloletnike Valjevo ima posebnu Službu za tretman osuđenih lica u kojoj je trenutno angažovano 16 službenih lica, Odsek za prijem, dijagnostiku i stručni tretman (12) i Odsek za obrazovanje i profesionalno osposobljavalje (troje)). U vaspitno-korektivnom radu je neposredno angažovano šestoro vaspitača (četvorica starijih i dvoje mlađih). Prema izjavi načelika, službi nedostaju najmanje dva vaspitača (po sistematizaciji). Najveći broj vaspitača (četvoro) angažovano je u zatvorenom odeljenju (161 štićenik). Veličina vaspitnih grupa se kreće između 14 (maloletnička grupa) i 50, što se može okarakterisati kao optimalno, pogotovo u poređenju sa stanjem u drugim KPZ u Srbiji. Međutim, ne sme se zanemariti složenost patologije osuđenika, što nalaže intenzivniji rad vaspitača, a

time i manji broj osuđenih u vaspitnoj grupi. Utvrđeno je da je određeni broj 25 osuđenih „privremeno dislociran” – u OPN na duže vreme, najčešće iz „bezbednosnih razloga”, što značajno komplikuje vaspinto-korektivne aktivnosti vaspitača i najčešće ih svodi na povremene obilaske štićenika – članova vaspitne grupe. Interesantan je podatak da je na dan posete, sedmoro osuđenih tu smešteno na sopstveni zahtev, kao i da su tu bila i dva osuđenika tu iz poluotvorenog odeljenja. Organizacija rada i boravak osuđenih u OPN su sa tretmanskog stanovišta krajnje nepovoljni. Umesto da se intenziviraju tretmanski zahvati, „odlažu” se za neka bolja vremena, nakon povratka osuđenika u vaspitnu grupu. Stoga je naša preporuka da treba pristupiti unutrašnjoj reorganizaciji službe za tretman u cilju njenog adekvatnijeg uključivanja u rad OPN.

Prijem, utvrđivanje programa postupanja i klasifikacija

Osuđenci se najpre upućuju u Prijemno odeljenje, čiji je kapacitet 16 osuđenih. Na dan posete, u prijemnom odeljenju je boravilo njih desetoro 10. Uslovi boravka nisu zadovoljavajući. U toku je značajna rekonstrukcija, nadamo se i poboljšanjima u opremi.

Na stručnim poslovima procene ličnosti, utvrđivanje programa postupanja i predloga za razvrstavanje, angažovana su dva stručna lica (pedagog i psiholog). Njima se priključuju i lekar, kao i radnici službe obezbeđenja. Ovako koncipiran stručni tim u određenim rokovima (20-30 dana) radi na proceni zdravstvenog stanja, bezbednosnoj proceni, upoznaje osuđene sa pravima i obavezama, prikuplja i analizira dokumentaciju o osuđenom, vrši procenu rizika i potreba za tretmanom, utvrđuje program postupanja sa kojim se osuđeni upoznaje i saglašava (potpisuje).

Osim što ukazuju na neuslovnost prostora prijemnog odeljenja, osuđena lica na prijemu, ali i ostali osuđenici ukazuju na nedostatak odgovarajućih informacija, ne samo vezanih za pravni okvir izvršenja kazne – dostupnost pravnih dokumenata, nego pre svega, na informisanje o krajnje praktičnim – životnim pitanjima iz života u ustanovi i njihovim pravima i obavezama. Stoga je neophodno pristupiti izradi praktičnog informatora za osuđene – prilagođenog specifičnostima same ustanove i radne procedure za pojedine službe, pre svega službe obezbeđenja i službe za tretman.

Osim toga, neophodno je da vaspitno osoblje – budući potencijalni vaspitači, budu na odgovarajući način uključeni u rad prijemnog odeljenja, posebno prilikom utvrđivanja programa postupanja i raspoređivanja osuđenih u pojedina odeljenja i grupe.

Službenici tretmana su izjavili da se program postupanja i odluka o razvrstavanju utvrđuje i donosi shodno kriterijumima predviđenih pravilnikom o tretmanu i „direktivom” Uprave za izvršenje krivičnih sankcija o načinu rada službenika tretmana i načinu primene pravilnika o tretmanu, razvrstavanja i naknadnog razvrstavanja (br.110-00-1/13-03). Tu se posebno ima u vidu procena rizika, potencijala i potreba za tretmanom kao i rezultati eventualnih dopunskih – dodatnih ispitivanja osuđenih. S obzirom na specifičnosti KPZ Valjevo, službenici tretmana su mišljenja da ne bi trebalo „slepo” poštovati „tajming”, jer je napravljen za velike sisteme. U pojedinim slučajevima više „sputava” i „usporava” rad, pa je neophodno ići na „pojednostavljanja procedure”!

Uvidom u dokumentaciju utvrđeno je da se procedura u izradi i donošenju programa postupanja i odluke o razvrstavanju uglavnom poštuju. U dosijeima se jasno vide pisani predlozi, mišljenja i obrazloženja iz domena rada pojedinih službi, usaglašeni predlozi stručnog tima (rukovodioci službi) i odluke upravnika, kao i pisani dokumenti o upoznavanju osuđenih sa programom postupanja.

Takođe je utvrđeno da se najveći deo osuđenika raspoređuje u zatvoreno odeljenje (oko 80 %). Nedostatak odgovarajućih uslova za funkcionisanje otvorenog i poluotvorenog odeljenja i karakter osuđenika, ne mogu se uzeti kao dovoljno objašnjenje za ovakvu praksu. Time se ideja o razvrstavanju dovodi u pitanje, pogotovo ako iz toga proizilaze samo razlike u pogodnostima osuđenih tokom izvršenja kazne. To se posebno odnosi na osuđene na kaznu maloletničkog zatvora.

Utisak je da se prilikom donošenja odluka o razvrstavanju najviše uvažava tzv. „bezbednosna procena”, koja nadilazi sve druge kriterijume. Ne vodi se dovoljno računa o potrebi sagledavanja i podsticanja strvarne motivacije osuđenih za promenu ponašanja!

Neophodno je odgovarajuće angažovanje KPZ na stvaranju uslova za uspostavljanje poluotvorenog i otvorenog odeljenja, pa time i više realnih šansi za napredak u tretmanu osuđenih – da tretman ne zavisi samo od „iznuđene” procene službenika tretmana, nego i pre svega od vidljivih i merljivih pomaka u ponašanju osuđenih tokom tretmana.

Realizacija i preispitivanje programa postupanja

Prema navodima načelnika Službe za tretman, rad vaspitača se odvija se odvija, planiranim i neplaniranim individualnim kontaktima i razgovorima sa osuđenima, kao i ukviru grupnih aktivnosti (rad u vaspitnoj grupi). Na ovaj način se utvrđuje potreba za pojedinim oblicima podrške i pomoći osuđenima različitog karaktera. Učestalost susreta i razgovora vaspitača značajno zavisi od inicijative osuđenih, ali i od mogućnosti – raspoloživog vremena vaspitača i njihove procene o potrebi angažovanja i intenziviranja kontakata sa osuđenim.

Naš utisak je da vaspitna grupa radi i funkcioniše sa znatno smanjenim kapacitetima. Razdvojenost članova vaspitne grupe koje je najčešće posledica „privremenog dislociranja” osuđenih u OPN, smanjuje kontakte vaspitača sa štićenicima i bitno remeti atmosferu u vaspitnoj grupi.

Na osnovu razgovora sa službenicima tretmana i osuđenim licima, kao i neposrednog uvida u službenu i stručnu dokumentaciju, konstatovali smo da u KPZ postoji knjiga evidencije individualnih razgovora, kao i službene beleške posle svakog razgovora sa osuđenim. One se mogu videti, kako u ličnim listovima i dosijeima osuđenih, tako i mnogo više u posebnim – ličnim evidencijama vaspitača. Sve to upućuje na zaključak da su, bez obzira na niz ograničenja, individualne forme vaspitno-korektivnog rada na zadovoljavajućem nivou. Međutim, utisak je radne grupe da ne postoje bitnije razlike u pristupu i radu službenika tretmana kad su u pitanju različite kategorije osuđenih, posebno onih koji su sa kaznom maloletničkog zatvora. Iako su klasifikovani u posebne vaspitne grupe, režim života i postupanja službenika prema ovoj kategoriji se bitnije ne razlikuje, pogotovo u situacijama njihovog smeštaja u OPN.

Kad je reč o aktivnostima vezanih za periodične procene realizacije tretmana i utvrđivanje predloga za promenu kategorije, može se konstatovati da se procedura i standardi poštuju. Obaveza je službenika tretmana da u zavisnosti od dužine kazne, periodično (tri, odnosno šest meseci, ili godinu dana) preispituju program postupanja i daju odgovarajuće predloge stručnom timu koji upravniku predlažu donošenje odgovarajuće odluke. Izmjena programa postupanja može biti posledica premeštaja osuđenog u drugu ustanovu, izmene u dužini kazne, novih presuda ili pokretanja novog krivičnog postupka, kao i iz razloga vezanih za preispitivanje programa postupanja – protoka određenog vremena, ili ako se, tokom boravka osuđenog u zavodu dođe do novih informacija od značaja za promene u tretmanu. Izmjena

programa postupanja podrazumeva promenu klasifikacione grupe i odeljenja, ili eventualno premeštaj u drugu ustanovu.

Na osnovu uvida u dokumentaciju koja se odnosi na postupak i rezultate preispitivanja programa postupanja, kao i razgovora sa osuđenima, stiče se utisak da se KPZ za maloletnike, prema ovim poslovima odnosi restriktivno. U tome prednjače službenici obezbeđenja koji se retko odlučuju da predlože promenu klasifikacione grupe sa većim pogodnostima, posebno za osuđene u OPN, gde se najčešće predlaže – „iz bezbednosnih razloga” – ostanak u tom odeljenju do isteka kazne, što se teško može pravdati.

Stoga je neophodno intenzivnije angažovanje službenika tretmana i ustanove u celini na „demistifikaciji” pitanja vezanih za ostvarivanje predpostavki za izmenu programa postupanja.

Obrazovanje, obuka i radni angažman osuđenih

U saradnji sa Domom kulture Obrenovac, KPZ organizuje program opismenjavanja za 15 osuđenika i srednjeg obrazovanja za dvoje. To svakako, nije dovoljno, jer su potrebe mnogo veće. KPZ je u obavezi da osuđenima omogući ostvarivanje prava na srednje obrazovanje (besplatno), bez obzira na to u kom su odeljenju su smešteni. To se posebno odnosi na osuđeničke koji imaju probleme sa učenjem.

KPZ je organizovao i odgovarajuću obuku u svojim pogonima za ukupno 40 osuđenika. To je poboljšanje u odnosu na ranije periode, ali su potrebe znatno veće.

Kada je u pitanju radni angažman osuđenih, njih oko trećine (80) je angažovano na pojedinim poslovima u pogonima KPZ. To je takođe, nedovoljno ali je bolje u odnosu na prethodni period. Manji broj je angažovan na pojedinim poslovima rekonstrukcije objekata KPZ, kao i u proizvodnji, zameni i ugradnji PVC stolarije.

Socijalna podrška i priprema za otpust

Socijalna podrška i pomoć KPZ osuđenim licima zahteva preduzimanje niza aktivnosti usmerenih na rešavanje problema, nastalih kao posledica lišavanja slobode. Osim toga, savremeni tretman mladih i punoletnih osuđenih lica mora biti od početka usmeren na ishod, na prepremu za otpust i njihovu socijalnu reintegraciju. Sastavni deo generalnog plana tretmana osuđenih u KPZ, posebno maloletnih lica mora sadržati i skicu i plan otpusta i njegove integracije u društvo. Da bi do toga došli, eventualno i pre isteka kazne zatvora, osuđenik mora da ispuni odgovarajuće kriterijume, a njihovo ispunjenje predstavlja snažan motivišući faktor za prihvatanje i napredovanje u tretmanu u ustanovi. Tu svakako nameće i potrebu intenzivne saradnje sa porodicom osuđenih i lokalnim organima, pre svih probacionom – povereničkom službom.

Stručnjaci službe za tretman su prepoznala značaj aktivnosti u ovoj oblasti. Uvidom u dokumentaciju i izveštaje o radu, kao i na osnovu njihovih izjava saradnja sa centrima za socijalni rad je veoma intenzivna. Najčešći razlozi za ove kontakte nastaju iz potrebe prikupljanja dodatnih dijagnostičkih informacija o osuđenom i njegovoj porodici, vezanih za pravnu pomoć i ostvarivanje prava iz socijalne zaštite i pomoći porodici dok su osuđeni na izdržavanju kazne zatvora. Kad je reč o pripremi za otpust, saradnja i pomoć spoljnih faktora uglavnom izostaje. Stoga su i same pripreme ustanove za otpust osuđenih krajnje formalne i svedene.

Naša je preporuka da KPZ za maloletnike, shodno svojim mogućnostima i obavezama, ali i shodno potrebama osuđenika, posebno sa kaznom maloletničkog zatvora, veću pažnju

posveti aktivnostima na planu socijalne podrške i pomoći tokom i nakon boravka u zatvoru. Individualni programi tretmana moraju biti upotpunjeni sadržajima iz oblasti socijalne podrške i pomoći nakon otpusta. Nije dovoljno samo pozivati na saradnju i informisati spoljne činioce o potrebi takve saradnje, nego i sa ovim akcijama i konkretnim sadržajima krenuti odmah nakon dolaska osuđenih u KPZ.

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Kazneno popravni zavod u Nišu

U zdravstvenoj službi je zaposleno šest lekara, stomatolog – protetičar, osam medicinskih tehničara, po jedan stomatološki, sanitarni i farmaceutski tehničar i laborant. U međuvremenu, od predhodne posetue, jedan lekar je završio specijalizaciju iz psihijatrije. Više nema načelnika službe (ranije je postojao) što, i po rečima lekara, predstavlja veliki problem.

Radno vreme zdravstvene službe je i dalje 24 sata. Rad je organizovan smenski: od 7 do 15, od 7 do 19 i od 19 do 7. Broj lekara i tehničara u smeni zavisi od raspoloživosti osoblja. Tokom sezone godišnjih odmora, kao i tokom praznika i vikendom, obzirom na manji broj zaposlenih, po potrebi dežurstvo preuzima Služba hitne medicinske pomoći Niš i to od 15 do 7 (praznik, vikend), ili od 22 do 7 (radnim danima). Saradnja sa ovom službom je zadovoljavajuća.

Lekarski pregledi se obavljaju u dve ordinacije u zgradi stacionara, jednom nedeljno u polu-otvorenom odeljenju, kao i u odeljenju u Pirotu. Svakodnevno se obilaze samice i odeljenje pojačanog nadzora. Na poziv službe obezbeđenja, medicinska pomoć se pruža i u paviljonima (u slučaju iznenadnog bola u grudima, kolapsa).

Prvi pregled zatvorenika se obavlja po dolasku u KPZ, kad se otvara i zdravstveni karton. Podrazumeva merenje arterijskog pritiska, slušanje srca i pluća, merenje telesne težine i visine, uzimanje porodične i lične anamneze, opisuju se eventualne promene po koži i laboratorija (KKS, urin i gligemija). Novina je obavezno popunjavanje upitnika za rano otkrivanje simptoma tuberkuloze. Upitnik sadrži pitanja koja popunjava zatvorenik, a odnose se na kašalj, iskašljavanje, povišenu temperaturu, gubitak telesne težine, bol u grudima, noćno znojenje. Ukoliko su dva odgovora pozitivna radi se Rtg pluća i ako je pozitivan radi se pregled ispljuvka na TBC. U slučaju pozitivnog nalaza zatvorenik se upućuje u centralnu zatvorsku bolnicu do „obeskličenja”. Skringing se ponavlja na svakih 3–6 meseci.

Redovni, zakazani pregledi po paviljonima, obavljaju se jednom nedeljno (redovna terapija, kontrole), a po potrebi i češće. Zatvorenici komandirima prijavljuju promenu zdravstvenog stanja, a oni zakazuje pregled kod lekara. Pre upućivanja u samicu, zatvorenika u ambulanti pregleda lekar (merenje arterijskog pritiska, auskultacija srca i pluća, izgled kože) i popunjava obrazac – izveštaj o lekarskom pregledu, datum i vreme pregleda. Lekar svakodnevno obilazi samice i u protokol upisuje obavljene posete i opisuje eventualne promene zdravstvenog stanja. Ukoliko se zatvorenik tokom boravka u samici razboli, komandir ga sprovodi do ambulante na lekarski pregled. Posebni pregledi se obavljaju i zatvorenicima koji su se prijavili za rad na visini. Ovakvi pregledi se obavljaju jednom godišnje, a obavljaju ih lekari Instituta za zaštitu radnika Niš. Tim čine: internista, psihijatar i specijalista mesicine rada. Pri ovom pregledu testiraju se laboratorijski nalazi

(KKS, glikemija), audiometrija i stereo vid. Osim opšteg medicinskog pregleda obavlja se svakodnevno i pregled psihijatra (do 30 dnevno). Obezbeđeni su i konsultativni pregledi u ambulanti: oftalmološki jednom nedeljno, dva puta mesečno internistički. Zbog nedostatka sredstava drugih konsultativnih pregleda u ambulanti nema, dok je ranije bilo i hirurškog i infektološkog. Na preglede ostalih specijalista zatvorenici se pućuju u KC Niš. Po proceduri, svakoga dana, do 11^h, pravi se spisak onih kojima je potreban pregled narednog dana, obezbeđuje se sprovodni list, straža i vozilo. Dnevno se prosećno obavi oko pet ovakvih pregleda. Najćešće su konsultacije hirurga, endokrinologa, kardiologa, dermatovenerologa, fizijatra.

Povrede zatvorenika, osim u zdravstvenom kartonu, evidentiraju se i u protokolu povreda. U protokol se upisuje datum i vreme povrede, naćin nanošenja povrede (tuća, sportska povreda, povreda na radu), samopovreda, povreda od slućbenog lica, opis povrede i dijagnoza, potpis i faksimil lekara. Insistira se na urednom vođenju ovog protokola i zdravstvenog kartona, jer su to dokumenti koje koriste osiguravajuća društva zbog materijalne nadoknade i advokati zatvorenika. Tokom 2012. godine zabelećene su 202 povrede, 2013, godine 967, a do kraja septembra 2014, godine 273.

Biohemijska laboratorija se nalazi u zgradi stacionara. Opremljena je za rad sledećih analiza: KKS, urin, glikemija, urea, kreatinin, hepatogram, transaminaze, gama GT. Svim zatvorenicima se radi: KKS, urin i glikemija., a ukoliko je neophodno, po nalogu lekara, i druge analize. Virusološke analize (hepatitis, HIV) uslućno radi Institut za zašćitu zdravlja Niš, a ostale laboratorija KC Niš. U laboratoriji KPZ se radi i glikemija iz kapilarne krvi. Celokupna laboratorija se radi uz pristanak zatvorenika, naroćito virusološke analize i testiranje na opijate. Dnevno se obavi petnaestak pregleda. Laboratorijsku opremu odrćavaju zatvorenici (pranje epruveta, pipeta). Po potrebi, kontrolu i baćdarenje aparata obavlja klinićki biohemićar, kao konsultant.

Ambulanta i stacionar su smešćeni u jednoj zgradi. U sastavu ambulante su dve lekarske ordinacije, intervencija, laboratorija, kartoteka, stomatološka ordinacija, a u pripremi je i deo sa rentgen aparatom i prateće prostorije. Od prateće opreme u ambulanti se nalazi: EKG aparat, Rtg aparat, UZ aparat (pokvaren, nedostaju sredstva za popravku), sterilizator, glukometar za odrećivanje glikemije iz kapilarne krvi. Renoviranje prosorije gde se nalazi Rtg aparat nije završeno (pod), ali je aparat u funkciji. Stacionar je smešćen na spratu, gde je i lekarska ordinacija: ima ćetiri sobe, dve sa 7-8 kreveta i dve dvokrevetne. Po potrebi, i tv sala se pretvara u bolesnićku sobu. U stacionaru su smešćeni oboleli zatvorenici (nakon hirurških intervencija, povrećeni, oboleli od respiratornih i KV bolesti), ali i stara, slabovidna, gluva i iznemogla lica. Zatvorenici se brinu o starima.

U stomatološkoj slućbi radi stomatolog - specijalista protetike, (od skoro zaposlen) i stomatološki tehnićar (zaposlen na odrećeno vreme). Od 2011. godine poćelo se protetikom, zatvorenici su bili itekako zainteresovani. Cenovnik ove usluge formiran je prema cenama okolnih ustanova, 3500 dinara za parcijalnu i 4000 dinara za totalnu protezu. Zatvorenici su potpisivali izjave o saglasnosti za uzimanje novca sa raćuna na depozitu. Za finansijski ugroćene zatvorenike formiran je konzilijum koji upravniku predstavlja slućajeve i tada se pomagalo plaćalo sredstvima KPZ. Primećene su odrećene nepravilnosti.

U KPZ postoje tri apoteke. Glavna je smešćena u poluotvorenom odeljenju, jedna je u A paviljonu, zbog blizine menze, radi lakšeg podizanja lekova i treća, je u stacionaru. Centralni magacin je takoće u zgradi stacionara. Terapija i sanitetski materijal se nabavlja u tenderski. Zbog loše materijalne situacije nabavka se obavlja na 15 do 30 dana. Upravniku se dostavlja izvešćaj o vrsti i kolićini potrebnih lekova, zatim se odobravaju sredstva i vrši nabavka.

Zatvorenici dobijaju recept za lekove neophodne za 28 dana. U apoteci terapiju podižu nedeljno, farmaceut na receptu evidentira datum podizanja terapije. Insulinska i metadonska terapija se prima u ambulanti. Manje količine analgetika, vitaminska i terapija za hronične bolesti za sedam dana nalazi se kod zatvorenika. Medicinski tehničari svakodnevno, tri puta, dele pojedinačnu terapiju psihijatrijski obolelim zatvorenicima. Najčešće korišćeni lekovi su: analgetici (diklofen, brufen), anksiolitici, antidepresivi. Ampulirana terapija je pod ključem. Krađe i zloupotrebe lekova nije bilo.

Lekari ne učestvuju u sastavljanju jelovnika, ali pregledaju nedeljni jelovnik, daju sugestije i na kraju potpisuju. Lekar, farmaceutski i medicinski tehničar probaju obroke pre deljenja i potpisuju ispravnost istih. Postoje posebni jelovnici za obolele od šećerne bolesti, a vodi se računa i o ishrani osuđenika drugih veroispovesti. Po rečima zatvorenika obroci su oskudni, voća ima retko. Hranu dokupljuju u kantini. Sanitarni tehničar kontroliše higijenu u kuhinji i trpezariji.

KPZ Sremska Mitrovica

U službi za zdravstvenu zaštitu u KPZ u Sremskoj Mitrovici zaposleno je sedam lekara opšte medicine, lekar je specijalista psihijatrije, lekar opšte medicine, pet lekara je zaposleno na određeno vreme i stomatolog. Medicinskih tehničara ima 20, jedan je stomatološki i jedan je laborant. Načelnik zdravstvene službe je lekar, specijalista psihijatrije, sa osam godina staža u ustanovi (predhodno radio u vojsci i u domu zdravlja).

Radno vreme zdravstvene službe je od 7^h do 15^h i od 14^h do 22^h, a tokom noći lekari pasivno dežuraju.

Pregledi se obavljaju u tri ambulante. Zatvorenici poluotvorenog i otvorenog odeljenja se pregledaju u jednoj ambulanti, oni koji su u pritvoru, prijemu i C bloku u drugoj, a ostali u trećoj ambulanti. Lekari na poziv komandira ulaze i u paviljone u slučaju hitnih stanja: gubitak svesti, epi napada, srčanog zastoja.

Prilikom prijema u KPZ zatvoreniku se otvara zdravstveni karton. Obavlja se fizikalni pregled, evidentiraju se ranija oboljenja, uzima porodična anamneza i rade se laboratorijske analize na hepatitis B i C, HIV. Svima se radi test na opijate. Rtg snimanje pluća radi se po indikacijama, jednom do dva puta mesečno u civilnoj bolnici. Zatvorenici popunjavaju upitnik za otkrivanje simptoma tuberkuloze. Procedura je ista kao i u KPZ Niš. Osim prvog pregleda, zatvorenicima je zdravstvena zaštita svakodnevno dostupna. Preglede zakazuju preko službe obezbeđenja. Pre upućivanja u samicu zatvorenika u ambulanti pregleda lekar, koji ih svakodnevno obilazi. Načelnik službe je psihijatar i preglede obavlja tri puta nedeljno. Obezbeđeni su i konsultativni pregledi: dermatovenerologa i ORL lekara dva puta mesečno, ortopeda, hirurga, fizijatra jednom mesečno, interniste jednom nedeljno, a oftalmološki su ređe.

Povrede zatvorenika se evidentiraju u protokolu. Postoje protokoli: samopovređivanja, akcidentalnih povreda, povreda na radu, umrlih, štrajka glađu. Ovi protokoli se ne vode detaljno, kao u KPZ Niš. Novina je protokol štrajka glađu. Najčešće su zatvorenici nezadovoljni službom za tretman, nešto ređe psihijatrijskim pregledom (zbog dugog čekanja) i terapijom. Od početka godine evidentirano je 40 štrajkača. Dužina štrajka traje u proseku tri do pet dana, ali u protokolu nisu navedene preduzete mere zbog kojih je okončan štrajk.

Biohemijska laboratorija se nalazi u zgradi stacionara. Opremljena je za rad sledećih analiza: KKS, urina, uree, kreatina, lipoproteinskog profila, hepatograma. Posедуje i testove na psihoaktivne supstance.

Stacionar ustanove čine tri bloka sa dvokrevetnim, trokrevetnim i četvorokrevetnim sobama, kapaciteta 30 kreveta, a po potrebi se mogu smestiti dodatni ležajev. Najviše stacioniranih je obolelo od hroničnih psihoza, pa diabetes mellitus-a, stanja nakon CVI, postoperativna stanja, ali ima i starih zatvorenika. O higijeni i bolesnicima u stacionaru se brinu tri redara. Zdravstvena služba poseduje tri EKG aparata (i jedan rezervni), dva aspiratora, ambu balon, četiri nova sterilizatora, boce sa kiseonikom.

Nabavka lekova obavlja se preko Centralne apotekarske ustanove, a delom tenderski (sopstvenim sredstvima). Zatvorenici kardiološku terapiju, oralne antidijabetike dobijaju jednom mesečno. Za psihijatrijske pacijente postoje terapijske kartice na osnovu kojih dobijaju od medicinskih tehničara pojedinačnu terapiju. Insulinska terapija, kao i metadonska se sprovodi u stacionaru. Terapiju za hronične opstruktivne bolesti pluća zatvorenici najčešće ne dobijaju, nego je sami nabavljaju. Najčešće korišćeni lekovi su: lorazepam, bensedin. Njih koristi skoro svaki treći zatvorenik. Lekar opšte medicine ga prvi put ordinira i upućuje na psihijatrijski pregled. Dalju psihijatrijsku terapiju zatvorenik dobija po nalogu psihijatra. Od lekova protiv bolova zatvorenici najčešće dobijaju: brufen, diklofen i paracetamol, i najviše mogu kod sebe da imaju po pet tableta.

Jelovnici se sastavljaju za nedelju dana i izloženi su na vidnom mestu. Dnevna kalorijska vrednost kreće se od 13461 J do 15067 J. Osim standardnog jelovnika, postoje i jelovnici za zatvorenike sa bolestima gastrointestinalnog trakta (ulcus), bubrega i jetre, šećerne bolesti, kao i za zatvorenike muslimanske veroispovesti. Zatvorenici oboleli od šećerne bolesti koji su na insulinskoj terapiji žale se da vrlo često ne dobijaju obroke na vreme (njima je potrebno pet obroka, a neposredno pred glavne obroke primaju insulin).

KPZ Zabela

Zdravstvenu negu zatvorenika obavljaju tri lekara (lekar i dve doktorke), stomatolog, dva medicinska tehničara rade u apoteci, rentgen tehničar, po šest medicinskih tehničara rade u dve smene. Jedan lekar je na specijalizaciji psihijatrije. Lekari rade u dve smene, od 7^h do 20^h. Od 20^h do 7^h u stacionaru dežuraju tehničari, dok je jedan lekar na pasivnom dežurstvu.

Tokom prva 24 sata od ulaska u KPZ, radi se prvi pregled zatvorenika i otvara se zdravstveni karton. Meri se telesna težina i visina, arterijski pritisak, vrši se auskultacija srca i pluća, uzima se porodična i lična anamneza. Zatvorenici popunjavaju upitnik za otkrivanje simptoma tuberkuloze. Na prvoj strani kartona vidno se obeležava radna sposobnost osuđenika (lakši fizički rad, fizički rad, nije sposoban). Sa zdravstvenim listom osuđenik se smešta u određeni paviljon. Zatvorenicima je zdravstvena zaštita svakodnevno dostupna. Preglede zakazuju preko službe obezbeđenja. Pre upućivanja u samicu zatvorenika u ambulanti pregleda lekar popunjava obrazac o sposobnosti izdržavanja disciplinske mere. Prilikom obilaska samica lekar u protokol poseta upisuje vreme, objektivno stanje zatvorenika i kako se zatvorenik subjektivno oseća. Od januara 2014. godine jedan lekar je stalno zadužen za obilazak samica i VII i I paviljona. Konsultativni pregledi se održavaju jednom nedeljno: psihijatrijski, internistički (kardiološki), hirurški, pneumofiziološki i dermatovenerološki.

Povrede zatvorenika se evidentiraju u protokolu povreda (23 od početka godine) i u zdravstvenom kartonu, a zbog osiguravajućeg društva, i u protokol povreda na radu. Protokol sadrži redni broj, matični broj osuđenika, ime i prezime, način povrede. Osim ovog, vodi se i protokol accidentalnih povreda - posekotine, gutanje stranih predmeta (ključevi, olovke, šamponi), mera prinude (gumene palice, fizička snaga, vezivanje), testiranja na opijate, kao

i protokol lekarskih pregleda. Mera vezivanja se sprovodi isključivo po nalogu psihijatra, ne traje duže od 24 sata, a uz ovu meru primenjuje se i medikamentozna terapija za umirenje. Novina je protokol štrajka glađu. Od početka godine evidentirano je 15 štrajkova. Najčešće je razlog nezadovoljstvo zdravstvenom i službom za tretman. Dužina štrajka je najčešće dva-tri dana.

KPZ nema svoju laboratoriju. Ovu uslugu pruža privatna laboratorija. Od laboratorijskih analiza najčešće se radi glikemija, testovi na psihoaktivne supstance. Na hepatitis i HIV se zatvorenici testiraju uz pristanak. Laboratorijski uzorci se uzimaju dva puta nedeljno. Testiranje na opijate, urin test trakama sprovodi se po dobijanju odobrenja upravnika. Ovi testovi su u većini pozitivni. Od početka godine urađeno je 51 testiranje.

Ambulanta i stacionar su smešteni u jednoj zgradi. Stacionarni deo ima 20 soba, podeljenih ne četiri krila i dva sprata, sa 85 bolesničkih postelja. Sobe su trokrevetne i četvorokrevetne. Trećina hospitalizovanih je duže vreme tu zbog starosti i prirode bolesti (stari i iznemogli, osuđenici sa ugrađenim stentovima i pace-makerima, psihijatrijski pacijenti, invalidi). U slučaju ozbiljnijih pogoršanja zdravlja, zatvorenici se premeštaju u Centralnu zatvorsku bolnicu u Beogradu. Prostorije ambulante su prostrane. Od prateće opreme u ambulanti ima: Rtg aparat, EKG, UZ aparat (privatno vlasništvo hirurga koji dolazi kao konsultant), sterilizator, defibrilator, inhalator, kao i aparat za kapilarno određivanje glikemije.

Apoteka je smeštena u upravnoj zgradi. Terapiju u VII paviljonu deli medicinski tehničar, dok po ostalim paviljonima to obavlja služba obezbeđenja. Terapija se izdaje na dve nedelje. Psihijatrijsku terapiju deli nemedicinsko osoblje prema spiskovima koje dobija od lekara, izuzev metadonske, koju zatvorenici dobijaju u ambulanti. Insulin se takođe daje u ambulanti. Nabavka lekova je delom centralizovana, preko Centralne zatvorske bolnice, a delom se obavlja tenderski. Najčešće korišćeni lekovi su antibiotici, analgetici (brufen, diklofen), anksiolitici.

Stomatološka ordinacija je dobro opremljena. Stomatolog radi bez tehničara. Najčešća intervencija je vađenje zuba, ređe se bavi lečenjem zbog nedostatka materijala. Dnevno se obavi dvadesetak intervencija. Zatvorenici koji su u mogućnosti da plate, leče se u privatnim stomatološkim ordinacijama.

Jelovnik za nedelju dana sastavlja šef kuhinje (profesionalni kuvar), daje na uvid lekaru koji ga odobrava. Postoje četiri jelovnika: običan, za obolele od diabetes mellitusa, za bubrežne bolesnike i za zatvorenike muslimanske veroispovesti.

KPZ za žene – Požarevac

Zdravstvenu službu čini jedna doktorka i dve medicinske sestre. U odnosu na predhodnu posetu broj zdravstvenih radnika je manji. 2012. godine u KPZ – u su radile tri doktorke i tri medicinske sestre. Ambulanta radi samo prepodne, a konsultativni pregledi se održavaju po podne.

Po prijemu u KPZ obavlja se prvi pregled zatvorenice koji podrazumeva: uzimanje porodične i lične anamneze, fizikalni pregled, inspekciju kože, merenje telesne težine. Pri prijemu se radi i ginekološki ciljani pregled grlića materice (papa test). Laboratorijske analize se ne rade. Prilikom prijema zatvorenice se zaprašuju protiv vaši. Rtg pluća se radi, ali se na ovaj pregled čeka i po mesec dana. Zatvorenice preglede zakazuju preko komandira. Dnevno se obavi 30 do 40 pregleda. I dalje najčešće dijagnoze su: glavobolja, povišen pritisak i bolovi u krstima (Sy lumbalae). Od konsultativnih pregleda obezbeđeni

su: psihijatrijski i stomatološki četiri puta mesečno, ginekološki dva puta mesečno, hirurški, kardiološki, endokrinološki, ORL i fizijatrijski po pozivu.

Povrede zatvorenica se pored zdravstvenog kartona evidentiraju i u protokol povreda i samopovreda. U protokol se pored datuma i generalija opisuje i način povrede. Najčešći su padovi u trpezariji zbog mokrog poda. Pre izdvajanja u samicu obavezan je lekarski pregled. Zatvorenice redovno obilazi lekar. Kod sprovođenja mera vezivanja obavezan je pregled psihijatra.

KPZ nema svoju laboratoriju. Ukoliko zatvorenice žele da se testiraju na hepatitis i HIV to mora same da plate.

Stacionar čine dve bolesničke sobe. U trenutku posete hospitalizovano je 9 zatvorenica: Sclerosis multiplex, Ca colona, prelom podlaktice, jedna zatvorenica je slepa, a jedna stara. Od opreme ambulanta poseduje: dva suva sterilizatora, EKG aparat, inhalator, bocu sa kiseonikom, sto za ginekološke preglede (dotrajao). Ultrazvučni aparat i sanitetsko vozilo i dalje nisu nabavljeni.

Lekovi se redovno nabavljaju putem tendera, zamenica upravnika (nije zdravstveni radnik) zadovoljna je nabavkom. U zdravstvenoj ambulanti nema amp. adrenalina, ne daje se penicilin (i drugi lekovi mogu da daju alergiju, adrenalin se daje i kod srčanog zastoja). Metadonska terapija se sprovodi samo kod zatvorenica koje su pre dolaska u ustanovu bile na njoj. U terapiji bola od tableta koriste se Brufen i Rapten. Zatvorenice poluotvorenog dela mogu kod sebe da imaju najviše 5 tableta, a u zatvorenom delu ne.

Zatvorenice su posebno nezadovoljne stomatološkom uslugom. Posete su retke, nekada i po šest meseci stomatolog ne dolazi. Navode da se dešavalo da u pripitom stanju izvadi pogrešan zub.

Trudne zatvorenice i porodilje sa bebama su odvojene. Zadovoljne su smeštajem, tretmanom, ishranom, medicinskom negom i materijalnom pomoći. Majke navode da bebama ništa ne nedostaje. U trenutku posete u KPZ-u su bile tri trudnice i dve porodilje.

Obroci se dopremaju iz KPZ Zabela svakodnevno. Ispravnost obroka proba i potpise medicinsko osoblje. Zatvorenice navode da je hrana izuzetno loša. Voće ne dobijaju, od mlečnih proizvoda jednom nedeljno dobijaju čašu jogurta, bareno jaje takođe nedeljno. Čaj ne dobijaju, a kako navode nemaju mogućnosti ni da ga skuvaju.

Paketi za ličnu higijenu su oskudni. Mesečno dobijaju: 4 rolne toalet papira, 10 higijenskih uložaka, 1/2 flaše šampona. Nedeljno dobijaju 2 šoljice deterđenta. Tuševi i slavine su dotrajali, a tople vode skoro da i nema.

Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu

Specijalna zatvorska bolnica je jedina ustanova zatvorenog tipa u Srbiji u koju se upućuju lica kojima su izrečene mere obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, kao i zatvorenici kojima nije moguće obezbediti adekvatno lečenje u KPZ stacionarima. Bolnica je podeljena na sedam odeljenja.

Na A i B odeljenju smešteni su zatvorenici kojima je izrečena kazna obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja. U toku posete na B odeljenju u 9 soba smešteno je 70 pacijenata. Rade: 2 lekara psihijatra, 9 medicinskih tehničara, 1 psiholog i 1 socijalni radnik. Najčešće dijagnoze su: paranoidna šizofrenija, bipolarni afekti, psihoze. Skoro 60 % pacijenata je osuđeno za krvne delikte.

Na C odeljenju hospitalizovani su zatvorenici kojima je izrečena mera obaveznog lečenja od alkoholizma. Odeljenje je podeljeno na dva bloka i usvakom bloku ima po 4 sobe. U toku posete hospitalizovano je 57 pacijenata. Na ovom odeljenju radi: 1 lekar opšte medicine, 2 lekara psihijatra, 7 medicinskih tehničara i glavna sestra. U smeni radi po jedan lekar.

Odeljenje D je za lečenje narkomanije. U toku posete hospitalizovano je 105 zavisnika, od čega je 8 na metadonskoj terapiji, a 2 na Buprenorfinu. Zanimljivo je da je načelnik ovog odeljenja psihijatar koji je radio u KPZ za maloletnike u Valjevu. Pored načelnika rade još 2 psihijatra i 1 lekar opšte medicine. Na odeljenju postoji i sportska soba u kojoj je sto za stoni tenis. Celo odeljenje je ruinirano (opao malter, oseća se vlaga, loša ventilacija). Zatvorenici koji mesec dana pre prijema nisu koristili PAS i koji su potpisali pristanak na odvikavanje od droge bez terapije posebno su smešteni na tz. Odeljenju bez droge. Na ovom odeljenju borave 6 meseci. U toku posete boravi 15 zatvorenika. Sobe su trokrevetne. U dnevnom boravku su od 09^h do 10^h. Na odeljenju su psiholog, socijalni radnici i vaspitači.

Odeljenje E je odeljenje akutne psihijatrije na kojem rade 3 psihijata i 2 neurologa od kojih jedan radi EEG preglede.

G odeljenje je forenzičko. 4 psihijatra i 2 klinička psihologa sprovodi neuropsihijatrijsko veštačenje posle kojeg se zatvorenici smeštaju na određeno odeljenje ili upućuju u druge ustanove.

Na odeljenju I su smešteni zatvorenici oboleli od somatskih oboljenja: oboljenja KVS, respiratorna oboljenja, nakon hirurških intervencija, ali i oboleli od hepatitisa, HIV i TBC. Oboleli od TBC su izolovani. U toku posete 4 muškarca i 1 žena su oboleli od TBC. Na odeljenju rade 2 lekara spec. interne medicine i 2 lekara opšte medicine, 10 medicinskih tehničara.

Prilikom prijema u SZB služba obezbeđenja vrši pretres pacijenta, i u prijemnoj ambulanti lekar uzima ličnu i porodičnu anamnezu, meri telesnu težinu i visinu, meri pritisak, otvara zdravstveni karton i upućuje na odgovarajuće odeljenje gde se detaljno radi prvi pregled.

Zatvoreniciima kojima nije moguće sprovesti adekvatno lečenje u ovoj ustanovi upućuju se u druge specijalizovane zdravstvene ustanove gde se organizuje njihovo lečenje i čuvanje. Prevoz se organizuje u pratnji tehničara. Bolnica poseduje jedno sanitetsko vozilo.

Radno vreme je za lekare organizovano u dve smene, s tim što postoje i svakodnevna dežurstva, a za medicinske sestre i tehničare u tri smene. Prva smena traje od 07^h do 13^h, druga od 13^h do 20^h, a treća smena od 20^h do 08^h. U toku dežurstva u bolnici su prisutni jedan lekar i po jedna medicinska sestra na svakom odeljenju.

Mere fiksacije se sprovode po protokolu, ali je obavezno odvezivanje u toku uzimanja obroka, kao i radi vršenja fizioloških potreba. U 2014. godini sprovedeno je 17 mera u trajanju od 12^h do 11 dana, a 2013. godine 34.

U toku 2014. godine dogodila su se 2 smrtna slučaja, 2013. godine 5

Specijalna zatvorska bolnica ima svoju laboratoriju, Rtg aparat, EKG, EEG, spirometar, ultrazvučni i dopler aparat.

U stomatološkoj ambulanti 1 stomatolog vrši popravke i vađenje zuba.

Ustanova ima svoju centralnu apoteku, koja je dobro snabdevena.

Određenoj grupi pacijenata je dopušteno da koriste vikende i to od srede do subote u 18^h ili od petka do ponedeljka u 18^h.

Oko 20 % zatvorenika kojima je izrečena mera obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi moglo bi se otpustiti iz bolnice ukoliko bi postojala mogućnost za njihov prihvata u drugim ustanovama i nastavak terapije. Problem otežava okolnost da psihijatrijske bolnice odbijaju da prime lica koja izdržavaju navedenu meru.

Ova ustanova nalazi u nadležnosti Ministarstva pravde, a ne Ministarstva zdravlja, pa se na zaposlene u bolnici se primenjuje Zakon o državnim službenicima, što za posledicu ima ne samo niže plate, već i apsurdan način određivanja zvanja zaposlenih – lekari imaju zvanje savetnika, a medicinske sestre zvanje referenata.

Helsinški odbor je u više navrata obilazio ove ustanove i ukazivao na nedostatke. Zdravstvena služba je različito organizovana od ustanove do ustanove. Ne postoje kriterijumi za broj zaposlenih ni u odnosu na broj zatvorenika, kao ni na broj i vrstu oboljenja. Tako da u KPZ Zabela 3 lekara radi na oko 1500 zatvorenika, a u KPZ Sremska Mitrovica 7 na oko 2100. U KPZ za maloletnike Valjevo i u KPZ za žene u Požarevcu radi po jedan lekar, ali bez predhodnog radnog iskustva. Mišljenja samo da je neophodno sprovesti edukaciju iz oblasti zatvorske patologije. Takođe je potrebno uvesti protokole prvog pregleda. Neophodno je svim zatvorenicima pri prvom pregledu odraditi laboratoriju (KKS, SE, urin) i testiranje na HIV i hepatitis. Pored upitnika za skrining na TBC uvesti i upitnik za HIV i hepatitis. Sve ustanove treba da imaju i po procedurama da vode identične protokole. Obzirom da je u svim ovim ustanovama zavidan broj zatvorenika zavisnih od psihoaktivnih supstanci, alkoholičara i psihički obolelih neophodno je svakodnevno prisustvo lekara specijalista psihijatrije u svim ustanovama, a ne samo obezbeđivati konsultativne preglede. Lekari se bave samo farmakološkim lečenjem, ne sprovode zdravstveno vaspitni rad. Za rad zdravstvenog osoblja nadležno je Ministarstvo pravde. Lekari su stručni savetnici, a medicinski tehničari referenti. Kordinatoru službi za zdravstvenu zaštitu u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija bi upravama trebalo da skrene pažnju na važnost uloge zdravstvene službe u svakoj pojedinačnoj ustanovi, na njihovu edukaciju, na obezbeđivanje adekvatne opreme i terapije. KPZ za maloletnike Valjevo i u KPZ za žene u Požarevcu nemaju sanitetsko vozilo, a u ostalim ustanovama su stara. Itekako je neophodno da medicinsko osoblje učestvuje u sastavljanju jelovnika. I pored loše materijalne situacije nedopustivo je da u ishrani nedostaje mleko, mlečni proizvodi, voće. Takođe je neophodno regulisati zdravstvene knjižice zatvorenika zbog nabavke terapije preko RFZO i mogućnosti pregleda u zdravstvenim ustanovama van sistema.

KPZ za maloletnike u Valjevu

Jedan lekar i tri medicinska tehničara čine zdravstvenu službu ove ustanove. Lekar je zaposlen na određeno radno vreme, ima 11 meseci staža, sa predhodnim volonterskim iskustvom u Valjevskoj bolnici. Medicinski tehničari su iskusniji, 7 i 14 godina i jedan 10 meseci staža.

Radno vreme zdravstvene službe je od 07³⁰ do 21^h. Od 07³⁰ do 15^h radi lekar i jedan tehničar, u drugoj smeni, od 13^h do 21^h rade 2 medicinska tehničara. Subotom i nedeljom dežura po jedan tehničar od 07³⁰ do 21^h.

Ambulantu čini: jedna ordinacija, intervencija u kojoj se aplikuje terapija i obavljaju previjanje i kartoteka. Dobro je opremljena: EKG aparat, boca sa kiseonikom, aparati za merenje glikemije, otoskopom, set za reanimaciju, inhalator, autoklav i dva sterilizatora. Nedostaje sanitetsko vozilo. U istoj zgradi je i stacionar koji ima 8 soba (trenutno se renovira).

Prilikom dolaska u KPZ zatvoreniku se otvara zdravstveni karton i obavlja prvi pregled. Meri se telesna težina i visina, slušaju se srce i pluća, meri se arterijski pritisak i vrši pregled po sistemima, opisuju se eventualne promene po koži, uočavaju nedostaci, tetovaže. Zatvorenici obavezno popunjavaju upitnik za otkrivanje simptoma tuberkuloze i upitnik za hepatitis i HIV.

Pregledi kod lekara se zakazuju preko službe obezbeđenja. U proseku, dnevno se obavi 15 do 20 pregleda. Pre upućivanja u samicu lekar vrši pregled zatvorenika i dok su u samici svakodnevno ih obilazi. Pregled se obavlja u prisustvu službe obezbeđenja. Fizičkih napada nije bilo, ali verbalnih (psovanje, vređanje, pljuvanje) jeste. Obzirom da je lekar službeno lice, po proceduri, pravi službenu belešku. Protiv zatvorenika se vodi disciplinski postupak. Najčešće se kažnjava samicom. Konsultacije nisu obezbeđene u ustanovi, ukoliko je to potrebno zatvorenici se odvoze u gradsku bolnicu. Najčešće su konsultacije psihijatar.

Služba za tretman uključuje lekara u socio-terapijske programe u cilju pripreme zatvorenika za društvenu reintegraciju. Lekar je u obavezi da da svoje mišljenje o zatvoreniku koji je zavisnik ili sklon agresivnom i nasilnom ponašanju.

Povrede zatvorenika se detaljno opisuju u zdravstvenom kartonu i protokolu pregleda. Česte su sportske povrede, samopovređivanja, kao i povrede na radu (posekotine).

Laboratorijske analize se rade u gradskoj bolnici do 09^h. Najčešće rađene analize su: KKS, SE, fibrinogen, hepatogram sa transaminazama. U novembru 2014. godine 16 zatvorenika se dobrovoljno testiralo na HIV. Nakon vanzavtorskih aktivnosti svi zatvorenici se testiraju urin test trakama na PAS i radi im se alkotest.

Stomatološki pregledi su obezbeđeni dva puta nedeljno (dvadesetak poseta). Obezbeđeno je, po potrebi, i lečenje na stomatološkoj poliklinici.

Glavna nabavka lekova vrši se preko tendera. Dnevna terapija deli se u ambulanti, a u zatvorenom delu tehničar deli terapiju. Najčešće korišćeni lekovi su lekovi protiv bolova (Brufen), za spavanje (ordinira psihijatar). Metadonska terapija se nedeljno treba iz Vajlevske bolnice, a deli se u ambulanti uz potpis zatvorenika.

Zdravstvena služba ne učestvuje u sastavljanju jelovnika. Jednom nedeljno zatvorenici dobijaju voće (jabuke, banane), mleko, jogurt, jaja (pržena ili barena).

KANCELARIJE ZA ALTERNATIVNE SANKCIJE

Prema podacima koje smo dobili iz odeljenja za alternativne sankcije pri Upravi za izvršenje alternativni sankcija, broj zaposlenih osoba u kancelarijama na nivou cele Srbije je:

- 19 poverenika koji su stalno zaposleni
- 24 poverenika iz sistema (odnosno iz zatvora iz službe za tretman, tj. vaspitača)
- 10 referenata
- 46 radnika iz službe obezbeđenja

Na osnovu ovih podataka može se zaključiti da je u rad kancelarija za alternativne sankcije uključeno više osoba iz sistema, odnosno zatvora, nego što je angažovano van sistema, što svakako nije dobro. Ljudi koji se angažuju iz zatvora, ne rade puno radno vreme u kancelarijama, već tamo provode najviše tri radna dana, dok prostala dva radna dane provode u zatvoru. Ovakav način organizovanja rada svakako utiče na kvalitet rada službe za tretman u zatvoru ali i poverenika u kancelarijama, pogotovo što je vaspitna služba ionako slaba karika u zatvorima.

Tokom naših razgovora sa poverenicima koji vode kancelarije, zaključili smo da poverenici nisu samostalni i nezavisni u obavljanju svojih poslova, odnosno da puno zavise od samih zatvora. Kada to kažemo, prvenstveno mislimo na to da je država samo obezbedila prostorije u kojima poverenici rade. Sve ostale svakodnevne poslove, poverenici i kancelarija realizuju u saradnji sa zatvorom. Preko zatvora ide prijem i slanje celokupne pošte, jer kancelarije nemaju svoj pečat, tako da su zavisni od zatvora. Kancelarije nemaju ni svoje vozilo. U slučaju kada je potrebno postavljanje nanogice ili je potrebno ici u kontrolu osuđenih lica, poverenici moraju da angažuju ne samo zaposlene iz zatvora, već da koriste i njihova vozila. Ovo svakako ne bi bilo toliko strašno da ne znamo da u zatvorima postoji problem sa nedovoljnim brojem zaposlenih i u službi obezbeđenja i u službi za tretman i da su sami zatvori ograničeni brojem vozila koje imaju, kao i svakodnevnim aktivnostima u kojima ih koriste.

Kada govorimo o broju realizovanih alternativnih sankcija u 2014 godini, taj broj iznosi 673. U odnosu na broj osuđenih lica koji prelazi i 10.000, možemo reći da je ovo relativno mali broj jer procentualno iznosi ispod 7%. Međutim, evidentno je da je neki pomak ipak učinjen u odnosu na prošlu godinu kada je bilo ukupno 403 realizovane kazne.

Iako je za državnu ekonomiju najracionalnije da osuđena lica izvršavaju kaznu rada u javnom interesu, na teritoriji Srbije ukupan broj osuđenih sa ovom sankcijom je svega 376. Po rečima poverenika, do sada nije bilo slučajeva zloupotrebe ili prekida ovakvog načina izvršenja sankcija. Naprotiv, pokazalo se jako pozitivno i za osuđena lica, ali i za preduzeća u kojima su osuđena lica radila. Mnoga preduzeća su se nakon realizacije ovakvih sankcija javljala poverenicima sa pitanjem da li imaju još osuđenih lica sa ovim kaznama jer su spremni ponovo nekoga da uposle. Iako državu ovaj način izvršenja sankcije najmanje košte, smatramo da ova sankcija nije dovoljno primenjena. Iz razgovora sa poverenicima i sa osuđenim licima sa kojima smo razgovarali u zatvoru, došli smo do zaključka da sudovi ne izriču u dovoljno velikom broju ovu kaznu u slučajevima kada je to moguće. U zatvorima se nalaze osobe zbog prekršaja i zbog neplaćanja alimentacije ili sa kaznama od 1 do 3 godine. Za pojedina dela bi se svakako mogla izreći alternativna sankcija, ali osuđeni lica su nam rekla da ili nisu bila upoznata sa tom mogućnošću ili da sudije nisu usvojili njihove predloge za izricanje alternativnih sankcija, tj sankcija rad u javnom interesu.

Dalje, prema dobijenim podacima, na teritoriji cele Srbije vrši se nadzor nad samo 21 licem koje je dobilo uslovni otpust, a samo jednom licu se daje podrška posle izlaska iz zatvora. Međutim, prema dobijenim podacima iz lokalnih kancelarija u Valjevu se pruža podršku za 5 osuđenih lica, dok kancelarija u Nišu pruža podršku jednom licu (očigledno je da podaci nisu ažurirani, iako postoji velika interakcija između lokalnih kancelarija i Odeljenja uprave).

Kancelarija u Nišu

Na osnovu izjave službenih lica, Kancelarija je počela sa radom krajem 2013. godine.

Zahvaljujući angažmanu KPZ Niš prostor koji je dodeljen za ove potrebe je relativno pristojno uređen i opremljen.

Utvrđeno je da je na poslovima povereničke kancelarije radno angažovano 4 stručna lica koja su prošla odgovarajuće obuke u organizaciji Uprave za izvršenje sankcija i projekta „Jačanje sistema alternativnih sankcija u Srbiji”. Jedno lice (sociolog) je angažovano u stalnom radnom odnosu sa punim radnim vremenom, drugo lice je radnik KPZ i radi na ovim poslovima sa pola radnog vremena, dok su ostala dva poverenika radnici KPZ i anagažovani su na poslovima izvršenja kazne kućnog zatvora, a kancelariju koriste samo za prvi intervju sa osuđenim.

Imajući u vidu napred utvrđeno, kao i vodeći računa o broju osuđenih koji su u domenu rada Kancelarije i njenim obavezama koje proizilaze iz pozitivnih zakonskih normi, može se konstatovati da je postojeća kadrovska struktura nedovoljna i neadekvatna, kako sa stanovišta broja, tako i sa pozicije obima angažmana pojedinih poverenika. Angažovanje radnika službe za tretman KPZ se može okarakterisati kao poželjno i iznuđeno rešenje, ali nikako kao trajno, jer može da umanjí kvalitet stručnog rada na oba nivoa. Osim toga, i kvalitet dosadašnje obuke poverenika (dopunska obuka) nije takve prirode da garantuje kvalitetan rad poverenika, pogotovu u domenu primene savremenih metoda u tretmanu osuđenih u zajedici.

Na osnovu dostupnih informacija Kancelarija za alternativne sankcije je angažovana u radu sa 99 osuđenih lica (85 lica kojima je izrečen „kućni zatvor”; 13 – kazna rada u javnom interesu i 1 – uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom). Poverenici su angažovani i u radu sa osumnjičenima čije se praćenje vrši prema odluci javnog tužioca (6), u kontroli mere zabrane napuštanja stana (kućni pritvor) sa (4) i bez (3) elektronskog nadzora. Nadzor nad uslovno otpuštenim osuđenim se za sad ne realizuje, dok je podrška posle izvršene kazne zatvora pružena samo u 1 slučaju.

Uvidom u dokumentaciju i na osnovu izjava poverenika se može videti da se osuđena lica, pre početka izvršenja alternativnih kazni i mera upoznaju sa programom postupanja i svojim potpisom to i potvrđuju. Pitanje je da li je reč o prihvatanju svih elemenata programa postupanja ili je u pitanju samo to da su oni primili znanju postojanje programa kao dokumenta. To pogotovu ako znamo da je uslov za primenu ovih mera i sankcija neophodna predhodna spremnost – saglasnost o njihovoj primeni – izricanju. Stoga je interesantan i podatak da je gotovo zanemarljiv broj onih koji krše ograničenja ili zloupotrebljavaju prava koja im shodno vrsti sankcije ili mere pripadaju. Značajno je napomenuti da je u 8 slučajeva konstatovano napuštanje prostorija u kojima stanuju osuđeni, a bez odluke direktora, kao i da je bilo slučajeva zanemarivanja u izvršenju radnih obaveza od strane osuđenih. Evidentirani su i slučajevi kada je poverenik predložio, a sud umanjio trajanje kazne rada u javnom interesu za $\frac{1}{4}$ (3).

Pored niza dokumenata i evidencija koje se tiču formiranja dosijea i vođenja – postupanja sa osuđenim i osumnjičenim – optuženim - različitim tipova upitnika, formulara,

programa postupanja, dijagnostičkih procedura, izjava i sl., poverenička kancelarija vodi i listu praćenja osuđenih, prekršajno kažnjenih i lica na merama, u kojoj su evidentirani svi kontakti i aktivnosti koje imaju direktne ili indirektne veze sa ovim licima. Ova lista praćenja se svakih 15 dana šalje u centralu – upravu. Nismo uspeli da utvrdimo stvarne razloge za takav rad, osim potrebe svojevrstne kontrole rada poverenika od strane Uprave – Odeljenja za tretman i alternativne sankcije. Začuduje praksa da ni jedna Odluka ili administrativna procedura ne može ići direktno, već preko njih. To značajno snižava efikasnost rada poverenika i njihov ugled u očima klijenata i lokalne zajednice.

Kada je u pitanju saradnja sa porodicama klijenata i nadležnim državnim i privatnim institucijama i zajednicama poverenici je ocenjuju relativno dobrom i korektnom. To ne znači da tu nema problema i mnogo više nerazumevanja u smislu sagledavanja potreba i koristi od ove saradnje na lokalnom nivou. Stoga se moraju intenzivirati aktivnosti kancelariji u podizanju svesti o mestu, značaju i ulozi alternativnog sankcionisanja i delovanja probatione – povereničke službe na nivou lokalnog okruženja svojih klijenata.

Kancelarija u Sremskoj Mitrovici

Kancelarija je počela sa radom 25.12.2013. godine. Nalazi se u gradskom jezgru i pristojno je opremljena i upućena na KPZ. Na poslovima su angažovana 4 službena lica – poverenika (jedan u stalnom radnom odnosu i tri iz KPZ službe za tretman angažovanih na izvršenju kazne kućnog zatvora i kućnog pritvora). Postojeća kadrovska struktura je neadekvatna i nedovoljna. Prema izveštaju kancelarija je do posete angažovana sa ukupno 68 osuđenih lica. Kazna rada u javnom interesu je najviše prisutna – 46; 12 je završeno, a 34 je u toku realizacija. Kućni zatvor se realizuje u 13 slučajeva. Tek u jednom slučaju su pristupili izvršenju uslovne osude sa zaštitnim nadzorom. Ostale aktivnosti koje predviđa Zakon o probaciji u ovoj kancelariji još uvek nisu zaživele (postpenalni prihvat, uslovni otpust). U radu poverenika dominiraju aktivnosti na „kontroli i nadzoru”. Tretmanski rad poverenika u pravom smislu još nije zaživeo, ali se najavljuje njegovo uvođenje.

Saradnja sa državnim organima i ustanovama u prikupljanju i razmeni informacija kao i saradnja sa porodicama osuđenih je od strane poverenika ocenjena kao dobra i korektna, mada se može zapaziti da je obim i sadržaj saradnje dosta sužen – administrativan i za sada nema dovoljno svesti i razumevanja o širenju saradnje na obostranu korist. To se posebno odnosi na zajedničke napore na podizanju svesti o značaju povereničke kancelarije i njenog rada za opšte dobro i promociju alternativnog kažnjavanja na lokalnom nivou.

Kancelarija ima problema i u tome što se kompletno administriranje obavlja preko centrale u Beogradu, a posrednik u ovom slučaju KPZ Sremska Mitrovica i to značajno umanjuje njenu efikasnost u radu.

Kancelarija u Požarevcu

Poverenička kancelarija je počela sa radom 23.12.2013. godine. Tehničku podršku joj pruža KPZ Požarevac u instaliranju tehničke i elektronske opreme, korišćenju vozila. Komunikacija sa Beogradom ide preko KPZ. Na poslovima poverenika rade tri službena lica, jedan u punom radnom odnosu (socijalni radnik) i dva iz KPZ Zabele – kontrola i nadzor izvršenja kućnog zatvora i pritvora.

Kancelarija je potpisala osam ugovora sa lokalnim ustanovama i organizacijama braničevskog okruga za realizaciju kazne rada u javnom interesu. Od osnivanja kancelarija je ukupno radila sa 44 osuđena lica i to:

- 1) kućni pritvor bez elektronskog nadzora 1 slučaj
- 2) kućni zatvor – 19 (18 sa elektronskim i 1 bez elektronskog nadzora)
- 3) rad u javnom interesu – 24 slučaja

Poverenici ističu veoma pozitivno iskustvo u primeni ove kazne, nije bilo prekida niti problema u primeni. Kao što je slučaj sa pedhodnom kancelarijom aktivnosti na primeni zaštitnog nadzora, uslovnog otpusta i postpenalnog prihvata osuđenih lica nije bilo. Očekuje se njihova primena u narednom periodu.

Kancelarija u Valjevu

Poverenička kancelarija za alternativne sankcije smeštena je u prostorijama jedne od mesnih zajednica u centru Valjeva. Počela je sa radom u 2012. godini u prvoj grupi povereničkih kancelarija. Trenutno na poslovima poverenika rade dva stručna radnika: jedan sa punim radnim vremenom (socijalni radnik) i jedan službenik iz KPZ-a koji radi tri dana sedmično (specijalni pedagog). Trenutno je kancelarija angažovana sa 53 osuđena lica:

- nadzor i praćenje prema odluci javnog tužioca (40)
- kućni pritvor sa i bez elektronskog nadzora (5 sa i 2 bez el. nadzora)
- zabrana prilaženja, sastajanja i komuniciranja sa određenim licima (1)
- kazna zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje (45)
- kazna rada u javnom interesu (14)
- nadzor nad uslovno otpuštenim licima (1)
- podrška i pomoć posle izvršene kazne zatvora (1)

Saradnja kancelarije sa drugim ustanovama (državnim organima, organima lokalne zajednice) u prikupljanju i razmeni podataka je od starne poverenika ocenjena kao zadovoljavajuća. Na isti način je ocenjena i saradnja sa porodicama osuđenih.

Zaključci/preporuke za kancelarije:

Predhodno izloženi podaci jasno ukazuju da se poverenici i ostala službena lica (tehnička lica iz KPZ) u najvećoj meri angažuju na izvršenju onih alternativnih sankcija gde dominiraju aktivnosti „nadzora i kontrole”. Izvršenje onih sankcija i mera koje zahtevaju probacioni – tretmanski rad u užem – pravom smislu te reči za sada je u drugom planu. Stoga je neophodno da se u narednom periodu učine neophodni koraci da ove aktivnosti poverenika budu primarne, a da se kontrola i nadzor obavljaju organizaciono i tehnički na drugačiji i potrebama primereniji način. Tu pre svega mislimo na potrebu uključivanja i drugih društvenih subjekata u rad povereničke službe na lokalnom nivou, kao i pomoćnika poverenika – probacionih nadzornika.

Posmatrano u celini može se konstatovati da su od uspostavljanja Kancelarija za alternativne sankcije učinjeni određeni početni koraci, koji bude nadu da će u periodu koji sledi doći do značajnijih pomaka u sadržajima i kvalitetu rada poverenika i uvođenju u život niza zakonskih novina u ovoj oblasti. Početni entuzijizam poverenika i ostalih činilaca je vidljiv, ali i nedovoljan da se naš konzervativni kazneni sistem pokrene na promene. Sem toga, naša prevelika očekivanja da će alternativne mere i sankcije „spasti zatvorski sistem” i poboljšati efikasnost i efektivnost pravosudnog sistema mogu sve ove akcije skrenuti na slepi kolosek. Stoga je neophodno pristupiti izradi realne procene dostignutog, ali dometa novih ideja i rešenja i prema tome se adekvatno pozicionirati. Krajnje je vreme da krenemo na „promene iznutra”!

MONITORING REFORME ZATVORSKOG SISTEMA U 2015.GODINI

OPŠTA ZAPAŽANJA, SMEŠTAJ OSUĐENIKA I ŽIVOTNI USLOVI

Okružni zatvor u Subotici

Okružni zatvor u Subotici se nalazi u samom centru grada. Zatvor je kategorisan kao ustanova poluotvorenog tipa, namenjena za izdržavanje kazne do tri meseca i mere pritvora. Međutim, u zatvoru ima osuđenika i preko 1 godine. U 2014 godini otvoren je novi objekat na Paliću koji je otvorenog tipa. Kapacitet OZ je za smeštaj 250 lica, računajući i otvoreni deo. Na dan naše posete u zatvoru je bilo 173 osuđenika od kojih je 55 pritvorenih lica (od kojih je 5 ženskog pola). Popunjenost zatvora je 80%. Maloletnika uglavnom nemaju u pritvoru, a kada se maloletno lice nađe u ovom zatvoru onda je uglavnom u pitanju neko teško krivično delo. U zatvoru su u 2013 godini bili popunjeni svi kapaciteti. U poslednjih godinu dana smanjen je broj pritvorenih lica jer se uglavnom izriču alternative pritvoru (ranije u zatvoru bilo i do 90 pritvorenih lica). Dva osuđenika su u toku 2014 godine izašla po osnovu amnestije, a 11 osuđenika je izašlo po osnovu uslovnog otpusta. Broj povratnika u 2014 godini je 204. Iako je ovo zatvor manjih kapaciteta, zatvor godišnje ima preko 1,000 prijema. Najveći problem predstavlja veliki broj prekršajno kažnjenih lica, azilanti i stranci (Bugari, Ukrajinci, državljani Makedonije i drugih zemalja bivše Jugoslavije. Sva lica su uglavnom u postupku ekstradicije). Azilantima su izricane prekršajne kazne za ilegalno prelazanje granice u trajanju od 3-10 dana.

Sam objekat zatvora je na tri sprata. Na prvom spratu se nalaze prekršajno kažnjena lica i poluotvoreno odeljenje. Na drugom spratu je pritvorska jedinica, dok je zatvoreno odeljenje na trećem spratu.

Ustanova je pokrivena video nadzorom (svi hodnici i paviljoni), ali su kamere jako loše i potrebno ih je zameniti. Dve sobe su pod video nadzorom (sobe za pojačan nadzor) i to su sobe u koje se smeštaju lica koja su opasna ili su suicidalna. Soba za pretres lica je takođe pod video nadzorom, ali ni u ovoj sobi niti u drugim prostorijama u zavodu, tim nije uočio obaveštenje da se prostorije snimaju. Prema rečima uprave zatvora, uskoro se očekuje da im stignu nalepnice sa obaveštenjem.

Sve sobe imaju panik taster ali samo sa svetlosnim signalom.

Zavod nabavlja novine za osuđena lica svakodnevno. Zakonski propisi su dostupni osuđenim licima na srpskom, engleskom, albanskom i mađarskom jeziku. Oni stoje u biblioteci.

Sudija za izvršenje obilazi LLS dva puta u toku meseca.

Prostorijama u poluotvorenom odeljenju potrebno je krečenje jer je svuda primećena vlaga. U tzv.osuđeničkoj sali osuđenici provode slobodno vreme, a ova prostorija im služi i kao trpezarija. U sali postoje police na kojima se nalaze pravni propisi namenjeni LLS.

Pritvorske sobe su za smeštaj od 2 do 8 lica. U sklopu sobe se nalazi mokri čvor u kojem postoji čučavac i lavabo sa hladnom vodom. WC je oskudno opremljen, a potrebno je sanirati podove koji su oguljeni i bez pločica. Osuđenici sami obezbeđuju televizor. U sobama nije primećena vlaga, ali je potrebno krečenje. Sobe su dobro osvetljene. Prema rečima pritvorenih lica, šetnje se odvijaju svakodnevno u trajanju od sat vremena. Obzirom da ima puno LLS, a da je manjak radnika u službi obezbeđenja, nije moguće organizovati šetnju u trajanju od dva sata. Šetalište je podeljeno na dva dela (za osuđena i pritvorena

lica), ali nijedan deo nije natkriven. Kada napolju ima padavina nije moguće ići u šetnju. Na šetalištu postoji teren za košarku. Šetalište je pod video nadzorom, ali bez obaveštenja o tome da se snima. U zavodu postoji i zatvorena teretana koja je osuđenim licima dostupna svakodnevno i potrebno je samo prethodno prijaviti se vaspitaču.

Zatvoreno odeljenje je u lošijem stanju od pritvorskog odeljenja. Sobe imaju loše prirodno osvetljenje, a jedna sijalica u sobi nije dovoljna da se obezbedi vidljivost za čitanje. U sobama postoji vlaga i potrebno je krečenje. Primetili smo da su neke sobe velike i poluprazne, dok su neke manje sobe (soba broj 71) toliko male da je teško da u njima budu i dva lica (jedno lice u ovoj sobi boravi i preko 8 meseci). Mokri čvor u sklopu ove sobe (br. 71) je toliko mali da je teško zatvoriti vrata od wc, a ne udariti glavom o vrata.

Osuđena lica su uglavnom imala primedbe na kvalitet hrane koju dobijaju (iako u zavodu postoje tri vrste jelovnika: normalni, dijetalni i verski). Osuđena lica su takođe imala primedbu na to što u zavodu ne postoje posebne prostorije za bračne posete. Osuđenima nedostaje i teretana na otvorenom, kao i to da im se omogući tuširanje nakon korišćenja teretane (inače je kupanje omogućeno 3 puta nedeljno). Osuđena lica svoju garderobu peru u lavabou u toaletu, sa hladnom vodom. Zavodska posteljina se pere svake dve nedelje. Zatvor nema prostor u vešeraju za sušenje veša, tako da se oprani veš suši na gelenderu u hodnicima zatvora. Zavodu nedostaju i mašine za pranje veša, jer od dve mašine koje postoje, jedna je stara i dotrajala.

Broj zaposlenih u službi obezbeđenja u OZ u Subotici na dan posete je 36, dok je po sistematizaciji predviđeno da bude 55. Zbog činjenice da, pored redovnog posla u ustanovi, obezbeđuju veliki broj sprovoda na veoma širokoj teritoriji, pripadnici ove službe su izloženi konstantnom stresu i hroničnom premoru, što se negativno odražava na njihovo zdravlje i potencijalno ugrožava ceo bezbednosni sistem.

Kazneno-popravni zavod u Somboru

Kazneno-popravni zavod u Somboru je ustanova otvorenog tipa. U posebnom delu zavoda postoji odeljenje zatvorenog tipa u kojem se izvršava mera pritvora. U ovu ustanovu se uglavnom šalju lica koja su po prvi put izvršila neko krivično delo.

Na dan posete u zatvoru je ukupno bilo 131 LLS i to: 19 prekršajno kažnjenih, 33 lica u pritvoru (od tog broja su dve žene), 38 lica u otvorenom odeljenju, 35 u poluotvorenom i 6 lica u zatvorenom odeljenju. Uprava zavoda smatra da najveći problem predstavljaju prekršajno kažnjena lica i lica sa kratkim kaznama zatvora, sa kojima zavod nema vremena da radi na tretmanu niti da ih upošljava. U 2015 godini bilo je 5 povratnika (na osnovu odluke direktora Uprave poslati u ovu ustanovu), a iste godine 18 lica je otpušteno po osnovu uslovnog otpusta.

LLS pravni propisi su dostupni u biblioteci u štampanoj formi i na računaru.

U prizemlju objekta se nalaze pritvorske sobe i jedna samica. Prostorije su dovoljno velike i svaka je sa mokrim čvorom. Međutim, u svim sobama je primetna vlaga i neophodno je njeno saniranje i krečenje.

Trpezarija se takođe nalazi u prizemlju. Obzirom da je jako mala, LLS jedu u grupama. U trpe-zariji nema prozora, prirodne svetlosti i ventilacije. Celo prizemlje, uključujući kuhinju i prostorije za čuvanje hrane su vlažne i neokrećene, te je potrebno hitno saniranje i renoviranje ovih prostorija. Zavodu nedostaju veliki kazani za kuvanje hrane i tanjiri za serviranje hrane. S obzirom na to da nemaju ni dovoljno zamrzivača za čuvanje hrane, višak hrane se skladišti u hladnjači u Apatinu.

Pod video nadzorom su svi hodnici, dvorište, ogradni zidovi i ulazna kapija. Međutim, ne postoji obaveštenje u svim prostorijama da se prostorije snimaju. Obaveštenje postoji samo na ulazu u zavod.

Sobe poluotvorenog odeljenja su na bazi kolektivnog smeštaja i imaju 8 soba. Svaka od soba ima između 6 – 24 kreveta. Obzirom da u sobama ima puno LLS, nema dovoljno mesta za postavljanje velikih kaseti za lične stvari osuđenih lica, tako da osuđenici svoje stvari drže ispod kreveta.

U bolesničkoj sobi u momentu naše posete je bilo 3 lica. Potrebno je povećati nivo higijene u ovoj prostoriji, jer se osećao urin.

Soba za prekršajno kažnjena lica je na bazi kolektivnog smeštaja i ima 24 kreveta. U ovoj sobi se nalazilo i jedno lice sa poluotvorenim tretmanom. Sobe prekršajno kažnjenih lica su svakodnevno zaključane od 7-10h, a četvrtkom do 14h, tako da osuđenim licima nije dozvoljeno da leže.

Sva lica su imala primedbe na kvalitet i kvantitet hrane. LLS smatraju da je hrana količinski nedovoljna (doručak samo parče hleba i šolja čaja), da nije ukusna, tvrde da ne dobijaju voće i mlečne proizvode, a da su mleko poslednji put imali 2012. godine.

Otvoreno odeljenje, Elan, ima 8 soba, sa kapacitetom od 2-4 kreveta. Sobe su čiste i uredne, kao i ceo prostor na Elanu. Na otvorenom odeljenju postoji prostorija za bračne posete. Kada LLS ima dozvoljenu bračnu posetu onda ga služba obezbeđenja odvozi kolima na Elan i nakon toga ga vraća nazad u zavod.

Broj zaposlenih u službi obezbeđenja u KPZ u Somboru na dan posete je 34, dok je po sistematizaciji predviđeno da bude 60, što je nešto više od 50% zaposlenih. Obzirom da je ova služba nedovoljno popunjena, a veoma opterećena svakodnevnim poslovima, potrebno je što pre povećati broj zaposlenih u skladu sa predviđenom sistematizacijom.

Okružni zatvor u Kragujevcu

Okružni zatvor u Kragujevcu očekuje izgradnju novog objekta koji finansira MMF sa 75% sredstava. U planu je izgradnja novog objekta, dok će ovaj stari objekat služiti za smeštaj prekršajno kažnjenih lica i meru pritvora. Novi zatvor će biti zatvorenog tipa i imaće kapacitet za smeštaj 500 osuđenika. Zavod predviđa da će za potrebe novog zatvora morati da se zaposli između 200 i 250 ljudi.

Sadašnji kapacitet zatvora je 150 kreveta. U momentu naše posete u zatvoru je bilo 99 LLS, od kojih je 48 lica u pritvoru. Kapacitet pritvora je za smeštaj 60 lica. U zatvoru je do nedavno bilo lica iz Maroka, a trenutno imaju samo Albance. Pravni propisi su dostupni osuđenim licima u sobama i u biblioteci.

U skorije vreme, zatvor je renovirao mokre čvorove i kupatila, fasadu i ulazni deo u zgradu. Renovirana je kuhinja i rešen je problem prokišnjavanja. Osuđena lica su bila uključena u radove, a za uzvrat, kao nagradu su dobijali godišnji odmor ili slobodne dane.

Pritvorske sobe su uglavnom sa 4 kreveta, ali ima soba i sa 2 i 7 kreveta. Sobe sa 2 kreveta su namenjene za usamjenje, samo što imaju dva kreveta. U sklopu soba je mokri čvor (sa lavabo i čučavcem) i fiksirani sto sa stolicom. U sobama postoje alarmi sa svetlosnim tasterom, dok se kod komandira oglašava zvučni signal. Jedno lice je u pritvoru pune 2 godine i to lice je nekoliko puta štrajkovalo glađu zbog dužine pritvora. Prema rečima uprave zavoda, sudija za izvršenje dolazi u zatvor jednom mesečno.

Poluotvoreno odeljenje je takođe renovirano, sobe su čiste i održavane, a kapacitet soba je za smeštaj 8 lica. Kupatila su takođe renovirana i čista. Hodnik poluotvornog odeljenja je pod video nadzorom i u hodniku postoji vidno obaveštenje da se prostorije snimaju.

Zatvoreno odeljenje je odvojeno rešetkama od poluotvorenog odeljenja i na taj način je onemogućeno mešanje ove dve kategorije osuđenih lica. Sobe su na bazi kolektivnog smeštaja, negde i sa 17 kreveta. Nema dovoljno mesta za kasete i za odlaganje ličnih stvari LLS. Pošto nema dovoljno prostora a ni slobodnih prostorija, osuđenici iz zatvorenog odeljenja uglavnom provode slobodne vreme u hodniku. Imaju sto i stolice, kuvalo za kafu i televizor. Osuđenici kažu da im najviše nedostaje fizička aktivnost, jer šetnja traje samo sat vremena, a teretanu nemaju. Sredom i subotom imaju termin za igranje stonog tenisa.

Broj zaposlenih u službi obezbeđenja u OZ u Kragujevcu na dan posete je 40, dok je po sistematizaciji predviđeno da bude 69. Iz službe je u proteklom periodu od godinu dana otišlo 7 radnika (svi su penzionisani). Ustanova je uputila UIKS zahtev za zaposlenje 7 radnika u službi obezbeđenja (2 žene i 5 muškaraca). Radnici službe obezbeđenja imaju u proseku 10-15 sprovoda dnevno, što predstavlja veliko opterećenje za ovu službu (nedostaju i radnici i vozila).

Okružni zatvor u Beogradu

Centralni zatvor u Beogradu je jedan od najvećih zatvora na teritoriji Srbije koji smešta veliki broj pritvorenih lica. Iako se u ovom zatvoru nalaze i osuđena lica, pritvorenici čine preko 70% zatvoreničke populacije. Broj osuđenih lica u 2014 godini je bio 442, dok je broj pritvorenih lica za istu godinu bio 1,673. Broj osuđenika za 2015 godinu je 453, dok je pritvorenika bilo čak 1,742. Na dan posete, u CZ u Beogradu je bilo 665 pritvorenih lica i 207 osuđenih. Prema podacima uprave zatvora, prosečan boravak pritvorenika u ovoj ustanovi je 3-4 godine. Neki pritvorenici ostaju i kraće, ali polovina pritvorenih lica koja se nalaze u ustanovi tu borave preko godinu dana i oni uglavnom ostaju duže u zatvoru od osuđenih lica. Uprava zatvora napominje da se u poslednje dve godine povećao broj osuđenih lica, jer se u CZ prebacuju lica kojima je do isteka kazne ostalo još godinu dana, a pri tome su osuđeni za teža krivična dela. Odnos broja osuđenika koji se direktno upućuju u CZ i onih koji su prebačeni iz drugih zatvora je 70:30. Broj osuđenih lica koji je izašao iz zatvora po osnovu uslovnog otpusta u 2014 godini je 14, dok je u 2015 godini po istom osnovu izašlo 24 lica. Broj povratnika u 2014 godini je bio 289, dok je u 2015 godini bilo 245.

Na dan posete, u CZ je bilo 34 žene u pritvoru i 3 maloletna lica. Iako ne postoji posebno odeljenje za maloletna lica, zatvor se trudi da oni uvek budu odvojeni od punoletnih lica i da uglavnom budu smešteni zajedno. Ukoliko uslovi i situacija nalažu da se maloletna lica smeste zajedno sa punoletnim licima, uvek se prethodno traži saglasnost sudije. Stranih državljana u pritvoru je bilo preko 100 u momentu naše posete i uglavnom su svi iz zemalja iz regiona. Stranci se uglavnom zadržavaju u pritvoru podjednako dugo kao i naši državljani. Strani državljani su odvojeni od drugih pritvorenika i uprava zatvora se trudi da ih drži zajedno. Uprava zatvora obezbeđuje sudskog tumača kada je potrebno stranim licima predočiti njihova prava.

U poslednjih par godina CZ je radio na rekonstrukciji ustanove, pa je od ukupno 12 blokova koliko postoji u ustanovi, rekonstruisano 5. Kada se novi blokovi budu osposobili i pustili u funkciju, ustanova će imati kapacitet za smeštaj 900 lica, plus 100 kreveta u pritvorskoj jedinici u Ustaničkoj ulici. Projekat rekonstrukcije zatvora trajaće do 2017.

godine, kada se planira završetak rekonstrukcija 1. i 2. bloka, tzv. novog poluotvorenog odeljenja, i ženskog bloka.

Uslovi smeštaja za osuđena i pritvorena lica se svakako razlikuju od paviljona do paviljona jer su neki paviljoni rekonstruisani, negde su radovi u toku, dok se za druge čekaju finansijska sredstva. Osuđenički blok koji je zatvorenog tipa, ima zadovoljavajuće uslove za smeštaj osuđenih lica. Sobe su čiste, održavane, sa dovoljno prirodne svetlosti i sa veštačkim izvorom svetlosti na plafonu. Sobe su prostrane i zadovoljavaju propisane standarde. U sobama se nalaze sto i klupe za sedenje, a u sklopu sobe su i toaleti sa wc šoljom i lavaboom. Grejanje je zadovoljavajuće. Osuđenici imaju svoje ormariće za odlaganje ličnih stvari. U sobama ne postoji panik taster za pozivanje straže, te osuđenici službu obezbeđenja pozivaju lupanjem u vrata. Služba obezbeđenja tvrdi da nedostatak panik tastera ne predstavlja problem i da oni uvek čuju kada neko pokuša da ih pozove. Hodnik je pod video nadzorom, ali nigde ne postoji istaknuto obaveštenje da se taj deo bloka snima.

Osuđenici iz zatvorenog odeljenja sa kojima smo razgovarali imali su primedbe na kvalitet i kvantitet hrane. Oni smatraju da hrana nije dovoljno ukusna i da je jednolična, kao i da su porcije male. Voće dobijaju jednom do dva puta mesečno, a mlečne proizvode retko (ponekad dobiju jogurt, a mleko nikada).

Šetnje su osuđenicima omogućene svakodnevno u trajanju od dva sata i uglavom se šetnja odvija u isto vreme, što osuđenim licima ne odgovara uvek. Šetalište je podeljeno na 3 dela i svaki deo šetališta je sa drugačijim sadržajem za rekreaciju (teren za košarku, teretana, staza za šetanje). Šetalište je delimično natkriveno i na šetalištu postoji klupa za sedenje. Raspored šetanja osuđenika je napravljen tako da osuđena lica svakodnevno menjaju šetalište, kako bi im svi sadržaji za rekreaciju bili dostupni. Međutim, prema rečima osuđenika sadržaj za rekreaciju koji im je na raspolaganju tokom šetnje je veoma skroman, a osuđenici bi voleli da se poboljšaju uslovi u teretani kako bi mogli više da je koriste. U ustanovi postoji utvrđeni raspored telefoniranja, tako da je svakom osuđeniku omogućeno telefoniranje 4 puta nedeljno u trajanju od 15 minuta.

Blok 3-1 na prvom spratu je pritvorski blok koji je renoviran. Sve sobe imaju panik tastere, hodnik je pod video nadzorom, ali ni ovde nismo uočili istaknuto obaveštenje da se hodnik snima. Sobe pritvorskog dela su za smeštaj od 8 do 10 lica. U sobama se nalaze toaleti sa wc šoljom i lava-boom sa hladnom vodom. U sobama postoji grejno telo, ali se pritvorenici žale da je grejanje loše.

Situacija na bloku 5-1 (zatvoreno odeljenje) je sasvim drugačija. Prostorije u kojima osuđenici borave su neokrečene, prljave i zapuštene. Osuđenici trpezariju koriste i kao dnevni boravak u kojem mogu da gledaju TV. Trpezarija se ne koristi za ishranu, već se u ovoj prostoriji samo deli hrana, a osuđenici jedu u svojim sobama. Osuđenici sa ovog bloka su takođe imali primedbe na kvalitet i kvantitet hrane (male porcije, jednolična hrana, retko dobijaju voće i mlečne proizvode). Iako je ovo takođe zatvoreno odeljenje, sobe se ne zaključavaju, a osuđenici mogu slobodno da se kreću po bloku. Sobe su na bazi grupnog smeštaja, takođe neokrečene, zapuštene, a higijena je na veoma niskom nivou. Osuđenici tvrde da ne dobijaju dovoljno sredstava za higijenu i dezinfekciju prostorija, te da je to razlog ovakom stanju. Prema njihovim rečima, u sobama grejanje radi samo sat vremena u toku dana i to u prepodnevним časovima. Tim Helsinškog odbora je mogao da se uveri u to da je u sobama hladno. U hodniku, na zidu, nalazi se polica sa pravilnikom o kućnom redu i razni formulari za obraćanje osuđenika (Zahtev za obavljanje poverljivog razgovora sa upravnikom zavoda, Molba paketnom odeljenju, Žalba direktoru uprave za izvršenje krivičnih sankcija, Zahtev za sudsku zaštitu sudiji za izvršenje, Zahtev za pružanje pravne

pomoći, Podnesak načelniku službe ili drugom ovlašćenom licu iz odgovarajuće službe zavoda) i dr. Hodnik je pod video nadzorom, ali nema vidno istaknutog obaveštenja da se prostorija snima.

Loše stanje uočeno je i u nerenoviranim prostorijama pritvorskog bloka, koje služe za izdvajanje lica. Sobe su bez dnevne svetlosti, mračne i samo sa jednom sijalicom na plafonu. U sobama ne postoje grejna tela već se radijatori nalaze u hodniku, što svakako utiče na temperaturu u i lošu zagrejanost. Sobe su sa toaletom i imaju samo hladnu vodu. U sobama ne postoje panik tasteri. U momentu naše posete samo je jedna žena bila izdvojena. Protiv nje nije pokrenut disciplinski postupak, ali je izdvajanje izvršeno samo na sat vremena dok se agitirana pritvorenica ne smiri.

Poluotvoreno odeljenje se sastoji iz dve odvojene celine, prvog dela koji se nalazi na prvom spratu, tzv. Minela, i drugog dela koji je odvojen od zgrade i nalazi se u garaži blizu kuhinje. U prvom delu, Minelu, na dan posete je bilo 30 osuđenika, dok je u drugom delu bilo 11 osuđenika. Svi osuđenici su radno angažovani. Uslovi smeštaja se mogu oceniti kao zadovoljavajući, iako ova odeljenja nisu renovirana. Veličina soba je različita i kreće se od 4 do 10 kreveta. Osuđenici na Minelu su dostupni različiti sadržaji za fizičku aktivnost: teretana, sto za stoni tenis, dok osuđenici koji se nalaze u garaži nedostaje više sportskih aktivnosti i šetnja u toku dana.

Broj zaposlenih u službi obezbeđenja u OZ u Beogradu na dan posete je 208, dok je po sistematizaciji predviđeno da bude 245. Pored redovnog posla u ustanovi, pripadnici ove službe obezbeđuju veliki broj sprovoda koji je u porastu sa uvođenjem tužilačke istrage, zbog čega su izloženi konstantnom stresu i hroničnom premoru. To se negativno odražava na njihovo zdravlje i potencijalno ugrožava ceo bezbednosni sistem, ali takođe ugrožava prava osuđenika npr. na poluotvorenom odeljenju (tzv.garaža) gde se osuđenici žale da često nemaju šetnju jer nema dovoljno pripadnika obezbeđenja da ih prati. Skori odlazak 16 pripadnika ove službe u penziju dodatno će pogoršati problem.

Kazneno-popravni zavod u Padinskoj Skeli

KPZ u Padinskoj Skeli je ustanova poluotvorenog i otvorenog tipa u kojoj se nalaze lica na izdržavanju kazne zatvora, kao i prekršajno kažnjena lica. Od pre dve godine ova ustanova ima i zatvoreno odeljenje u kojem se nalaze lica koja su prebačena iz drugih zavoda (pre svega iz Zabele), a kojima je do isteka kazne zatvora ostalo do godinu dana. Broj osuđenih lica u poluotvorenom odeljenju, na dan naše posete bio je 104, otvoreno odeljenje 61, prijemno 13, prekršajno kažnjenih 15, dok je u zatvorenom odeljenju bilo 114 lica. Kapacitet ustanove je za smeštaj 450 osuđenika. U toku 2015. godine 43 lica je izašlo po osnovu amnestije, a 160 lica po osnovu uslovnog otpusta. Broj povratika u 2015 godine je 86.

Ustanova nema pritvorsku jedinicu, žene i maloletna lica. U momentu posete u zavodu nije bilo stranih državljana među prekršajno kažnjenim licima, ali ih je ranije bilo (uglavnom su se zadržavali između 5-10 dana, odakle su prosleđivani u prihvatilište). Kroz ovu ustanovu godišnje prođe oko 1000 krivično i prekršajno kažnjenih lica, a prosečna dužina trajanja kazne u zavodu je preko 4 meseca.

Prostorije u poluotvorenom odeljenju i odeljenju za prekršajno kažnjena lica se mogu oceniti kao neuslovne, s obzirom na to da je u pitanju stara ustanova koja stalno zahteva renoviranje. Potrebno je krećenje prostorija i povećati nivo održavanja higijene i u zajedničkim prostorijama i u osuđeničkim sobama, jer se u nekim prostorijama osetio neprijatan miris. Sobe su kapaciteta od 4 do 12 kreveta. Soba u poluotvorenom odeljenju na prvom

spratu koja ima 4 kreveta jedina je soba koja ne zadovoljava uslove smeštaja za toliki broj osuđenih lica, te je potrebno pronaći alternativno rešenje i smanjiti broj osuđenika u njoj. Inače, tim Helsinškog odbora tokom svoje posete nije uočio da su sobe prenaseljene, čak i bolesničke sobe koje su manjeg kapaciteta imaju još slobodnih kreveta. Osuđenici u sobama imaju kasete za odlaganje ličnih stvari. U sklopu sobe se nalaze stolovi i stolice gde osuđena lica mogu da jedu ukoliko ne žele da obeduju u trpezariji (tj. TV sali koja im služi i za jelo). U sobama postoji direktan izvor toplote putem grejnog tela, radijatora, i osuđena lica kažu da se prostorije greju do 22^h. Topla voda je dostupna svakodnevno, a osuđenicima je dozvoljeno da se kupaju kad god žele. U poluotvorenom odeljenju na prvom spratu ne postoji video nadzor, dok u poluotvorenom odeljenju u prizemlju postoji video nadzor u hodniku ali nigde nema istaknuto obaveštenje da se prostorije snimaju. Za osuđena lica iz poluotvorenog odeljenja postoji veliko dvorište sa natkrivenom teretanom za vežbanje, kao i tereni za fudbal i odbojku. Fizičke aktivnosti se u zimskom periodu odvijaju u zatvorenoj sportskoj sali.

Odeljenje u kojem borave prekršajno kažnjena lica je u veoma lošem stanju. Higijena je na veoma niskom nivou, neprijatan miris se najviše širio iz kupatila, tj toaleta koji su u sklopu soba. Prema rečima prekršajno kažnjenih lica, higijenu je teško održavati jer su sanitarije stare i dotrajale.

Osuđena lica nisu imala primedbe na rad službi, već uglavnom na kvalitet hrane, koja je po njihovim rečima jako loša, pa su primorani da hranu donose od kuće.

Zatvoreni deo se nalazi u krugu zatvora, ali čini zasebnu celinu. Ograđen je visokom, žičanom ogradom i kapijom koja je uvek zaključana, te je na taj način potpuno onemogućeno mešanje osuđenih lica iz zatvorenog odeljenja sa drugim licima. Zgrada zatvorenog odeljenja je rekonstruisana pre dve godine, tako da je ovo odeljenje u smislu uslova u mnogo boljem stanju od ostalih odeljenja zavoda. Zgrada pored prizemlja (na kojem se nalaze bolesničke sobe), ima još dva sprata. Sobe su čiste i dobro opremljene (zavodski TV, osuđenici mogu da donesu DVD), a svaka soba ima kupatilo sa wc šoljom, lavabo i tušem. Iako su sobe predviđene za smeštaj 2-4 osobe i nisu zaključane, nema dovoljno prostora za slobodno kretanje osuđenih lica. Na prvom spratu zatvorenog odeljenja postoji čajna kuhinja koju koriste osuđenici, ali nema stolova i stolica koji su, prema rečima službe obezbeđenja, na popravci. U okviru zatvorenog odeljenja postoji posebno šetalište koje se sastoji iz tri dela: deo za šetanje, deo za teretanu i deo za košarku, a osuđenici sami biraju aktivnost. Na žalost, nijedan deo šetališta nije natkriven, tako da tokom kišnih dana osuđena lica ne mogu da imaju nikakve fizičke aktivnosti napolju, pa čak ni šetnju.

U zatvorenom odeljenju se nalaze 4 prostorije koje su predviđene za samicu. Sobe su dimenzija 3 x 3m², imaju wc i lavabo, a kupatilo je zajedničko. U sobama postoje panik tasteri.

Prostorija za slobodne posete je pod video nadzorom, ali ne postoji vidno istaknuto obaveštenje da se prostorija snima.

Broj zaposlenih u službi obezbeđenja u KPZ u Padinskoj Skeli na dan posete je 55, od kojih je 7 upućeno iz drugih zatvora kao ispomoć (2 iz Zrenjanina, 2 iz novog zatvora u Padinskoj Skeli i 3 iz OZ u Beogradu). U odnosu na staru sistematizaciju ovoj službi nedostaje 14 ljudi, dok zatvorska uprava smatra da je još toliko potrebno zbog povećanog broja osuđenih koji su premešteni u KPZ (uglavnom iz Zabele) i zbog kojih je ova ustanova otvorenog tipa dobila zatvoreno odeljenje. Na dan posete u zatvoru je bilo 307 osuđenih lica, od kojih je čak 114 u zatvorenom odeljenju, skoro svi iz Zabele. Iako se Služba obezbeđenja veoma dobro snašla u novim okolnostima, duplo je povećan broj sprovođa kao i teritorija na kojoj se obavlja.

Okružni zatvor u Zrenjaninu

Okružni zatvor u Zrenjaninu nalazi se u samom centru grada, u istoj zgradi u kojoj se nalazi i sedište osnovnog i višeg suda. Arhitektonski posmatrano, u pitanju je veoma stari objekat koji ne zadovoljava savremene uslove za zatvor, a zbog samog položaja nije moguće izvršiti rekonstrukciju ili adaptaciju objekta. Zatvor je zbog ograničenih kapaciteta morao da preuredi prostor koji je služio kao društvena sala i osposobi ga za smeštaj lica sa poluotvorenog odeljenja.

Kapacitet zatvora je za smeštaj 150 lica. U momentu posete Helsinškog odbora, u zatvoru je bilo 9 lica na prijemnom odeljenju, 25 lica na otvorenom odeljenju (ekonomiji), 15 lica u poluotvorenom odeljenju, 63 lica u zatvorenom odeljenju i 16 prekršajno kažnjenih lica. U pritvoru se nalazilo 86 lica od kojih je 81 punoletno lice muškog pola, 4 maloletna lica i 1 žena. Zatvor nema posebno odeljenje ili prostor za smeštaj maloletnih lica. Zbog čestih tuča i međusobnih maltretiranja, zatvor je odlučio da maloletna lica razdvoji i sada su oni smešteni sa punoletnim licima. Zatvor takođe nema ni posebno odeljenje za žene. Jedina žena, koja se pritom nalazi u pritvoru više od 19 meseci, smeštena je sama u vrlo maloj sobi. Njen boravak u pritvoru je, praktično, boravak u samici, što je nedopustivo posebno imajući u vidu vremensko trajanje.

Prema dobijenim podacima od strane uprave zatvora, ukupan broj primljenih pritvorenih lica u toku 2014. godine je 163, a u 2015. godini je 313. Prema rečima upravnice, broj pritvorenih lica se u proteklih godinu dana povećao za 100%. Najčešće krivično delo zbog kojeg se izriče mera pritvora je nasilje u porodici.

Po osnovu amnestije u toku 2014. godine je otpušteno 15 lica, dok je u toku 2015. godine otpušteno 6 lica. Po osnovu uslovnog otpusta u toku 2014. godine iz ustanove je otpušteno 22 lica, a u toku 2015. godine 38 lica. Upravnica zatvora smatra da je broj uslovnih otpusta veoma nizak, a to pripisuje nepoverenju sudija i čestim odbijanjem zahteva za uslovni otpust.

U toku 2014. godine na izdržavanje kazne zatvora primljeno je 237 osuđenih lica, od kojeg broja 146 čine povratnici, ili, izraženo u procentima 61,6%. Tokom 2015. godine, zaključno sa mesecom novembrom, na izdržavanje kazne zatvora primljeno je 241 osuđeno lice, od kog broja su 134 povratnici, ili, izraženo u procentima 55,6 %.

Generalni utisak koji se stiče je taj da ne postoji jasna podela i odvajanje lica na osnovu tretmana, te da su osuđena lica uglavnom izmešana. U sobi 25 (bivša društvena sala), smeštena su lica sa poluotvorenog odeljenja i na dan naše posete u ovoj sobi je bilo 15 lica lišenih slobode, među kojima je bilo i jedno prekršajno kažnjeno lice. Soba je na bazi kolektivnog smeštaja (površine 30 m²) u kojoj se nalazi 11 kreveta na sprat. U sobi postoje stolovi i stolice za sedenje, a osuđenici imaju ormariće za odlaganje ličnih stvari. U sklopu sobe se nalazi i wc. Odeljenje je otključano, tako da osuđena lica mogu slobodno da se kreću po zgradi i da koriste telefone koji se nalaze na spratu niže i tuševе koji su u prizemlju i koji su zajednički za sva lica lišena slobode. U ovoj sobi smo zatekli i jednog čoveka koji ima 84 godine. S obzirom na to da je lice staro i teško pokretno, drugi osuđenici mu pomažu u održavanju higijene i kretanju po zatvoru (nose ga do kupatila, brijaju ga). Osuđenici iz poluotvorenog odeljenja su imali primedbe na kvalitet hrane (jednoličnost i nedostatak voća u ishrani), iako su ocenili da je količina dobijenih obroka zadovoljavajuća.

Sobe za prekršajno kažnjena lica se nalaze na prvom nivou, na kojem se nalaze i sobe za pritvor. Iako sobe za prekršajno kažnjena lica nisu zaključane, njima je sloboda kretanja ograničena jer ne smeju da se mešaju sa pritvorenim licima, tako da prekršajno kažnjena

lica uglavnom ne izlaze iz svojih soba. Dodatni problem je taj što su sobe za prekršajno kažnjena lica neuslovne za smeštaj tolikog broja lica. Iako u sobama ima slobodnih kreveta, možemo sa sigurnošću reći da u sobama postoji prenaseljenost. Sobe su predviđene za smeštaj 4 lica, ali uzimajući u obzir predviđene standarde, u sobi tih dimenzija maksimalno bi mogle da borave 2 osobe. Sobe su toliko male da prekršajno kažnjena lica ne mogu da prođu između kreveta. U sklopu sobe se nalazi mali wc koji nije fizički odvojen od sobe, već je odvajanje improvizovano paravanom. U sobi nema prostora ni za sto ili stolice, tako da prekršajno kažnjena lica nemaju gde da sednu. Sobe su zapuštene, neuredne i svuda se oseća neprijatan miris.

Na trećem nivou se nalaze osuđena lica koja su u zatvorenom tretmanu i prijemno odeljenje.

Sobe u zatvorenom odeljenju su na bazi kolektivnog smeštaja (do 14 kreveta), sa krevetima na sprat. U sklopu sobe se nalazi wc, dok se lavabo sa hladnom vodom nalazi u samoj sobi. Sobe se zaključavaju u 19^h ali do tog vremena osuđenim licima je dozvoljeno da se kreću po zatvoru i da silaze na drugi nivo gde se nalazi telefonska govornica. Što se tiče uslova smeštaja, osuđena lica su imala primedbe na hranu i hladnoću u sobama. Za hranu kažu da je jednolična, da ne dobijaju meso već soju, da voće uopšte ne dobijaju. Od mlečnih proizvoda dobijaju mleko u prahu razmućeno u vodi, a sir je na meniju svaki drugi dan. Pojedini osuđenici su se požalili da imaju teškoća u prijavljivanju za razgovor sa upravnicom. Iako se pismenim putem obraćaju upravnicu za obavljanje poverljivog razgovora sa njom, razgovori se ne obave. Jedan od osuđenika nam je rekao da je imao odobrenje za razgovor sa upravnicom ali da je od tada prošlo više od 6 meseci a razgovor nije obavljen. Osuđena lica iz zatvorenog odeljenja su se najviše žalila na to što nemaju mogućnost i uslove da u zatvoru imaju bračne posete. Prema rečima upravnice zatvora, ne postoje uslovi, ali ni preka potreba da se obezbede prostorije za bračnu posetu.

Sobe u pritvoru se ne razlikuju od soba u zatvorenom odeljenju. Na bazi su kolektivnog smeštaja i imaju najviše 14 kreveta. Primedbe pritvorenika su se uglavnom odnosile na dužinu trajanja krivičnih postupaka, a samim tim i na dužinu vremena koje provode u pritvoru. Budući da ne postoji nikakav poseban tretman za pritvorena lica, vreme im uglavnom prolazi u dokolici u sobi. Jedan od pritvorenika koje smo imali prilike da vidimo bio je bos, bez čarapa. S obzirom ne to da je ograničenih komunikacijskih sposobnosti, druga lica su nam rekla da nema šta da obuče i da su mu oni dali pantalone i papuče. Pritvorenik je potvrdio ove navode i rekao da mu je hladno. Upravnicu zavoda smo upoznali sa slučajem ovog pritvorenika, te smo dobili obećanje da će ga posetiti i da će pokušati da mu nađu odgovarajuću garderobu.

U momentu posete u pritvoru je bila i jedna žena koja je tu već 19 meseci. S obzirom na to da je jedina žena u pritvoru, ona je sama u sobi. Nije imala primedbi na rad i odnos službe zatvora ali je izrazila veliko nezadovoljstvo što se krivični postupak protiv nje toliko odužio i što se suđenja često odlažu. Po njenim rečima, ona sa jedne strane provodi u pritvoru 19 meseci, dok je sa druge strane čeka izvršenje krivične sankcije u ženskom zatvoru u Požarevcu.

Svim licima lišenim slobode omogućen je svakodnevni boravak na svežem vazduhu u trajanju od 1 sata. Šetalište je zajedničko za sva lica lišena slobode i nalazi se u sklopu zgrade zatvora, u njenom centralnom delu. Šetalište nije natkriveno. Od mogućih sadržaja za fizičku aktivnost, osuđenicima je na raspolaganju koš i teretana na otvorenom. Ukoliko ima padavina, osuđena lica ne izlaze u šetnju jer šetalište nije natkriveno.

Broj zaposlenih u Službi obezbeđenja u OZ u Zrenjaninu na dan posete je 33, što nije dovoljno s obzirom na potrebe redovnog posla u ustanovi i veliki broj sprovoda. U službi obezbeđenja nema pripadnica ženskog pola, a u zatvoru često budu i žene.

Nakon završene posete zatvoru, tim Helsinškog odbora je svoja zapažanja podelio i sa predsednicom Višeg suda u Zrenjaninu koja se odazvala našem pozivu i posetila zatvor zajedno sa članovima tima.

Okružni zatvor u Novom Sadu

Okružni zatvor u Novom Sadu je poluotvorenog tipa i predviđen je za izdržavanje kazne zatvora do 1 godine. Međutim, u zatvoru se nalaze lica koja služe kaznu zatvora od 1 meseca do 15 godina (sa dužim zatvorskim kaznama su lica koja su prebačena iz drugih zavoda). U toku 2014. godine u zatvor je primljeno 536 lica, a tokom 2015. godine 496. Ukupan broj pritvorenih lica tokom 2014 godine je bio 512, dok je ukupan broj pritvorenih lica u 2015 godini bio 541. Broj osuđenih koji je po osnovu amnestije izašao iz zatvora u 2014. godini je 24, dok je taj broj u 2015. godini mnogo manji i iznosi samo 2. Broj uslovnih otpusta se u odnosu na 2014 godinu povećao skoro duplo. U 2014. godini uslovno je otpušteno 28 lica, dok je taj broj u 2015. godini bio 51. Broj povratnika u 2014. godini je bio 439, a u 2015. godini 325.

Zatvor ima kapacitet za smeštaj 350 lica. Na dan posete Helsinškog odbora u zatvoru je ukupno bilo 457 lica, od kojih je u pritvoru 135 muškaraca, 6 žena i 4 maloletnika. Na osnovu dobijenih podataka može se sa sigurnošću doneti zaključak da je OZ u Novom Sadu prenaseljen, ali za razliku od ranijih godina osuđena lica više na spavaju na podu. Za sve osuđenike je obezbeđen krevet. U zatvoru postoje dve sobe koju su namenjene za smeštaj maloletnih lica. Ukoliko imaju veći broj maloletnika, ne mešaju ih sa drugim osuđenima već ih prebacuju na žensko odeljenje.

U prethodnom periodu je osposobljena ambulanta, sređeno je šetalište i renovirana su kupatila. Prema rečima upravnika zatvora, osuđenici su najviše primedbi imali na kvalitet hrane i na zdravstvenu zaštitu. Upravnik saradnju sa sudovima ocenjuje kao zadovoljavajuću. Sudija za izvršenje redovno dolazi u posete zatvoru, a isti sudija se odazvao i pozivu Helsinškog odbora da zajedno sa članovima tima obiđe osuđena i pritvorena lica.

Pritvorska jedinica nalazi se u posebnoj zgradi Okružnog zatvora. U prizemlju se nalazi i žensko odeljenje koje je rešetkama odvojena celina sa hodnikom i sastoji se od četiri prostorije – spavaonice, zajedničkog kupatila i šetališta. U većini spavaonica i u toaletima u pritvorskoj jedinici primećena je vlaga. U nekim sobama je otpao malter sa plafona. Grejanje u prostorijama je podno, pa je zadovoljavajuća zagrejanost prostorija, kao i stanje podova. Sobe su uglavnom za smeštaj od 4–6 lica. Međutim, neke sobe su premale za smeštaj tolikog broja lica, iako svi kreveti nisu popunjeni (npr. soba broj 9 u kojoj se nalazi 6 kreveta, a 4 pritvorena lica). U pritvorskoj jedinici ne postoji posebna prostorija namenjena za dnevni boravak pritvorenih lica.

Pritvorena lica su najviše primedbi imala na dužinu zadržavanja u pritvoru. Jedan maloletnik (sada već punoletno lice), u pritvoru u OZ u Novom Sadu se nalazi već pet i po godina. Suđenje je počelo 2011. godine zbog krivičnog dela ubistva, a još uvek nije završeno iako bi postupci prema maloletnim licima trebalo da se vode po ubrzanoj proceduri. Maloletniku je pritvor produžen zbog straha od mogućeg bekstva, uprkos tome što se ovo lice dobrovoljno predalo.

Ostale primedbe pritvorenih lica odnosile su se na kvalitet hrane, na nedostatak sredstava za održavanje lične higijene i higijene spavaonice (dobijaju samo 2 rolne wc papira u

paketu što im nije dovoljno, ženske brijače, nema dovoljno sredstava za čišćenje kupatila). Pritvorenici su se požalili i na lošu organizaciju poseta i na dugačak vremenski period koji njihova porodica mora da provede ispred zatvora pre nego što se poseta realizuje. Kada su loši vremenski uslovi ne postoji posebna prostorija gde bi posetioci mogli da čekaju na red za posetu, već se dešava da stoje napolju na hladnom ili kišnom vremenu. Druga primedba pritvorenih lica u vezi poseta se odnosila na praksu zatvora da članove porodice vraća sa posete ukoliko kod njih pronađe neke od predmeta koje nije dozvoljeno uneti u zatvor (slušalice od telefona, USB...). Ovakva praksa zatvora Helsinškom odboru je poznata od ranije, te je Helsinški odbor ponovo predočio svoj stav upravniku zatvora da ovakvu praksu treba menjati. Svakako treba oduzeti predmete koje nije dozvoljeno uneti, ali to ne sme biti razlog da se pritvorenom licu uskrati pravo na posetu.

Pritvorenima je omogućena svakonevna šetnja u trajanju od sat i po vremena. Međutim, pritvorenici smatraju da nemaju dovoljno fizičkih aktivnosti, nedostaje im trčanje i teretana. Prema njihovim rečima, trčanje u dvorištu nije dozvoljeno. Upravnik i služba obezbeđenja su nam rekli da je od nedavno ova odluka promenjena i da je sada pritvorenim licima dozvoljeno trčanje tokom perioda boravka napolju. Pritvorenici nisu bili upoznati sa ovom odlukom.

U pritvorskoj jedinici u muškom delu ne postoje panik tasteri, dok žensko šetalište nije pokriveno video nadzorom.

Prekršajno kažnjeni su smešteni u spavaonici na prvom spratu zgrade gde se nalazi I poluotvoreno odeljenje. Smeštaj je organizovan po principu „bloka”, koji se sastoji od spavaonica, zajedničkog dnevnog boravka i zajedničkog mokrog čvora. Vrata spavaonice su uvek otključana. Spavaonice izgledaju održavano, nije primećena vlaga, zidovi su okrečeni i higijena je dobra.

Smeštaj u poluotvorenom odeljenju je takođe organizovan po principu „bloka”. Obzirom da je ovaj paviljom renoviran 2006. godine, spavaonice su uredne, nema prisustva vlage, zidovi su okrečeni, a higijena je dobra.

Broj zaposlenih u Službi obezbeđenja u OZ u Novom Sadu na dan posete je 72, duplo manje nego što je predviđeno sistematizacijom (150). Na dan posete, broj LLS je 457 (kapacitet zatvora je 350), pa je evidentna prenaseljenost i visok bezbednosni rizik.

Okružni zatvor u Smederevu

Okružni zatvor u Smederevu je ustanova poluotvorenog tipa za izdržavanje kazne zatvora do 3 meseca i sa zatvorenim odeljenjem za izdržavanje mere pritvora. Na izdržavanju kazne zatvora najviše ima osuđenika koji izdržavaju kaznu u periodu od 1 do 6 meseci, ali ima i onih koji izdržavaju kaznu zatvora preko jedne godine. Od septembra 2015 godine u zatvoru se sprovodi unutrašnje renoviranje i sređivanje osuđeničkih prostorija. Deo sredstava je obezbeđen iz sopstvenih prihoda ustanove, a drugi deo sredstava je finansiralo ministarstvo. Osuđena lica su angažovana u renoviranju ustanove.

U toku 2014. godine u ustanovi je bilo ukupno 180 osuđenih lica, a u 2015. godini ukupan broj je 198. Broj pritvorenih lica u 2014. godini je bio 91, a u 2015 – 122 pritvorenika. Po osnovu uslovnog otpusta iz ustanove je u 2014. godini izašlo 16, a u 2015. godini 20 lica. Broj povratnika u 2014. godini je 169, a u 2015. godini 181.

Ustanova ima kapacitet za smeštaj 120 lica. Na dan posete u ustanovi je na prijemnom odeljenju bilo 10 lica, u poluotvorenom 13, u zatvorenom odeljenju 38 i prekršajnom 4. U

pritoru je bilo 32 lica od kojih je jedna žena. Najduže zadržavanje u pritvoru je pet i po godina, dok je jedan pritvorenik trenutno 3 godine u ovoj ustanovi. Prema rečima upravnika zatvora ovo su retki slučajevi, a prosečno zadržavanje u pritvoru je oko 4 meseca.

Maloletnika nije bilo u momentu naše posete, ali ih inače bude nekoliko (2-3 lica). Pošto ustanova nema posebne prostorije ili odeljenje za maloletnike, oni se uglavnom smeštaju u iste prostorije sa punoletnim licima.

Prema rečima upravnika zatvora, sudija za izvršenje dolazi redovno u posetu zatvoru, a poslednji put je bio početkom decembra 2015. godine.

Pritvorska jedinica se nalazi na trećem spratu i ovo je potpuno renovirano odeljenje (izliveni podovi i okrečene sobe), dok se II sprat trenutno renovira. Hodnik je pod video nadzorom i postoji istaknuto obaveštenje da se taj deo objekta snima. Sobe zadovoljavaju predviđene standarde u pogledu broja osuđenih lica po m², međutim tim Helsinškog odbora je zatekao jedno lice koje spava na podu. Pritvorenici u sobama imaju LED TV, frižider, ormariće za odlaganje ličnih stvari. Sobe imaju i prirodan i veštački izvor osvetljenja. Kupatilo je u sklopu sobe, tj spavaonice i opremljeno je wc šoljom, lavaboom i ogledalom. Svako lice lišeno slobode prilikom prijema u zavod dobija lavor i času, kako bi lakše moglo da održava ličnu higijenu. Sav pribor za ličnu higijenu lica nalazi se u posebnim ormarićima koji su u hodniku. Zavod jednom nedeljno pere veš za sva lica lišena slobode.

Zatvoreno odeljenje je takođe na drugom spratu, a poluotvoreno odeljenje je na prvom spratu. S obzirom na to da se zatvor renovira, poluotvoreno odeljenje je trenutno prenaseljeno jer su osuđenici sa drugog sprata prebačeni ovde. Ovaj deo zatvora još uvek nije renoviran i приметna je velika razlika između ovog i renoviranog dela. U hodniku paviljona postoji sandučće koje je predviđeno za pisanje pritužbi Zaštitniku građana. Ključ od sandučćeta se nalazi kod upravnika zavoda. Ormarici sa stvarima za ličnu higijenu i hranu se nalaze u hodniku ispred spavaonica. U sobi nema dovoljno ormarića za odlaganje ličnih stvari, tako da osuđena lica svoje stvari drže u kartonskim kutijama i ispod kreveta.

U ustanovi postoji šetalište za lica lišena slobode, ali ono nije natkriveno. Prema rečima lica lišenih slobode, šetnja uglavno traje sat vremena. U ustanovi ne postoji posebna zatvorena sala za rekreaciju osuđenika, a na šetalištu nema ništa od sadržaja za fizičku aktivnost. Telefonske govornice se nalaze u dvorištu. Dnevni boravak i trpezarija se nalaze u prizemlju ustanove i izlaze na šetalište. Dnevni boravak je predviđen za pušače, dok je trpezarija predviđena za nepušače.

U zavodu nema posebnih prostorija za bračne posete.

Prema rečima službe obezbeđenja, u zavodu se često dešavaju incidenti između osuđenih lica jer imaju dosta neformalnih grupa. Kada se dogodi neki incident, lica koja su problematična izdvajaju u posebne prostorije (uglavnom vode neformalnih grupa). U toku 2015. godine bilo je 7 takvih izdvajanja.

Broj zaposlenih u službi obezbeđenja u OZ u Smederevu na dan posete je 29, tako da u odnosu na sistematizaciju ovoj službi nedostaje 21 zaposlen. Zatvor je poluotvorenog tipa, ali ima zatvoreno odeljenje, kao i pritvorsku jedinicu. Kapacitet zatvora je 120, mada trenutno ima manje LLS (ukupno 102), jer je u toku rekonstrukcija celog II sprata. Međutim, u odnosu na 2014. i u ovom zatvoru je uočljiv trend porasta kako broja osuđenih, tako i pritvorenih lica. Zbog premeštaja osuđenih iz Sremske Mitrovice i Zabele, kojima je do isteka kazne ostalo do 1 godine, u OZ je povećan broj sprovođa kao i teritorija na kojoj se obavljaju.

Okružni zatvor u Pančevu

Okružni zatvor se nalazi u samom centru grada. Ustanova je poluotvorenog tipa za izdržavanje kazne zatvora do jedne godine za primarno osuđena lica, povratnike do tri meseca, lica kažnjena u prekršajnom postupku i izvršenje mere pritvora. Zatvor u Pančevu ima svoj odsek u Vršcu u kojem se takođe nalaze osuđena lica, prekršajno kažnjena lica i lica sa merom pritvora (ukupno 47 LLS). Realni kapaciteti zatvora u Pančevu su za smeštaj 100 lica lišenih slobode. Na dan posete u zatvoru je bilo 143 lica lišenih slobode (uključujući i odsek u Vršcu): na prijemnom 3 lica, poluotvoreno 30, zatvoreno odeljenje 66 lica, 6 prekršajno kažnjениh i u pritvoru 38 lica. U OZ u Pančevu su bile dve žene u pritvoru, a u Vršcu jedna.

Broj osuđenih lica u 2014. godini je bio 197, a u 2015. godini – 199. Broj pritvorenika u 2014. je 288, a u 2015. godini 191. Broj osuđenika koji je izašao po osnovu uslovnog otpusta 2014. godine je 22, a u 2015. godini 41. Povratnika u 2014. godini je bilo čak 254, dok je taj broj u 2015. godini bio 182 (preko 80 %). Iako je ovo ustanova u kojoj se izvršava kazna do jedne godine, u zatvoru se zbog prebacivanja osuđenika iz drugih zavoda i zbog spajanja kazni, nalaze lica na izdržavanju kazne i do 10 godina (duge kazne zatvora su kod onih osuđenih lica koji su prebačeni iz drugih zatvorskih ustanova i kod lica koja su imala spajanje kazni).

Sudija za izvršenje dva puta mesečno obilazi osuđena i pritvorena lica, o čemu se vodi evidencija u zatvoru. Sudija za izvršenje se odazvao pozivu Helsinškog odbora i prisustvovao je uvodnom razgovoru koji je tim obavio sa upravnikom zatvora. Prema rečima sudije, od kada je imenovan na ovu poziciju, upućeno mu je 9 pritužbi iz OZ u Pančevu, koje se uglavnom odnose na ubrzavanje krivičnih postupaka. Sudija obavlja individualne razgovore sa licima lišenim slobode i vodi pojedinačne zapisnike nakon svakog obavljenog razgovora. Prema rečima sudije, sud u Pančevu retko izriče meru pritvora za maloletna lica, tako da u momentu naše posete u pritvoru nije bilo maloletnika. Prema podacima kojima raspolaže upravnik zatvora, 20 maloletnih lica iz Pančeva se nalaze u VPD u Kruševcu.

S obzirom na starost zgrade i činjenicu da u ustanovi skoro nije bilo neke veće adaptacije ili renoviranja, uslovi smeštaja se mogu oceniti kao neadekvatni. Iako se u zatvoru vodi računa o održavanju higijene prostora (redovno čišćenje, krećenje...), neke spavaonice nemaju prirodan dotok svetlosti i vazduha, već se osvetljavanje i provetravanje obezbeđuje kroz prozore iz hodnika, dok na nekim spavaonicama postoje mali prozori sa rešetkama. Sobama u pritvoru je potrebno renoviranje i sređivanje. Negde je potrebna sanacija podova (u nekim sobama postoje rupe na podu), negde je potrebno samo krećenje, dok je u nekim sobama potrebo kompletno renoviranje kupatila zbog prisustva vlage. Takođe je potrebno zameniti sve dotrajale i zarđale delove u kupatilima. Sobe u pritvoru nemaju panik tastere. Hodnik u pritvorskoj jedinici je pod video nadzorom, ali nigde ne postoji istaknuto obaveštenje da se prostorije snimaju.

U zavodu postoje dva šetališta: jedno za pritvorena, a drugo za osuđena lica. Šetališta nisu natkrivena i nema klupa za sedenje. Takođe, na šetalištima ne postoji nikakav sadržaj za fizičku aktivnost, izuzev par improvizovanih tegova. Licima lišenim slobode nije dozvoljeno da trče na šetalištu. Šetnje uglavnom traju oko sat vremena.

Prijemo odeljenje se sastoji od dve povezane sobe i u svakoj se nalazi po 4 kreveta. Sobe su dovoljno velike za smeštaj ovalikog broja lica, imaju mokri čvor i prirodan dotok svetlosti i vazduha. Prostoriji je potrebno krećenje i sanacija poda.

Poluotvoreno odeljenje je odvojeno od ostatka zgrade i u odeljenje se ulazi iz dvorišta. Odeljenje se sastoji iz dve spojene spavaonice, a u svakoj se nalazi po 6 kreveta. Sva lica

sa ovog odeljenja su radno angažovana (ekonomija, kuhinja, održavanje). Osuđenici sa ovog odeljenja su imali pritužbe na kvalitet hrane (jednolična hrana, bez voća i mlečnih proizvoda). Iako neka osuđena lica imaju pravo na vikend izlazak iz zavoda, oni koji nemaju ovo prošireno pravo smatraju da zatvoru nedostaju prostorije za bračne posete.

Zatvoreno odeljenje ima spavaonice na bazi kolektivnog smeštaja (20 kreveta) i manje sobe u kojima boravi i do 3 lica. Sobe su slične sobama iz pritvorske jedinice, bez prirodne ventilacije i prirodnog izvora svetlosti. U sklopu sobe se nalazi i mokri čvor koji je samo paravanom odvojen od ostatka sobe. Osuđena lica svoje lične stvari drže ispod kreveta jer nemaju dovoljno mesta u kasetama.

Broj zaposlenih u Službi obezbeđenja u OZ u Pančevu na dan posete je 38, dok je u odseku u Vršcu zaposleno 15 osoba. Sistematizacijom je za ovu službu predviđeno 74 izvršilaca. Zatvor je poluotvorenog tipa, ali ima zatvoreno odeljenje, kao i pritvorsku jedinicu. Na dan posete, u zatvoru se nalazi 105 osuđenih i 38 pritvorenih lica, na tri lokacije – u objektu u gradu, na ekonomiji i u Vršcu. Centralni objekat u kome je smešteno najviše LLS, u Pančevu, u potpunosti je neuslovan i bezbednosno rizičan, kako zbog lokacije i nedovoljnog prostora, tako i zbog složene strukture počinitelaca. Zbog ovakve strukture samog zavoda služba obezbeđenja funkcioniše u vrlo teškim uslovima, a uz to obezbeđuje sprovođe na veoma velikoj teritoriji.

TRETMAN I POLOŽAJ LICA LIŠENIH SLOBODE

Okružni zatvor u Subotici

Organizacija službe

OZ Subotica ima posebnu službu – Odsek za tretman osuđenih lica, koga čine 3 službenika (šef odseka, psiholog i 1 službenik tretmana zaposlen na određeno vreme). Sistematizacijom je pred viđeno 4 službenika tretmana.

Na poslovima izvršenja kazne zatvora i pritvora u OZ Subotica zaposleno je 50 radnika. Tretmanskim poslovima se bavi svega 6% stručnih radnika što je nedovoljno sobzirom na broj i strukturu osuđenih (173) i pritvorenih lica (139). U prilog tome ide i činjenica da 1 službenik tretmana je angažovan i u povereničkoj kancelariji u Subotici. Sem toga, postoji i jasna potreba za njihovim anagažovanjem u tretmanu pritvorenih lica.

Prijem i neposredni vaspitno-korektivni rad

Nakon prijema u OZ sva osuđena i prekršajno kažnjena lica se upućuju u prijemno odeljenje gde borave najduže 15 dana. OZ za tu namenu ima dve posebne prostorije – sobe. Na dan posete u prijemnom odeljenju je boravilo 9 osuđenih. Službenik tretmana (psiholog) obavlja potrebne razgovore i utvrđuje činjenice od značaja za procenu rizika i potreba za primenom tretmana. Sobzirom na to da u OZ na izvršenje dolaze uglavnom osuđeni sa kaznom zatvora do 3 godine, popunjava se skraćena varijanta upitnika za procenu rizika. Osim službenika za tretman u ovim aktivnostima učestvuju i zdravstveni radnici (lekar) i predstavnici službe obezbeđenja. Na bazi njihovih procena i usaglašenih predloga upravnik OZ donosi odluku o raspoređivanju osuđenog u pojedina odeljenja i kategorije, kao i program tretmana u tim uslovima. Visoka stopa recidivizma – povrata (90%) u populaciji osuđenih i prekršajno kažnjenih lica, kao i ostali elementi strukture osuđeničke populacije (dužina kazne, vrsta krivičnog dela, uzrast i sl.) nameću potrebu za

njihovim raspoređivanjem u zatvoreno i poluotvoreno odeljenje. Na dan posete najveći broj osuđenih je boravio u poluotvorenom (50) i zatvorenom (44) odeljenju, dok je u otvorenom boravio relativno mali broj (10) lica. Utvrđeno je da sa stanovišta uslova boravka nema bitnih razlika između poluotvorenog i zatvorenog odeljenja. Vidljiva razlika među njima je samo u pogodnostima koja dobijaju osuđeni.

Prema navodima službenika odseka za tretman jedan značajan broj osuđenih se razvrstava u zatvoreno odeljenje i pored ustanovljenog srednjeg stepena rizika i njihovog predloga da se osuđeni razvrsta u poluotvoreno odeljenje. Evidentan je presudan uticaj službe obezbeđenja koja se često rukovodi uopštenim kriterijumima u proceni rizika (bezbednosni elementi). Ističe se i činjenica da su vrednosti pojedinih elemenata iz procene rizika relativno visoki i da je procena ponašanja osuđenih tokom boravka u zatvoru mora biti više uvažavana, pogotovu kod donošenja odluke o reklasifikaciji, odnosno promeni vrste tretmana.

Pozitivni efekti naknadnih razvrstavanja osuđenih u OZ su vidljivi. Gotovo 90% osuđenih se razvrstava u grupu sa većim stepenom posebnih prava–pogodnosti. U prvoj polovini 2015. godine u samo 7 slučajeva nakon preispitivanja osuđeni je ostao u istom programu i statusu.

Na osnovu uvida i razgovora sa službenicima tretmana može se konstatovati da se njihov rad u velikoj meri odvija preko realizacije planiranih i neplaniranih razgovora sa osuđenim (individualni oblik rada). Tokom 2014. godine u OZ Subotica službenici tretmana su obavili 3576 razgovora (planiranih, neplaniranih, informativnih i sl.) Ostali oblici vaspitno-korektivnog rada se primenjuju sporadično iako to nalaže Pravilnik o tretmanu osuđenih. Sama organizacija vaspitnog rada osoblja jasno ukazuje da njenu neusklađenost sa organizacijom života i klasifikacijom osuđenih po odeljenjima i grupama. Rad se odvija po zaduženjima službenika tretmana za pojedina osuđena lica. Tako je jedan službenik tretmana (vaspitač) zadužen za 10 osuđenih iz otvorenog odeljenja i 23 osuđena iz poluotvorenog odeljenja, a drugi za osuđene iz zatvorenog i 30 osuđenih iz poluotvorenog odeljenja.

OZ – Subotica je karakterističan i po tome što se ne angažuje na organizaciji i podsticanju osuđenih da tokom boravka u zatvoru se uključe u neki vid obrazovanja, iako za to postoji potreba (20 osuđenih je bez završene osnovne škole, a 25 samo sa osnovnim obrazovanjem). Gotovo je zanemarljiv i broj osuđenih uključenih u proces obuke. U 2014. godini 4 osuđena su završila obuku za baštovana, u 2015. godini 8 osuđenih je obučeno za keramičara.

Radni angažman osuđenih se uglavnom odvija u okviru same ustanove. U poslednje vreme porastao je broj radno angažovanih na ekonomiji. Potražnja za radom osuđenih izvan ustanove je minimalan što se opravdava i time da ne ispunjavaju sve uslove za rad.

Broj osuđenih sa smmetnjama u razvoju i zavisnika u OZ Subotica je relativno visok (53 – preko 30%). Najveći broj pripada kategoriji zavisnika (90%) – od PAS 60% i od alkohola 17 – oko 40%. Nisu evidentirane aktivnosti ustanove u cilju njihovog lečenja i rehabilitacije. Naša je preporuka da bi bilo neophodno raditi na promociji, razvoju ovih aktivnosti u OZ.

Kazneno popravni zavod u Somboru

Opšta napomena

Prema odredbama ZIKS-a i Uredbe o osnivanju zavoda za izvršenje krivičnih sankcija KPZ Sombor je ustanova otvorenog tipa u kojoj ne bi trebalo da postoje fizičke prepreke za bekstvo osuđenih, odnosno ustanova u kojoj ne bi trebalo da pitanja i problemi fizičko-

tehničke zaštite osuđenih bude u prvom planu. Međutim, to u praksi nije do kraja ostvareno. Ova, kao i sve ostale KPU – zavodi otvorenog tipa pitanjima fizičkog obezbeđenja i tehničke zaštite pridaju posebnu pažnju. Stoga se ove ustanove teško mogu bitnije razlikovati od ostalih ustanova za izvršenje kazni zatvora (KPZ) u Srbiji. Sem toga, u svim KPZ postoje i zatvorena, poluotvorena i otvorena odeljenja u kojima osuđeni borave. Specifičnost ove ustanove je u tome što najveći broj osuđenih boravi u otvorenom (33) i poluotvorenom odeljenju (36), dok je u zatvorenom odeljenju smešteno 6 osuđenih koji su nedavno premešteni iz KPZ Mitrovica. Teško je pronaći neko ozbiljnije i na nauci zasnovano obrazloženje za ovakav status KPZ – otvorenog tipa.

Analiza strukture osuđeničke populacije jasno ukazuje da sobzirom na vrstu krivičnog dela i dužinu kazne mnogim osuđenim nije mesto u ovoj ustanovi. Sem toga, pritvorska populacija (29) i prekršajno kažnjena lica (12) ne bi trebalo da se nalazi u ustanovi ovoga tipa. Lokacija i arhitektura zatvorenog i poluotvorenog odeljenja KPZ Sombor je takva da ona više podseća na ustanovu zatvorenog tipa – klasičan zatvor.

Organizacija službe

KPZ Sombor ima službu za tretman kao posebnu organizacionu jedinicu ustanove. Služba za tretman ima 7 zaposlenih od kojih su 2 radnika angažovana na poslovima matične evidencije, jedan radnik radi u povereničkoj kancelariji – puno radno vreme, 1 službenik (psiholog) se trenutno nalazi na trudničkom bolovanju, dok jedan službenik tretmana radi sa ½ radnog vremena u povereničkoj kancelariji. Prema tome, može se konstatovati da služba za tretman funkcioniše sa 2,5 radnika, što se može okarakterisati kao krajnje nedovoljno. Praktično ova služba radi sa pola s vojih kapaciteta: 1 Vaspitač vodi grupu od 35-40 osuđenih u otvorenom odeljenju i uz to vodi referat slobodno-vremenskih aktivnosti osuđenih, ali i istovremeno je angažovan na poslovima izvršenja alternativnih sankcija u povereničkoj kancelariji; Načelnik i psiholog vode poluotvoreno i zatvoreno odeljenje (50-60 osuđenih) i angažuju se u postupku prijema osuđenih i prekršajno kažnjjenih lica. Službenici tretmana nisu neposredno angažovani u tretmanu pritvorenih lica koji čine u proseku oko 30% lica lišenih slobode u ovoj ustanovi.

Prijem i neposredni vaspitno-korektivni rad sa osuđenim licima

KPZ Sombor nema posebno prijemno odeljenje – ima samo prijemnu sobu – prostor u kome osuđeni borave dok se ne realizuju aktivnosti na prijemu (zdravstveni pregled, upoznavanje sa pravilima života i rada – kućni red procena rizika i potreba za tretmanom, izrada programa postupanja i razvrstavanje). U danu naše posete u prijemnoj sobi se nalazilo samo 2 lica. Osuđeni se na prijemu zadržava najviše 15 dana, a razvrstavanje i prelazak u odgovarajuće odeljenje i kategoriju se obavlja nakon upoznavanja sa individualnim programom postupanja. Sobzirom da se najveći broj osuđenih u KPZ Sombor dolazi sa kaznom od 1-3 godine (49 na dan posete) i 3-10 god (21), kao i da im se sudilo pretežno za krivična dela iz nehata – za ubistvo (6); silovanje (7) nasilje u porodici (8), razbojništvo i teška krađa (8) i ugrožavanje saobraćaja (14); da su u pitanju primarni učinioci; razvrstavaju se u najvećem broju slučajeva u poluotvoreno odeljenje (36) i otvoreno odeljenje (33). Otvoreno odeljenje je locirano izvan grada, gde osuđeni rade i borave što zasigurno predstavlja snažan faktor njihove resocijalizacije i integracije u društvo. Uslovi boravka osuđenih u ovom odeljenju su na zavidno visokom nivou.

Izrada programa postupanja, odluka o razvrstavanju, i kasnije, reklasifikaciji osuđenih se zasnivaju na striktnom poštovanju procedura i kriterijuma predviđenih Pravilnikom

o tretmanu i Direktivama direktora Uprave. Radnici službe za tretman ističu da postoji problem u primeni i tumačenju instrumenata za procenu, pre svega u vrednostima pojedinih elemenata iz procene rizika, koji bitno određuju krajnju – ukupnu procenu, posebno kada je u pitanju proces reklasifikacije.

Kao što je slučaj i sa ostalim KPZ u Srbiji i u ovoj ustanovi se neposredni rad službenika za tretman – vaspitača u najvećoj meri odvija na individualnom nivou, odnosno kroz realizaciju planiranih i neplaniranih razgovora sa osuđenim. Ostali oblici vaspitno-korektivnog rada su sporadični. Postoji jasno izražena potreba za dodatnom obukom službenika tretmana kako iz oblasti primene savremenih komunikacionih sredstava u radu, znanja stranog jezika, tako i pre svega, potreba za obukom i usavršavanjem u primeni ostalih oblika, metoda i tehnika – veština vaspitnog delovanja.

KPZ Sombor nema aktivnosti na podsticanju i uključivanju osuđenih u obrazovni proces, iako podaci pokazuju da više od 30% osuđenih ima samo završenu osnovnu školu. U zavodu nema posebno organizovane obuke osuđenih. Međutim, unutar privredne jedinice KPZ osuđeni se obučavaju praktičnim veštinama u radu na različitim vrstama stolarskih mašina.

Kada su u pitanju osobe sa smetnjama i poremećajima u razvoju i zavisnici, najveći broj takvih lica nije u populaciji osuđenih, već u kategoriji prekršajno kažnjenih (19) i pritvorenih (22). U pitanju je pre svega alkoholizam i zavisnost od PAS.

Okružni zatvor u Kragujevcu

Organizacija službe

OZ Kragujevac nema posebnu službu za tretman osuđenih. Sve poslove iz ovog domena obavljaju 3 stručna lica (socijalni radnik, pedagog i specijalni pedagog). Dva stručna radnika su sa ½ radnog vremena angažovana u povereničkoj kancelariji. Jedan radnik je angažovan po ugovoru. U proseku na jednog stručnjaka dolazi između 15 i 20 osuđenih i prekršajno kažnjenih lica svih kategorija. Raspodela osuđenih se vrši tako što se zanemaruje njihova propadnost pojedinim odeljenjima i kategorijama. To praktično znači da je vaspitač – stručnjak pojedinačno zadužen za osuđeno ili prekršajno kažnjeno lice, - ne postoji vaspitna grupa kao organizaciono-metodički oblik rada i kao životna grupa.

Raspodela osuđenih se vrši prema stepenu opterećenja vaspitača. Vaspitno-korektivni rad se uglavnom odvija individualno – planirani i neplanirani razgovori, dok se ostali oblici rada ne upražnjavaju.

U OZ je trenutno broj osuđenih (42) i prekršajno kažnjenih (6) je ispod broja pritvorenih (49), pa se može konstatovati da je OZ više pritvorska nego zatvorska ustanova. Za uspešno obavljanje tretmanskih ciljeva, a prema proceni službenika tretman neophodno je angažovanje najmanje 3 vaspitača u punom radnom odnosu. Jasno je vidljiva i potreba za angažovanjem službenika tretmana u radu sa pritvorenim osobama koje su više od 3 meseca lišeni slobode. Njih je u OZ u Kragujevcu više od 60%.

Prijem i neposredni vaspitno-korektivni rad sa osuđenim licima

Osuđeni i prekršajno kažnjena lica se prilikom prijema smeštaju u tzv. „prijemnu sobu”. OZ Kragujevac nema prijemno odeljenje – ne raspolaze uslovima za njegovo formiranje. Najveći deo vremena osuđeni na prijemu provode u zajedničkoj prostoriji – dnevnom boravku – zajedno sa ostalim osuđenim i prekršajno kažnjenim. Sa njima stručni tim

(lekar, vaspitač i rukovodilac službe obezbeđenja) obavlja sve neophodne poslove i vrši odgovarajuća ispitivanja – procenjuje rizik i potrebe za tretmanom i pristupa izradi predloga za klasifikaciju i program postupanja. Na prijemu osuđeni boravi najviše 10 dana. Prilikom posete na prijemu je bio samo 1 osuđeno lice.

Najveći broj osuđenih se nakon boravka u prijemnoj sobi raspoređuje u poluotvoreno (27) i zatvoreno odeljenje (13) i klasifikuje u pojedine kategorije. U otvorenom odeljenju trenutno boravi jedno osuđeno lice.

Službena lica – vaspitači ističu da se program postupanja sa osuđenim i odluke o razvrstavanju donose na bazi poštovanja svih neophodnih zahteva i procedura predviđenih normativnim aktima, kao i da se osuđeni sa ovim dokumentima upoznaju i saglašavaju – potvrđuju svojim potpisom. Uvidom u dokumentaciju i kroz razgovor sa osuđenim utvrđeno je da se ove procedure striktno poštuju.

Najčešći vid neposrednog rada vaspitača sa osuđenim se odvija preko planiranih i neplaniranih individualnih razgovora, na bazi kojih se utvrđuje potreba za pojedinim vidovima pomoći i podrške različitog karaktera. Neposrednim uvidom u dokumentaciju i kroz razgovor sa osuđenim i službenim licima utvrđeno je da vaspitna grupa kao životna grupa i kao organizaciono-metodički oblik rada u OZ ne funkcioniše – ne postoji – iako to nalaže Pravilnik o tretmanu osuđenih lica.

Kada su u pitanju dodeljivanja ili ukidanja posebnih prava utvrđeno je da se ista realizuju uz poštovanje standarda i normativa. Osuđena lica su izjavila da nemaju neke značajnije primedbe osim na nedovoljno i nepravovremeno informisanje o procedurama za dodelu i ukidanje tih prava, kao i odluka o izmeni programa postupanja – reklasifikacija.

Okružni zatvor u Beogradu

Organizacija službe

Okružni zatvor (OZ) Beograd ima Službu za tretman gde je angažovano osam službenika, što je malo ispod projektovanih - sistematizovanih potreba (10). Odnos broja službenika tretmana prema ukupnom broju angažovanih radnika je izrazito nepovoljan (2,23 %), kao i odnos prema ukupnom broju lica lišenih slobode (oko 109 prema jedan). Nešto povoljnija situacija je kad je u pitanju odnos broja službenika tretmana prema broju lica na izdržavanju kazne (207), tj. u srazmeri 26 prema jedan. Treba reći da se ukupan broj osuđenih lica u ovoj ustanovi poslednjih godina povećao (2014 – 442, a 2015 – 453), kao i da je broj pritvorenih lica i dalje visok (preko 1700 u 2015), pa je kapacitet ustanove gotovo popunjen (oko 1000), kao i da se u ustanovi nalaze i lica koja su smeštena u posebnom odeljenju u Ustaničkoj. Od ukupnog broja službenika tretmana, tri su angažovana u prijemnom odeljenju (pedagog, psiholog i socijalni radnik), dok su na neposrednom sprovođenju programa postupanja angažovano četiri izvršioaca, pa je veličina vaspitnih grupa po službeniku – neposrednom izvršiocu - između 45-50 što se može okarakterisati kao relativno povoljno. Međutim, postoji i potreba za tretmanom pritvorenih lica, posebno onih kategorija koji u pritvoru borave duže od godinu dana (50 %), kao i maloletničkih pritvora. Na osnovu izjava službenika tretmana njihov angažman sa ovom kategorijom lišenih slobode je gotovo zanemarljiv.

Starosna i obrazovna struktura radnika službe za tretman je relativno povoljna. Najveći broj ih je između 26 – 40 godina, sa odgovarajućim visokim obrazovanjem (specijalni pedagozi, psiholozi i socijalni radnici). Za efektivan rad sa pritvorenim i osuđenim licima, neophodne su dodatne i kontinuirane edukacije, kojih za službenike tretmana nije bilo.

Na osnovu navedenih činjenica, kao i pozitivnih ocena, evidentnih napora radnika ove službe da odgovore potrebnima tretmana osuđenih i pritvorenih u ovim uslovima, ona nema odgovarajući status i kapacitet za to.

Prijem, utvrđivanje programa postupanja, klasifikacija osuđenih i neposredni vaspitno-korektivni rad

U OZ Beograd, u okviru službe za tretman postoji prijemno odeljenje gde su angažovana tri službenika (pedagog, psiholog i socijalni radnik). U trenutku posete u prijemnom odeljenju je bilo devet osuđenih. Osuđena lica se u prijemnom odeljnu podvrgavaju određenim ispitivanjima, vrši se procena rizika i potreba osuđenih, utvrđuje program postupanja i na toj osnovi predlog za njihovo razvrstavanje i klasifikaciju u pojedina odeljnia i grupe. Osuđeni se najčešće razvrstavju u zatvoreno (146) i poluotvoreno odeljenje (52). OZ Beograd nema otvoreno odeljenje, jer za to ne postoje adekvatni uslovi. Na osnovu neposrednog uvida i razgovora sa osuđenim licima i stručnim radnicima prijemnog odeljnia, utvrđena procedura se uglavnom poštuje – odluke o razvrstavanju se donose u zakonskom roku, međutim, primetni su problemi u primeni instrumenata za procenu rizika, odnosno da su u nizu slučajeva neobjektivni, da bezbednosni rizik uglavnom dominira i da se najveći broj osuđenih raspoređuje u zatvoreno odeljenje.

OZ Beograd predstavlja, po mnogo čemu, specifičnu ustanovu za izvršenje kazne zatvora i pritvora. Broj osuđenih tokom poslednjih godina je u porastu u odnosu na predhodne, kad se u ovoj ustanovi pretežno izvršavao pritvor. Osuđeni, prema dužini izrečene kazne predstavljaju heterogenu populaciju. Najveći broj služi kazne od tri meseca do godinu dana (204 – 2014; 217 – 2015), mada nije zanemarljiv broj osuđenih na duže od godine (152 – 2014; 150 – 2015). Prema nivou školske spreme, najveći broj pripada kategoriji sa srednjom školom (treći stepen – 126, četvrti stepen – 128, peti stepen – 2), ma da nije zanemarljiv broj onih sa višom i visokom školskom spremom (22). Broj osuđenih koji pripada kategoriji bez ili sa nepotpunom osnovnom školom je 24 – 2015.

Na osnovu uvida i razgovora sa službenicima tretmana, može se konstatovati da se njihov rad odvija neplaniranim i planiranim razgovorima sa osuđenim licima (individualni oblik rada). Organizacija vaspitnog rada nije usklađena sa organizacijom života i klasifikacijom osuđenih po grupama. Vaspitna grupa kao životna grupa i njeni potencijali se minimalno koriste .

Radni angažman osuđenih se odvija u okviru same ustanove. Najveći broj osuđenih se angažuje na tekućim poslovima održavanja u samoj ustanovi. Gotovo da i nema radnog angažmana osuđenih izvan nje. OZ Beograd, s obzirom na relativno malo broj osuđenih sa obrazovnim potrebama nema posebne programe obuke i programe uključivanja osuđenih u obrazovni proces.

Osuđenih sa posebnim potrebama – smetanjama u razvoju i zavisnika – relativno je visok. Najveći broj njih pripada kategoriji zavisnika od psihoaktivnih supstanci (103 PAS, 11 alkohol – 2015). Nisu evidentirane aktivnosti u cilju njihovog lečenja i rehabilitacije.

Kazneno-popravni zavod u Padinskoj Skeli

Posebna napomena

Kazneno-popravni zavod (KPZ) – Beograd – Padinska Skela je jedna od četiri ustanove otvorenog tipa, kako to piše u odredbama ZIKS i Uredbe o osnivanju zavoda za izvršenje

krivičnih sankcija, namenjena za izvršenje kazne zatvora, za, po nizu karakteristika, posebnih kategorija osuđenih. Međutim, praksa je nametnula radikalno drugačija rešenja koja u osnovi dovode u pitanje postojanje ovog tipa KPZ. Pre formiranja ove ustanove na ovom lokalitetu je funkcionisalo posebno odeljenje Okružnog zatvora (OZ) u Beogradu – popularni „Padinjak” i u njemu su izvršavane kratke kazne zatvora za osuđena i prekršajno kažnjena lica. Neposredno uz ovu ustanovu izgrađen je poseban depadans – odeljenje gde je trebalo da se smesti jedno od posebnih odeljenja KPZ – bolnica, do čega nikad nije došlo. S obzirom na namenu građenih objekata, njihova arhitektonska rešenja nisu bila odgovarajuća za ustanove ovoga tipa. Bez ozbiljnijih rekonstrukcija objekata i prostora nije se moglo ni očekivati da će prenamena dati povoljne ishode. Promena naziva i same organizacije ove ustanove nisu bili dovoljni da postane KPZ – otvorenog tipa.

Na drugoj strani, očekivalo se da će odgovarajuća eksterna klasifikacija – kategorizacija KPZ u Srbiji - omogućiti da promenom populacije osuđenih, ova ustanova dobije šansu za promenu iznutra, koja bi podstakla rekonstruktivne i organizacione promene u njenom funkcionisanju. Nažalost, do toga nije došlo. Ekonomska kriza, pojačani pritisak na ustanove za izvršenje krivičnih sankcija – zaoštavanje kaznene politike doveli su do toga da se ova ustanova po nizu karakteristika ništa bitnije ne razlikuje od kaznenih ustanova zatvorenog i poluotvorenog tipa u RS.

KPZ Padinska Skela, kao i ostale KPZ u Srbiji ima službu obezbeđenja kao noseću službu sa najvećim brojem izvršilaca (48-59 %) ; zatvoreno odeljenje (od 2014), gde boravi 114 osuđenih, poluotvoreno odeljenje – 104, otvoreno odeljenje – 61; prekršajno odeljenje (15); značajan broj povratika - 86; vrlo razudenu strukturu osuđenih prema vrsti krivičnog dela i dužini kazne (od godinu, do 10 i više godina); veliki broj osuđenih premeštenih iz drugih KPZ – u 90 % slučajeva iz KPZ Zabela; značajan broj zavisnika i sa smetnjama u razvoju (211); ostale prateće službe koje su po broju angažovanih radnika relativno male i u tim okvirima i službu za tretman sa tri plus tri izvršioca. Jedino čega ustanova nema u svojim okvirima je pritvor, što se može okarakterisati kao dobro rešenje.

Organizacija službe

KPZ Padinska Skela ima službu za tretman kao posebnu organizacionu celinu sa šest izvršilaca (oko 7 % u onosu na ukupan broj zaposlenih) među kojima su načelnik, tri vaspitača, psiholog i socijalni radnik. Tri službenika tretmana su angažovana na određeno vreme (dva vaspitača i socijalni radnik), dok su tri službenika angažovana na neodređeno vreme. Tokom poslednje dve godine kroz ovu ustanovu je prošlo 1027 osuđenih i 820 prekršajno kažnjenih lica, koja su zahtevala i različite vrste angažmana službe za tretman – od prijema, klasifikacije, tretmana i pripreme za otpust. Polazeći od toga, može se konstatovati da postoji potreba za većim brojem izvršilaca, posebno u neposrednom radu sa osuđenim licima: tri vaspitača, od kojih dvoje nema odgovarajući radno-pravni status pokriva sva tri odeljenja sa, u proseku po 100 osuđenih po vaspitaču. Vaspitna grupa je fiktivna i nema karakteristike životne grupe.

Prijem i neposredni vaspitno-korektivni rad sa osuđenim

KPZ Padinska Skela ima posebno prijemno odeljenje, gde je na dan posete boravilo 13 osuđenih i prekršajno kažnjenih lica. Stručni tim (psiholog i socijalni radnik) u saradnji sa nadležnima iz službe obezbeđenja i zdravstvene službe – zdravstvenih radnika, u optimalnim rokovima realizuju sve predviđene aktivnosti. Razvrstavanje osuđenih u odgovarajuća odeljenja i kategorije se obavlja nakon njihovog upoznavanja sa individualnim programima

postupanja. S obzirom na strukturu osuđenika (prema vrsti krivičnog dela dominiraju imovinski delikti – 352 i dela protiv života i tela – 175, a prema dužini kazne dominantne su kazne iznad godinu dana – 581:376) najveći broj osuđenih se upućuje u zatvoreno – 114 i poluotvoreno odeljenje – 104, što se može okarakterisati kao nepovoljno, jer je KPZ – otvorenog tipa.

Realizacija programa postupanja i kasnije – reklasifikacija, zasniva se na striktnom poštovanju procedura i kriterijuma predviđenih pravilnikom o tretmanu i direktivom. Službenici tretmana ističu da postoje izvesna ograničenja kad je reč o zatvorenom odeljenju, kao i vidljivi problemi u tumačenju vrednosti pojedinih elemenata predviđenih instrumentima za procenu (rizik ima dominantniju vrednost od potreba za tretmanom).

U najvećem broju slučajeva, neposredan rad vaspitnog osoblja u KPZ se odvija primenom individualnih oblika postupanja. Međutim, služba ne zanemaruje ni primenu ostalih oblika vaspitno-korektivnog delovanja. U toku je edukacija u oblasti alkoholizma – jedna grupa s 14 učesnika; grupa za konstruktivno rešavanje problema – 10 učesnika; grupa za prevenciju povrata i socijalna podrška – savetodavnog tipa. Vidljiva je i potreba za dodatnim oblicima obuke službenika tretmana u oblasti savremenih komunikacionih sredstava i posebno, u primeni specifičnih metoda i tehnika – veština vaspitno-korektivnog delovanja.

Iako značajan broj osuđenih (99) nema završenu osnovnu školu, u KPZ ne rade na podsticanju i uključivanju osuđenih u obrazovni proces, a ne postoje ni posebno organizovane obuke za pojedina zanimanja. Za relativno mali broj (10) osuđenih realizovana je obuka za proizvodnju povrća u zaštićenom prostoru uz podršku i neposredan rad Centra za kontinuirano obrazovanje odraslih – tehničke škole Beograd. Deo osuđenih je radno angažovan, kako na pomoćnim poslovima u zavodu (oko 30) – održavanje, rad na poljoprivrednim poslovima, kuhinja, pekara; tako i izvan zavoda (14) u preduzećima i u posebnoj KPZ Beograd na održavanju.

Lica sa smetnjama u razvoju i zavisnici su u značajnoj meri prisutni u kategoriji osuđenih i prekršajno kažnjenih lica. Među njima dominiraju zavisnici od PAS (76) i alkoholičari (70), ma da nije zanemarljiv broj lica sa smetnjama u razvoju (65).

Okružni zatvor u Zrenjaninu

Organizacija službe

Okružni zatvor (OZ) Zrenjanin ima posebnu službu za tretman koju čine načelnik službe, dva vaspitača, psiholog i saradnik za kulturno-prosvetne aktivnosti (ukupno, pet). Osim na redovnim poslovima, načelnik je angažovan na prijemu, opservaciji i proceni rizika, kao i na izradi predloga programa postupanja za osuđena i prekršajno kažnjena lica. Radnici službe za tretman (vaspitači i psiholog), osim angažmana na realizaciji programa postupanja – sprovođenju grupnog i individualnog rada i psihosocijalnog savetovanja, angažovani su i na poslovima realizacije alternativnih sankcija u lokalnoj kancelariji. Oni su posebno angažovani na izvršenju tzv. kućnog zatvora (sa ili bez elektronskog nadzora), kućnog pritvora, kao i kazne rada u javnom interesu. Treba istaći i to da su tri radnika službe za tretman angažovana na određeno vreme. Imajući u vidu činjenicu da je tokom 2014, i 2015. godine u OZ boravilo 479 osuđenih i prekršajno kažnjenih i 476 pritvorenih lica, od kojih više od 60 % pripada povratničkoj populaciji, kao i vodeći računa o predhodno izloženim podacima o broju i angažmanu službenika tretmana, može se konstatovati da je situacija nepovoljna.

Prijem i neposredni vaspitno-korektivni rad

U OZ Zrenjanin se sva osuđena i prekršajno kažnjena lica upućuju u prijemno odeljenje gde borave najduže 10-15 dana. Na dan posete u ovom odeljenju se nalazilo devet lica. Kako smo već istakli, ove poslove, u najvećoj meri obavlja načelnik službe. On obavlja potrebne razgovore, utvrđuje činjenice za procenu rizika i potreba i pristupa izradi programa postupanja. Visoka stopa recidivizma (70 %), kao i ostali elementi strukture osuđenika (dužina kazne, vrsta krivičnog dela i uzrast) nameću potrebu za njihovim raspoređivanjem u zatvoreno i poluotvoreno odeljenje. Na dan posete, u zatvorenom odeljenju boravila su 63 osuđena lica, 16 prekršajno kanjenih, u poluotvorenom odeljenju boravilo je 15, a u otvorenom odeljenju – na ekonomiji 25. U pritvoru se na dan posete nalazilo 86 osoba, među kojima i pet maloletnih lica (četiri maloletnika i jedna maloletnica). Utvrđeno je da, sa stanovišta uslova boravka nema bitnih razlika između poluotvorenog i zatvorenog odeljenja. Razika je samo u pogodnostima koje dobijaju osuđeni.

Prema navodima službenika tretmana, najveći broj osuđenih se razvrstava u zatvoreno odeljenje; i u ovoj ustanovi, kao i u većini drugih u Srbiji evidentan je presudan uticaj službe obezbeđenja u proceni rizika. Vrednosti pojedinih elemenata za procenu rizika su visoki, a procena ponašanja osuđenih tokom boravka ne dolazi do punog izražaja, pogotovo prilikom donošenja odluka o promeni vrste tretmana – reklasifikaciji.

Rad vaspitača – službenika tretmana (dvoje) se pretežno odvija preko njihovog angažovanja u realizaciji planiranih i neplaniranih razgovora – individualni oblik rada. Svaki od vaspitača je zadužen za oko 40 osuđenih lica, a vaspitne grupe nisu podeljne po odeljenjima. Insistira se na relativno jednakoj zastupljenosti lica u odnosu na procenjeni stepen rizika, kapaciteta i potreba.

Tokom 2014. i 2015. godine u saradnji sa Hemijsko-prehrambenom školom „Uroš Predić” iz Zrenjanina, organizovana je stručna obuka za osuđena lica. Deset osuđenih je uspešno završilo obuku za pekara, a 99 – obuku u oblasti stočarstva, ratarstva – 18, povrtarstva – 40, u oblasti hortikulture – 18. Osim toga, i u samoj ustanovi se vrši interna obuka za obavljanje poslova pomoćnog kuvara i ostalih poslova u kuhinji (46). Služba za tretman je takođe organizovala obuku iz oblasti razvoja samoefikasnosti u cilju njihove uspešnije pripreme za postpenalni period i bržu adaptaciju u socijalnu sredinu (zapošljavanje i sl.). Ovom obukom je tokom 2015. godine bilo obuhvaćeno 55 osuđenika.

Broj osuđenih sa smetnjama u razvoju i zavisnka (od psihoaktivnih supstanci i alkohola) u OZ je relativno visok. Tokom 2014. i 2015. godine evidentirano je 180 lica koja imaju probleme u intelektualnom funkcionisanju; 162 sa psihijatrijskim problemima; 153 zavisnika od PAS i 216 alkoholičara. Ove podatke treba uzeti s rezervom, pogotovo ako ih uporedimo sa sličnim podacima iz ostalih ustanova u Srbiji, kao i zbog činjenice da se dijagnostičke procene olako izriču.

Okružni zatvor u Novom Sadu

Opšta napomena

Okružni zatvor (OZ) Novi Sad je ustanova poluotvorenog tipa namenjena za izvršenje mere pritvora, kao i kazne zatvora za osuđena i prekršajno kažnjena lica. Kapacitet ove ustanove je 500 (156 za meru pritvora, 292 za osuđena lica i 52 za izvršenje kazne zatvora za prekršaje). Tokom poslednjih godina ova ustanova je doživela veliki pritisak osoba lišenih slobode različitog tipa. Tako je 2014. godine u ovoj ustanovi boravilo 536

osoba lišenih slobode, što prevazilazi kapacitete ove ustanove. Na drugoj strani, došlo je do značajnog smanjenja broja angažovanih službenih lica, pa je razlika između potreba i stvarnog stanja bila značajna (214 : 129). To se posebno odnosi na službu obezbeđenja koja je u jednom trenutku bila prepolovljena u odnosu na potrebe, što je dovelo u pitanje ukupno funkcionisanje ove ustanove.

Tokom 2015. godine došlo je do postepenog smanjenja broja osoba u ovoj ustanovi, pa je spao ispod projektovanih kapaciteta (457). Međutim, time se nije značajnije poboljšalo stanje u ustanovi, imajući u vidu da je broj izvršilaca nastavio da opada (zabrana zapošljavanja), a i nije bilo značajnijih ulaganja u rekonstrukciju pojedinih smeštajnih objekata. To se posebno odnosi na odeljenje za pritvor, ali bolji uslovi nisu ni u prostorijama zatvorenog odeljenja (vlaga, prenatrpanost, nedovoljno prostora za dnevne aktivnosti i sl).

Organizacija službe

OZ Novi Sad ima posebnu službu za tretman osuđenih lica, koju čini 15 službenika (šest u punom i devet u dopunskom radnom odnosu). U odnosu na ukupan broj radnika ove ustanove (129) služba za tretman učestvuje sa 12 %, što se može okarakterisati kao povoljno. Međutim, ako bi se ovaj broj uporedio sa potrebnim projektovanim brojem radnika (214) onda je učešće oko 7 %. To se ne može okarakterisati kao povoljno, posebno ako se ima u vidu i činjenica da je njih dve trećine (devet), angažovano na određeno vreme ili je rezultat preuzimanja radnika iz druge ustanove na određeno vreme, kao i da postoji potreba za angažovanjem ove službe i u tretmanu, kako prekršajno kažnjenih tako i pritvorenih lica koji u ukupnom broju učestvuju s oko 50 %. Osim toga, broj neposrednih izvršilaca službenika tretmana – vaspitača je znatno manji (sedam), dok je jedan broj van radnog angažmana (porodijsko odsustvo, spenzija, zdravstveni problemi).

Vaspitno-korektivni rad

OZ Novi Sad ima prijemno odeljenje gde se upućuju sva osuđena i prekršajno kažnjena lica. Na poslovima prijema angažovana su tri službenika tretmana (psiholog, pedagog i socijalni radnik). Osim njih, na poslovima prijema, procene rizika i potreba i utvrđivanja predloga za klasifikaciju učestvuju i predstavnici službe obezbeđenja i zdravstvene službe. Sve procedure koje se tiču prijema se uglavnom poštuju, a sve odluke, odnosno predlozi upravniku oko klasifikacije se donose timski uz punu saglasnost svih učesnika. I u ovoj ustanovi, kao u ostalom i u većini drugih u Srbiji prisutna je visoka stopa recidivizma, (oko 80 %) među osuđenim i prekršajno kažnjenim licima, koji, uz sadejstvo ostalih elemenata strukture osuđeničke populacije (dužina kazne, vrsta dela) značajno utiču na potrebu za njihovim raspoređivanjem u zatvoreno i poluotvoreno odeljenje. OZ Novi Sad ima dva poluotvorena odeljenja za osuđene, jedno za prekršajno osuđena lica i dva zatvorena odeljenja. Najveći broj osuđenih biva raspoređen u zatvoreno odeljenje. OZ Novi Sad nema otvoreno odeljenje.

Kad je u pitanju neposredni angažman vaspitnog osoblja sa osuđenim i prekršajno kažnjenim licima u OZ Novi Sad utvrđen je nepovoljan broj članova vaspitne grupe po vaspitaču. To se posebno odnosi na zatvoreno odeljenje gde je taj broj preko 60. Takođe je utvrđeno da raspoređivanje osuđenih u nadležnost pojedinih vaspitača nije usklađen sa prostorom u kome borave osuđeni (životna grupa). Na neposrednim poslovima vaspitno-korektivnog delovanja angažovano su četiri plus dva vaspitača, što se može okarakterisati kao nedovoljno. Rešenje treba tražiti u povećanju broja vaspitnih grupa, odnosno smanjenju broja osuđenih u vaspitnoj grupi, što nalaže i povećani broj vaspitača, tj. službenika tretmana za neposredan rad.

Na osnovu uvida i razgovora sa službenicima tretmana, može se konstatovati da se njihov rad u značajnoj meri odvija na individualnom nivou. S tim u vezi pojavljuje se i problem definisanja i ostvarivanja individualnih ciljeva koje je nužno redefinisati i time ih učiniti merljivim. Na osnovu razgovora sa osuđenim licima konstatovali smo da postoje određeni problemi u sferi uslova boravka osuđenih u zatvorenom odeljenju i njihovih mogućnosti za promenu kategorije – reklasifikacija. S tim u vezi istaknute su i određene primedbe na odnos i ponašanje pojedinih vaspitača (nezainteresovanost za ova pitanja).

Okružni zatvor u Smederevu

Organizacija službe

Okružni zatvor (OZ) Smederevo Službu za tretman osuđenih, moglo bi se reći, i ima i – nema; nju naime, čine dva službenika (psiholog i defektolog – specijalni pedagog) od kojih jedan radi na određeno vreme – po ugovoru). Iako se u izveštaju kaže da Okružni zatvor (OZ) ima posebnu službu za tretman, teško se može govoriti o službi bez rukovodioca i sa dva službenika od kojih jedan radi na određeno vreme. Sistematizacijom su predviđena dva službenika za tretman.

Na izvršenju kazne zatvora i pritvora u OZ Smederevo su ukupno angažovana 43 službenika (41 na neodređeno vreme i dva na određeno). Najveći broj (62 %) radi na poslovima obezbeđenja i opštim poslovima (21 %), dok je udeo poslova obuke i upošljavanja i tretmana osuđenih zastupljen sa po dva izvršioca, što se može okarakterisati kao nedovoljno. Sem toga, postoji zakonska obaveza za njihovim angažovanjem u tretmanu pritvorenih lica, koja tokom poslednje dve godine učestviju sa 36 % u odnosu na ukupan broj lica koja su boravila u ovoj ustanovi.

Prijem i neposredni vaspitno-korektivni rad

Nakon dolaska u OZ sva osuđena i prekršajno kažnjena lica se upućuju na prijemno odeljenje u kome borave do 20 dana. Na dan posete ovoj ustanovi na prijemu je boravilo 10 osuđenih, što je nešto više od prosečnog broja osuđenih koji borave u pritvoru u poslednje dve godine. Službenici tretmana zajedno sa ostalima (zdravstvenom i službom obezbeđenja) obavljaju potrebne razgovore i prikupljaju važne činjenice od značaja za adekvatnu procenu rizika i potreba za primenom tretmana. Imajući u vidu da u ovu ustanovu na izvršenje kazne dolaze, u najvećoj meri, osuđeni do godinu dana (više od 80 %) u upotrebi je skraćena varijanta instrumenta za procenu. Nakon usaglašavanja predloga, upravnik donosi odluku o raspoređivanju – klasifikaciji osuđenih u pojedina odeljenja i kategorije, kao i program postupanja u tim uslovima. Veoma visok procenat recidivista (više od 90 %), kao i ostale karakteristike osuđenika, uz veoma ograničene uslove boravka (u vreme posete bilo je u toku veliko spremanje – renoviranje prostora za boravak osuđenih i pritvorenih lica) nametnuli su potrebu da se najveći broj osuđenih klasifikuje u zatvoreno odeljenje. Na dan posete u ovom odeljenju je boravilo oko 60 % osuđenih i prekršajno kažnjenih osoba, dok je poluotvoreni tretman imalo tek 13 osuđenih. OZ Smederevo nema otvoreno odeljenje.

Službenici tretmana ističu problem primene i procedura, posebno vrednosti pojedinih segmenata u primeni instrumenta za procenu rizika i potreba za tretmanom osuđenih i posebno neadekvatnih uslova za realizaciju posebnih oblika, metoda i tehnika u direktnom tretmanu.

Realizacija i preispitivanje programa postupanja u izvršenju kazne zatvora je najvažnija karika u kojoj ključni doprinos daju stručnjaci – službenici tretmana osuđenih. Nedovoljan

broj angažovanih službenika za tretman (1+1) u neposrednom radu sa osuđenim, neadekvatni uslovi za realizaciju tretmanskih zahvata, heterogena struktura osuđeničke populacije (po vrsti krivičnih dela i dužini kazne) znatno ograničavaju rezultate u njihovom delovanju. Njihovo neposredno delovanje se u najvećoj meri odvija na individualnom nivou (planirani i neplanirani razgovori sa osuđenim), dok su ostali oblici korektivnog delovanja svedeni na minimum. Rad službenika za tretman se odvija tako što se posao deli po zaduženjima – svaki pojedinačno preuzima i prati osuđenog od prijema do otpusta. Vaspitna grupa kao životna grupa i oblik vaspitnog delovanja u OZ ne funkcioniše. Nepostojanje otvorenog odeljenja značajno ograničava mogućnosti podsticanja na promenu ponašanja osuđenih, a jako su ograničene mogućnosti i potencijali poluotvorenog odeljenja.

Okružni zatvor u Pančevu

Organizacija službe

Okružni zatvor (OZ) Pančevo je ustanova prevashodno namenjena za izvršenje kazne zatvora do godinu dana, kazne zatvora za prekršaje i za mere pritvora. Tokom poslednje dve godine u OZ je boravilo 479 pritvorenih lica (288+191) i 396 osuđenih (197+199). Na dan posete u OZ se nalazilo 99 osuđenih, 6 prekršajno kažnjenih i 38 pritvorenih lica – ukupno 143. Osuđena i prekršajno kažnjena lica su smeštena na tri lokacije (Pančevo – centar: zatvoreno odeljenje – 15+17; poluotvoreno – 8+4; Odeljenje Vršac: zatvoreno – 23; poluotvoreno – 8 ; za prekršaj – 3; Pančevo – ekonomija: zatvoreno – 10; poluotvoreno – 12 – na dan posete). OZ nema otvoreno odeljenje iako struktura osuđeničke populacije i uslovi na pojedinim lokacijama to omogućavaju.

OZ Pančevo ima posebnu Službu za tretman koju čine šest službenika (načelnik, četiri vaspitača i vaspitač na zameni). Ovoj službi su priključena i dva zdravstvena radnika i lekar po ugovoru. U odnosu na ukupan broj angažovanih radnika (77) služba za tretman čini oko 8 %, što se može okarakterisati kao nedovoljno, pogotovo ako se ima u vidu potreba za angažovanjem u tretmanu značajnog broja pritvorenih lica i njihovo učešće u realizaciji alternativnih sankcija na području koje pokriva kancelarija za alternativne sankcije u Pančevu. U postojećim uslovima, službenici tretmana su prevashodno angažovani na poslovima prijema, klasifikacije i tretmana osuđenih i prekršajno kažnjenih lica . Prosečna zaduženost vaspitača s osuđenima je optimalna (20 – 30 po vaspitaču).

Prijem i neposredni vaspitno-korektivni rad sa osuđenima licima

OZ Pančevo raspolaže sa prostorom gde se smeštaju osuđena i prekršajno kažnjena lica na prijemu. Na dan posete u prijemnom odeljenju su boravila tri osuđena lica. Službenici tretmana obavljaju potrebne razgovore i utvrđuju činjenice od značaja za procenu rizika i potreba tretmana. Svaki službenik preuzima određen broj osuđenih lica na prijemu i vodi ih do isteka kazne. Osim službenika za tretman u aktivnostima na prijemu učestvuju i zdravstveni radnici i predstavnici službe obezbeđenja. Među osuđenim i prekršajno kažnjenim licima prisutan je visok stepen povarata (oko 80 %), pa se to navodi kao jedan od bitnih elemenata za njihovo raspoređivanje u zatvoreno odeljenje. Na dan posete u zatvorenom odeljenju je boravilo 66 osuđenih, a u poluotvorenom 30. Kad je reč o uslovima boravka postoje značajne razlike između poluotvorenog i zatvorenog odeljenja. Odluka o raspoređivanju koju donosi upravnik rezultat je pune saglasnosti svih učesnika na prijemu. Prema navodima službenika tretmana, postoje problemi u primeni instrumenata za procenu rizika.

OZ Pančevo se značajno ne angažuje u organizaciji i podsticanju osuđenih na neku formu obrazovanja, uprkos činjenici da značajan broj osuđenih (53) nema završenu osnovnu školu. Kad je reč o obuci, vidljive su aktivnosti na tom planu. U pitanju je interna obuka (191).

Broj osuđenih sa smetnjama u razvoju i zavisnika u OZ Pančevo je relativno visok. Najviše ih ima sa psihijatrijskim problemima (174), alkoholizmom (43), zavisnošću od PAS (18). Službenici tretmana ističu dobru saradnju sa zdravstvenom službom i ostalim subjektima lokalne zajednice.

ZDRAVSTVENA ŽAŠTITA

Okružni zatvor u Subotici

Organizacija zdravstvene službe

U zdravstvenoj službi ove ustanove, koja je posebno organizovana, od medicinskog osoblja stalno zaposlena je samo jedna medicinska sestra (5-6 godina staža u ustanovi, predhodno radila u gradskoj bolnici).

Na mestu drugog tehničara radi radnica obezbeđenja koja je završila srednju medicinsku školu, laborantski smer. U službi obezbeđenja radi 19 godina, a kao medicinski tehničar 11. Tokom posete jedina od medicinskog osoblja je bila prisutna. Obučena je u uniformu službe obezbeđenja.

U ustanovi rade dva lekara po ugovoru. Dnevno radi jedan lekar najmanje dva sata. Po potrebi ostaje i duže, ali tokom dana dolazi i po pozivu. Jedan lekar je specijalista urgentne medicine (ima svoju privatnu ordinaciju), a drugi je specijalista medicine rada.

Stomatolog takođe radi po ugovoru. Dolazi i po pozivu, ali obavezno jednom nedeljno. Radi bez tehničara, i to samo ekstrakcije zuba. U svojoj privatnoj ordinaciji pruža ostale stomatološke usluge osuđenima, koji ih sami plaćaju.

Tokom poslednjih 20-25 godina ustanova nema stalno zaposlenog lekara. Više puta je bio raspisivan konkurs, ali nije bilo zainteresovanih. Po rečima upravnika, razlog su niža primanja u odnosu na civilne ustanove, loš status i odsustvo perspektive (specijalizacija, dalje napredovanje u službi), kao i uslov – predhodno radno iskustvo od tri godine.

Saradnja sa gradskom hitnom medicinskom službom je dobra: dolaze po pozivu. Takođe, ako je potreban transport do Centralne zatvorske bolnice u Beogradu, uz službu obezbeđenja, cela ekipa (lekar i tehničar) obavlja transport, bez materijalne nadoknade.

Ukoliko je neophodan specijalistički pregled osuđenici se upućuju u gradsku bolnicu. Ovi pregledi se ne zakazuju.

Jutarnju i podnevnu terapiju po ćelijama dele medicinski tehničari, dok služba obezbeđenja deli večernju terapiju.

Ambulanta je smeštena na III spratu, prostrana je i dobro osvetljena. Pored dva stola i otomana u ovoj prostoriji nalazi se i stomatološka stolica. Od medicinske opreme u ambulanti se nalazi aparat za merenje pritiska i glukometar, ali nema sterilizatora, terapijskog ormara i kolica za terapiju, boce za kiseonik. Manje rane se obrađuju vodonikom i jodom, previjaju se sterilnim gazama (fabrička pakovanja) i zavojem. Pored ambulante nalazi se ćelija sa dva kreveta (kreveti na sprat) koja se po potrebi pretvara u stacionar.

Ustanova nema laboratoriju. Po potrebi, ovu uslugu vrši gradska bolnica.

Nabavka lekova se obavlja putem javnih nabavki. Osuđenici su takođe u obavezi da sami nabavljaju terapiju ukoliko boluju od hroničnih bolesti. Pritvorenim osobama hroničnu terapiju nabavlja sud. Svi lekovi su smešteni u ormaru, koji nije namenski, u ambulanti, pod ključem. Najčešće korišćeni lekovi su: sedativi, analgetici (diklofen, paracetamol), antihipertenzivi, antibiotici, uroantiseptici. Metadonska terapija se deli u ambulanti. Svakodnevno se osuđenik prilikom dobijanja ove terapije potpisuje u protokol u kome je jasno evidentirana dnevna doza ovoga leka. Ampulirana terapija se u ovoj ustanovi ne daje, mada se u ambulanti nalazi kompletna antišok terapija. Osuđenici nisu dozvoljeno da lekove imaju kod sebe.

Prilikom prijema u ustanovu svaki osuđenik se upućuje lekaru. Tom prilikom se otvara zdravstveni karton. Osuđenik obavezno popunjava upitnik za otkrivanje simptoma tuberkuloze. Ukoliko osuđenik boluje od neke bolesti, to prijavljuje lekaru. Fizikalni pregled se radi po potrebi, ali ne svim osuđenici. Lekarski pregledi se zakazuju preko službe obezbeđenja. Osuđenici se pregledaju sledećeg dana, osim vikendom. Pregledi se obavljaju bez prisustva službe obezbeđenja. Služba obezbeđenja procenjuje hitnost stanja u slučajevima kad medicinsko osoblje nije u ustanovi, mada za to nije posebno edukovana, i poziva HMP. Sistematski pregledi osuđenika se ne rade. One, koji su smešteni u samicama lekari svakodnevno obilaze. U proseku, dnevno se obavi desetak pregleda. Najčešće se osuđenici žale na glavobolju, bolove u grlu i ušima. S obzirom da je razgovor vođen s medicinskom sestrom koja radi i u službi obezbeđenja, nema tačnih podataka o broju obolelih od diabetes mellitusa, hepatitisa, HIV. U trenutku posete, od 173 osuđenika tri osuđenika su bila sa psihijatrijskim problemima, dvoje je bilo na metadonskoj terapiji, 29 je zavisno od psihoaktivnih supstanci, a 17 od alkohola. Testiranje na psihoaktivne supstance vrši se u slučajevima kad služba obezbeđenja posumnja da je osuđenik pod njihovim uticajem. Neophodno je odobrenje upravnika i pristanak osuđenika. Ukoliko osuđenik ne pristaje na testiranje protiv njega se vodi disciplinski postupak.

Od protokola, u ambulanti se vode sledeći: protokol pregleda pritvorenika, osuđenih i prekršajno osuđenih lica, prekršajno osuđenih stranih državljana, protokol povreda zadobijenih u sukobima, protokol povreda na radu, samopovređivanja i umrlih. Tokom 2015. godine zabeležena su dva samopovređivanja: pokušaj vešanja nogavicom trenerke i jedan osuđenik je progutao dršku od kašike.

Osuđenici sami nabavljaju sredstva za ličnu higijenu. Berbernica je na II spratu. Pribori za brijanje su smešteni u ormarićima koji su zaključani. Kupatilo je u prizemlju i svaki osuđenik može tri puta nedeljno da ga koristi. Čelije su ili dvokrevetne ili osmokrevetne, loše osvetljene i slabo provetrene.

Svaki osuđenik može dva puta nedeljno da naruči robu preko kantine. Najčešće se naručuju cigarete, mleko, dugotrajni suhomesnati proizvodi i sredstva za ličnu higijenu. Po rečima upravnika, cene su one po kojima je roba nabavljena.

Hrana se priprema u kuhinji, a 90 % namernica se obezbeđuje sa sopstvene ekonomije. Postoje tri jelovnika: normalni, dijetalni i verski. Medicinsko osoblje kontrolise ispravnost pripremljene hrane. Osuđenici nisu zadovoljni hranom, nedostaje mleko, voće.

Kazneno popravni zavod u Somboru

Organizacija zdravstvene službe

U zdravstvenoj službi ove ustanove rade dva lekara po ugovoru, jedan internista (penzioner) i jedan psihijatar, subspecijalista sudske psihijatrije (radi u gradskoj bolnici,

20 godina radnog staža), jedan medicinski tehničar stalno zaposlen (2 godine radnog staža, prvo radno mesto) i jedan tehničar zaposlen na određeno vreme (desetak godina radio u gerontološkom centru). Zdravstvena služba je pod „okriljem” direktora, nije samostalno organizovana kao druge službe.

Omogućene su edukacije medicinskih tehničara u cilju tzv. skupljanja bodova, tako što ustanova plaća kotizaciju. Saradnja sa ustanovama istog tipa ne postoji, izuzev sa Centralnom zatvorskom bolnicom, ali samo zbog smeštaja osuđenika. Ustanovi je neophodan jedan stalno zaposleni lekar, po rečima upravnika.

Radno vreme službe je od 6^h do 14^h i od 13^h do 21^h za medicinske tehničare, a lekari su u obavezi da jedan najmanje dva sata dnevno radi u ambulanti. U zavisnosti od prijavljenih pregleda ostaju i duže.

Stomatološka služba nije organizovana u ustanovi, kao ni laboratorija.

Ustanova dobro saraduje sa Domom zdravlja, Opštom bolnicom i Zavodom za javno zdravlje. Postoje posebni uputi za upućivanje na specijalističke preglede u ove zdravstvene ustanove. Posebni su uputi za osuđena, a posebni za pritvorena lica. Na uputima za osuđena lica naglašeno je da „troškovi lekarske usluge padaju na teret budžeta Republike”.

Medicinski tehničari dele terapiju osuđenima po sobama.

Ambulanta se nalazi u prizemlju zgrade. Prostorija je mala, nedovoljno osvetljena dnevnim svetlom. Od nameštaja ima radni sto, stolicu, oman, terapijski ormar i plakar, a od medicinske opreme: jedan živin aparat za merenje pritiska, dva digitalna aparata, takođe za merenje pritiska i jedan glukometar. Ispred ambulante je veća, dobro osvetljena, prostorija u kojoj se nalazi veliki sto. Ovu prostoriju koristi služba obezbeđenja za odmor, služi i kao čekaonica za osuđene koji čekaju na lekarski pregled, a ujedno je i prolazna prostorija ka šetalištu. Stacionar je prostorno udaljen od ambulante i nalazi se na spratu sa ostalim osuđeničkim sobama. To je soba u kojoj se nalaze dva kreveta i jedan na sprat. U trenutku posete u stacionaru su bila smeštena tri osuđena lica. Jedan pacijent je prekršajno osuđen. U toku boravka u KPZ, otkriven je diabetes mellitus, uvedena je insulinska terapija. U stacionaru je više iz bezbedonosnih razloga, neslaganje sa ostalim osuđenima, nego zbog bolesti. Drugi osuđenik je osuđen na tri godine, a u stacionaru je zbog višestrukih povreda koštano-zglobnog sistema, zadobijenih pre dolaska u ustanovu. On je pod terapijom trodon caps. Treći je osuđen na dve godine, već pet meseci je u stacionaru. Boluje od asthma bronchiale, otiču mu noge. Od terapije dobija samo diuretike, lekove za AB ne koristi, osim u slučaju pogoršanja kad dobija infizije, ali to se retko događa.

Lekovi se nabavljaju putem tendera i u jednoj privatnoj apoteci. Ova apoteka je KPZ dostavila svoje recepte. Lekovi su uredno spakovani u terapijskom ormaru, ali i u plakaru zaključani. U ambulanti se daje ampulirana terapija, antibiotska i analgetska, kao i antitetanusna zaštita, ali samo u prisustvu lekara. S obzirom da je jedan od lekara sub-specijalista sudske psihijatrije u apoteci ima dosta lekova za lečenje psihijatrijskih oboljenja. Lečenje bolesti zavisnosti se ne sprovodi metadonskom terapijom, nego buprenorfinom. U toku posete nije bilo osuđenika na ovoj terapiji. Testiranje na PAS vrši se na predlog službe obezbeđenja, uz odobrenje Upravnika. Protiv osuđenika koji su odbili testiranje vodi se disciplinski postupak. Služba obezbeđenja takođe poseduje i tzv. balone za proveravanje eventualne alkoholisanosti.

Prvi pregled osuđenika radi se tokom prvih 24 sata po prijemu. Tad lekar otvara zdravstveni karton i popunjava upitnike: za otkrivanje simptoma tuberkuloze, o radnoj sposobnosti i o zdravstvenom stanju značajnom za određivanje tretmana prema osuđenom. Fizikalni

pregled se ne radi svim osuđenima, već po potrebi. Nakon privremenog odsustava ne rade se lekarski pregledi. Preko službe obezbeđenja osuđenici zakazuju preglede. Postoji sveska zakazivanja u koju se upisuje ime i prezime osuđenika, datum prijave, prijava tegoba i primedba. Najčešće tegobe su glavobolja i nesаница. U rubriku „primedba” upisuje se prijem. Najčešće se pregled obavi dan nakon prijavljivanja, bez prisustva službe obezbeđenja. Dnevno se obavi petnaestak pregleda. Postoje tri protokola u koja se upisuju svi lekarski pregledi, kao i povrede, samopovređivanja: pritvorena, prekršajna i osuđena lica. Drugih protokola nema, čak ni protokola povrede na radu. Na ekonomiji koja je van grada smešteno je 38 osuđenika u otvorenom odeljenju. Ovde se osuđenici bave i stolarskim radovima. Svakog ponedeljka dolazi tim iz Zavoda za bezbednost i zaštitu na radu iz Novog Sada i procenjuje radnu sposobnost osuđenika. Na ekonomiji rade i osuđenici koji su smešteni u poluotvorenom odeljenju. Za povrede na radu zadužen je radnik službe za obuku i upošljavanje. Postoji registrator za povrede, protokola nema. Za svaku povredu postoji izjava instruktora, povređenog, očevica, kao i lekarski izveštaj ukoliko je povređenom ukazana medicinska pomoć u bolnici. O povredi se odmah obaveštava Zavod za bezbednost i zaštitu na radu u Novom Sadu i republička Inspekcija rada, a nakon lekarskog pregleda obaveštavaju se i o težini povrede. Ukoliko je reč o teškoj povredi uviđaj vrši neka od ovih ustanova. Najčešće teške povrede su posekotine, delimično ili potpuno odsecanje prsta, a od lakših – povrede oka (prašina). Od početka godine desile su se tri povrede od kojih je jedna delimično odsecanje poslednje falange prsta. Tom prilikom je pozvana služba hitne medicinske pomoći koja je povređenog transportovala do bolnice.

Sredstva za ličnu higijenu osuđenici kupuju u kantini ili dobijaju u paketu. Za osuđene koji nisu u mogućnosti da kupe ili dobiju sredstva za održavanje higijene ustanova dodeljuje higijenski paket koji sadrži sva neophodna sredstva. Obezbeđena su i sredstva za održavanje higijene prostorija. Treba napomenuti da je pušenje zabranjeno u sobama, a u hodnicima se nalaze pepeljare.

Osuđena lica dva puta nedeljno u kantini kupuju ono što prethodno naruče.

I u ovoj ustanovi osuđena lica nisu zadovoljna ni kvalitetom ni količinom obroka. Postoje posebni jelovnici za lica obolela od ulkusne bolesti, dijetalni, postan i jelovnik za lica islamske veroispovesti.

Okružni zatvor u Kragujevcu

Organizacija zdravstvene službe

Služba je posebno organizovana. Doktorka je zaposlena na određeno, zamena je lekaru koji je na specijalizaciji iz interne medicine (specijalizaciju dodelila Centralna zatvorska bolnica). U ustanovi radi 4,5 godine. Predhodno je radila u Gerontološkom centru Kragujevac (oko 2 godine) i Zavodu za smeštaj odraslih lica u Malim pčelicama (1,5 godinu). Tokom porodiljskog odsustva (8. mesec) dobila je poziv iz Zavoda za zapošljavanje za ovo radno mesto, bez predhodne obuke. U službi su zaposlene i dve medicinske sestre na određeno radno vreme. Jedna radi 24 godine, a druga nepune 2 godine.

Zdravstveni radnici sami odlaze na edukacije (jednodnevne). Koordinator službi za zdravstvenu zaštitu u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija 2011, i 2012. godine je organizovao skup zdravstvenih radnika zaposlenih u ustanovama ovoga tipa u cilju edukacije o upućivanju osuđenih lica u Centralnu zatvorsku bolnicu. Tom prilikom zaposleni su iznosili i probleme u svakodnevnom radu i organizaciji službe, ali pomaka u tom pogledu nije bilo.

Radno vreme zdravstvene službe je od 7^h do 15³⁰ i od 13^h do 21^h. Dvosmenski rad je ponedeljkom, utorkom i sredom, a subotom i nedeljom samo prepodne. Četvrtkom, petkom, subotom i nedeljom večernju terapiju deli služba obezbeđenja, a ostalim danima medicinski tehničari. Tokom noći, u hitnim slučajevima, služba obezbeđenja zove ZHMP. Saradnja je zadovoljavajuća.

Osim lekara opšte medicine, jednom nedeljno u ustanovu dolazi, kao konsultant, psihijatar iz Doma zdravlja.

Stomatološka služba nije organizovana u ustanovi. Laboratorijske analize se po potrebi rade u Kliničkom centru.

Ambulanta je prostrana (oko 20 m²), ali nedovoljno osvetljena dnevnom svetlošću (u jednom uglu se nalazi jedan prozor). Osim dva stola, terapijskog stola i otomana, od medicinske opreme nalazi se sterilizator (na revers dobijen iz Zabele), vaga za merenje telesne težine, inhalator, aparat za merenje pritiska, pulsni oksimetar, dva glukometra, ORL set. U ambulanti se osim lekarskog pregleda, obrađuju rane i deli sa ampulirana terapija. Stacionara nema. Ranije je postojao, ali zbog neadekvatne prostorije (nema prozora), sada je to magacin.

Lekovi se nabavljaju tenderski. Tabletirana terapija se nabavlja po pozitivnoj A listi RFZO (lekovi koji se, u civilstvu, dobijaju na recept i ne doplaćuju se). Od ampulirane terapije nabavljaju se: diklofen i zodol (analgetici), gentamicin (antibiotik), lasix, bensedin, haldol depo. Metadon se jednom nedeljno dobija iz KC. Ustanova obaveštava psihijatrijsku kliniku KC o osuđenima koji koriste buprenorfin (pacijenti koji su zavisni od PAS), a oni zatim, u saradnji sa rodbinom osuđeniku obezbeđuju ovaj lek.

Prvi pregled osuđenika radi se u tpkom prva 24 sata po prijemu. Služba obezbeđenja nakon pretresa osuđenika sprovodi kod lekara. Prilikom posete otvara se zdravstveni karton, Nakon fizikalnog pregleda, određivanja telesne težine i visine, osuđenik daje podatke o ranijim bolestima i povredama, pušenju, konzumiranju alkohola i eventualnom korišćenju PAS. Takođe se popunjava upitnik za otkrivanje simptoma tuberkuloze i upitnik o radnoj sposobnosti. Tokom prvog pregleda lekar daje mišljenje o zdravstvenom stanju značajnom za određivanje tretmana prema osuđenom. Svaki sledeći pregled osuđenik zakazuje preko službe obezbeđenja. Ukoliko je neophodan konsultativni pregled specijaliste, lekar osuđenike upućuje u KC. S obzirom da ove preglede plaća Osnovni/ Viši sud u Kragujevcu za pritvorena lica i Okružni zatvor za osuđena lica postoje i dva tipa uputa. Prosečno se dnevno obavi 15-20 pregleda. U maju ove godine izvršena su 842 pregleda lekara opšte medicine i 39 pregleda psihijatra. Najčešća su psihijatrijska oboljenja – 43, zatim oboljenja kardiovaskularnog sistema – 14, respiratornog i gastrointestinalnog sistema – 7, lokomotornog – 3, neuroloških – 1 i ostalih – 8. U trenutku posete dva osuđenika su bila bolesna od hepatitisa B, a 11 od hepatitisa C. Tri osuđenika su na metadonskoj terapiji, a tri na buprenorfinu. Jedan osuđenik, oboleo od DM je na insulinskoj terapiji, a jedan na oralnim antidijabeticima. Van ustanove izvršeno su: 4 psihijatrijska, 2 internistička, 9 hirurških, 6 ortopedskih, 3 stomatološka, 4 laboratorijska i 22 druga pregleda. Ukoliko je to neophodno osuđenici se hospitalizuju u KC, ali ne duže od 2-3 dana i zatim se premeštaju u Centralnu zatvorsku bolnicu. Posebne preglede za rad na visini obavlja služba medicine rada DZ Kragujevac. Pre upućivanja u samicu obavezan je lekarski pregled. Ukoliko je reč o osuđeniku koji boluje od psihijatrijskog oboljenja onda ga pregleda psihijatar, a ostale lekar opšte medicine. Osuđenici koji su zavisni od PAS, ili su se samopovređivali ne upućuju se u samicu. Lekar svakodnevno obilazi samice i posete evidentira u protokolu. Od protokola u ambulanti se vode sledeći: protokol pregleda pritvorenika, osuđenika, pregleda psihijatra,

ampulirane terapije, povreda na radu (2 u 2014. godini i 1 u 2015), štrajka (najčešće nezadovoljni radom suda i lekara), smrtnih slučajeva (1 u 2013. godini), testiranja na PAS, opojnih droga (phenobarbiton, metadon, buprenorfin). Protokola samopovređivanja nema. Evidenciju samopovređivanja vodi načelnik službe obezbeđenja u elektronskom obliku. Osim imena i prezimena, statusa (prитvoreno lice ili osuđenik) i datuma evidentira se mesto i način povrede, preduzete mere (svi su upućeni u CZB Beograd). Tokom 2014. godine zabeležena su dva samopovređivanja, i to pritvorenih lica (gutanje upaljača i sečenje parčetom stakla), a 2015 – 5, jedno osuđeno i 4 pritvorena lica, (dva sečenja u predelu leve šake, jedan pokušaj vešanja, ušivanja usta federom i jedno gutanje predmeta).

Zdravstveno-vaspitni rad se retko, jednom godišnje, organizuje. Izlečeni zavisnik od PAS je 2013. godine razgovarao sa osuđenicima, a u decembru 2014. godine doktorka, specijalista socijalne medicine iz Instituta za javno zdravlje Kragujevac, održala je predavanje o polno prenosivim bolestima. Uprava nije zainteresovana za organizovanje ovih predavanja.

Osuđenici su zadovoljni ishranom, ma da bi količinski mogla da bude obilnija. Za doručak obično dobijaju četvrt hleba, paštetu, sardinu ili džem, za večeru dva barena jaja i viršlu, dva puta nedeljno dobijaju za ručak meso, a jednom nedeljno mleko.

Okružni zatvor u Beogradu

Organizacija zdravstvene službe

U ovoj ustanovi zdravstvena služba je posebno organizovana. Od 17 zaposlenih 5 je lekara, 1 stomatolog, 1 stomatološki tehničar, 1 farmaceutski tehničar, a ostali su medicinski tehničari. Jedan lekar i stomatološki tehničar su na dužem bolovanju (porodiljsko odsustvo).

Načelnik službe je doktorka, specijalista interne medicine s 15-godišnjim iskustvom) Prvo radno mesto joj je bilo u DZ Zvezdara, gde je radila tri godine.

Osim bezbednosne provere pre prijema u ovu ustanovu, nijedan od zdravstvenih radnika nije predhodno obučen za rad u ustanovama ovoga tipa. Uprkos tome njihovu bezbednost pacijenti ne ugrožavaju, iako pregledima ne prisustvuju pripadnici službe obezbeđenja.

Plate su redovne, svi zaposleni imaju beneficirani radni staž.

Radi se dvosmenski, 7³⁰ do 15³⁰ i od 15⁰⁰ do 22⁰⁰ radnim danima, subotom od 7³⁰ do 12³⁰, dok se nedeljom i noću organizuje pasivno dežurstvo. Praznikom dežurstvo preuzima Centralna zatvorska bolnica (zbog blizine).

Načelnik službe tri puta nedeljno prisustvuje kolegijumima upravnika sa svim službama u ustanovi, a takođe i kolegijumima Centralne zatvorske bolnice (jednom nedeljno). Saradnja sa upravnikom i drugim službama je zadovoljavajuća.

U okviru službe svakodnevno se održavaju sastanci zaposlenih, u smislu primopredaje. Odnosi u službi su kolegijalni, nema čestih i dugih bolovanja, izostanaka, povreda radnih obaveza.

Konsultativni pregledi su organizovani tako što fizijatar radi po ugovoru o delu, i po potrebi dolazi. Psihijatar dolazi dva puta nedeljno, po potrebi i češće, oftalmolog jednom nedeljno, neurolog po potrebi. Svi specijalisti Centralne zatvorske bolnice rade konsultativne preglede: ultrazvučne preglede stomaka, mekih tkiva, štitaste žlezde, krvnih sudova vrata, rentgenska snimanja. Ukoliko je neophodan specijalistički pregled koji ova ustanova ne može da izvrši osuđenici se upućuju na VMA.

U ustanovi su dobro opremljene tri ambulante. Osim tri aparata za merenje pritiska, EKG aparata, glukometra, defibrilatora, pulsnog oksimetra, vage za merenje telesne težine služba poseduje i sterilizator, kao i elektro kauter i druge neophodne instrumente za manje hirirške intervencije. Stacionara nema, u istoj zgradi je i CZB. U samoj ustanovi nema laboratorije, uslužno se radi u CZB.

Nabavka lekova, kako tableta tako i ampula, se obavlja putem tendera. Poštuje se pozitivna lista lekova po RFZO. Osuđenici koji se leče od povišenog pritiska terapiju dobijaju za sedam dana, a terapija za ostale obolele se deli pojedinačno. Ukoliko ustanova nema ili nije u obavezi da ima određeni lek, lekar piše recept koji se dostavlja ili porodici osuđenika ili advokatu, koji donose lek, daju farmaceutskom tehničaru koji osuđeniku daje svakodnevno pojedinačnu dozu. Neophodne i skupe lekove, i one van liste, uz odobrenje upravnika, služba obezbeđuje osuđeniku. Metadonska terapija se sprovodi u ambulantama uz odgovarajuće protokole. Najčešće korišćeni lekovi su anksiolitici (bromazepam, bensedin, lorazepam), analgetici (brufen, diklofen), antikoagulantna terapija (fraxiparin).

Stomatološka ordinacija je opremljena po standardima. Doktor stomatologije je pred penzijom. Obavlja preglede, lečenje i ekstrakcije, protetikom se ne bavi. Omogućeno je stomatološko lečenje van ustanove, na zahtev osuđenika, ali troškove snosi sam osuđenik.

Prvi pregled, kako pritvorenih lica, tako i osuđenika se radi tokom prva 24 sata po dolasku u ustanovu. Tom prilikom se otvara zdravstveni karton. Osim opšteg pregleda, koji podrazumeva merenje pritiska, auskultaciju srca i pluća, opisivanje eventualnih deformiteta i povreda, dobijaju se podaci o ranijim bolestima. Obavezno se radi skrining na tuberkulozu i hepatitis. Laboratorijske analize se ne rade tom prilikom. Ostali pregledi se zakazuju preko službe obezbeđenja, do 18^h, a sledećeg dana se obavljaju. Svaki lekar je zadužen za određeni blok. Jednom u desetak dana lekar obilazi blok, dok medicinski tehničari tri puta dnevno, kad dele i terapiju. Terapiju subotom uveče, nedeljom i praznikom deli služba obezbeđenja. Dnevno se obavi tridesetak pregleda. U hitnim stanjima, kao što su bol u grudima, gušenje, epi napadi, medicinski tim ulazi u osuđeničke sobe.

Medicinska dokumentacija se uredno vodi u zdravstvenim i elektronskim kartonima, kao i u protokolima (pregleda, povreda, narkotika).

Lekar kontroliše jelovnike, kao i higijenu kuhinje i obavlja sanitarne preglede kuvara. Ishrana je prilagođena obolelima od šećerne bolesti (jelovnik za dijabetičare), bubrežnim bolesnicima, kao i osuđenicima različitih veroispovesti.

Kazeno popravni zavod u Padinskoj Skeli

Organizacija zdravstvene službe

U ovoj ustanovi zdravstvena služba nije posebno organizovana. U službi radi jedna doktorka, lekar opšte medicine, 15 godina staža (prvo radno mesto). U početku joj je dosta pomogao stomatolog, koji je tu već radio. Medicinska sestra takođe ima 15 godina staža. Pre toga je radila na hirurgiji (ukupno tridesetak godina staža). Obe su zaposlene na neodređeno vreme i imaju beneficirani radni staž.

Saradnja sa drugim službama i upravnikom je, po rečima zaposlenih, zadovoljavajuća. Doktorka ne prisustvuje kolegijumima koje upravnik organizuje sa drugim službama.

Radno vreme je od 7⁰⁰ do 15³⁰. Subotom, nedeljom i praznikom je lekar je u pripravnosti. Za prekovremeni rad osoblje dobija slobodan dan. Za hitne slučajeve, van radnog vremena pripadnici službe obezbeđenja zovu Službu hitne pomoći.

Ambulanta je prostrana i opremljena po standardima, što je potvrdila i komisija Ministarstva zdravlja. Naime pre 2-3 meseca na zahtev Ministarstva pravde i državne uprave ova komisija je donela rešenje i dala ocenu o ispunjenosti uslova za rad i obavljanje delatnosti u KPZ. Od opreme u ambulanti se nalazi: aparat za merenje pritiska, glukometar, boca sa kiseonikom, EKG aparat, instrumenti za male hirurške intervencije, sterilizator. U ustanovi postoji i stacionar. U zatvorenom delu se nalaze dve, a u poluotvorenom delu tri sobe, sa kapacitetom po četiri kreveta. Stacionar je rezervisan za starije osuđenike, kao i za bolesne od hroničnih bolesti zbog boljih uslova smeštaja.

Laboratorijske analize se rade u CZB Beograd, ali se krv vadi u ustanovi.

Od konsultanata stomatolog dolazi jednom nedeljno (desetak pregleda), psihijatar jednom mesečno, a ostali neophodni konsultativni pregledi se obavljaju u Gradskoj bolnici Zvezdara.

Nabavka lekova i sanitetskog materijala vrši se tenderski. Metadonska terapija se obezbeđuje preko Specijalne bolnice za lečenje bolesti zavisnosti u Beogradu. Najčešće korišćeni lekovi su: bensedin, bromazepam, iklofen. Osuđenici koji boluju od bolesti kardiovaskularnog sistema, šećerne bolesti terapija se deli na 10 do 15 dana, odnosno po jedna karpula insulina. Večernju terapiju, kao i terapiju vikendom i praznikom deli služba obezbeđenja.

Prvi medicinski pregled osuđenika radi se tokom prvog 24 sata od dolaska u ustanovu, kad se otvara i zdravstveni karton. Osim merenja pritiska, pregleda srca i pluća (auskultacija), opisuje se i izgled kože (ožiljci, tetovaže, povrede), evidentiraju se hronične bolesti, bolesti zavisnosti. Laboratorijske analize, rentgen pregled pluća, skrining na HIV i hepatitis se ne rade. Osuđenici preglede zakazuju preko službe obezbeđenja. Dnevno se obavi tridesetak pregleda. Jednom nedeljno doktorka radi u novom objektu (prekoputa ovoga) koji za sada nema organizovanu zdravstvenu službu. Periodični pregledi se ne obavljaju. Pregledi se obavljaju bez prisustva službe obezbeđenja. Najčešće zastupljene hronične bolesti su: asthma bronchialae i šećerna bolest. U trenutku posete 16 osuđenika bolovala su od hepatitisa C, a nema evidencije o bolestima zavisnosti, mada trenutno nema osuđenika na metadonskoj i terapiji buprenorfinom. Česta je šuga, koji osuđena lica donose pri dolasku u ustanovu. Od povreda najčešće su sportske, retko ostale. U novembru ove godine jedan osuđenik (zavisnik od PAS) je izvršio samoubistvo (bešenje), van ustanove, u toku odlaska na vikend.

Zdravstveno osoblje sprovodi zdravstveno vaspitni rad. Teme su: nasilje u porodici, narkomanija, alkoholizam, HIV.

Okružni zatvor u Zrenjaninu

Organizacija zdravstvene službe

U ovoj ustanovi zaposlen ne neodređeno je medicinski tehničar, 3,5 godina staža. U Novom Sadu je radio 5 godina. Nema beneficirani staž. Lekar radi po ugovoru o delu, stalno je zaposlen u Zavodu za javno zdravlje. Svakodnevno je u ustanovi najmanje dva sata.

Radno vreme medicinskog tehničara je od 7^h do 15^h. Po potrebi ostaje i duže.

Ambulanta je neuslovna. Naime, nalazi se u maloj prostoriji, uskoj, loše osvetljenoj. Od opreme ima: aparat za merenje pritiska, EKG aparat, bocu sa kiseonikom, sterilizator, set za ORL pregled. U istoj prostoriji nalaze se i zdravstveni kartoni osuđenika, kao i stari

(u obavezi su da se čuvaju 10 godina). Sacionar čine jedna bolesnička soba i dve grupne. Osuđenici sa invaliditetom i oboleli od hroničnih bolesti, u pogoršanju, smešteni su u bolesničku sobu. U grupne sobe smeštaju se osuđenici, na predlog psihijatra, sa psihičkim smetnjama.

Laboratorijske analize rade se u Domu zdravlja, gde se odvođe osuđenici. Stomatološke usluge se obavljaju u državnoj ustanovi petkom, za hitne slučajeve i drugim danima.

Lekovi se nabavljaju preko Apotekarske ustanove Zrenjanin na mesec do mesec i po dana. Najčešće korišćeni lekovi su: bensedin, bromazepam, brufen, analgin, febricet. U ustanovi se sprovodi detoksikaciona terapija (bensedin, analgetik, loperamid, klometol) kod osuđenika zavisnih od psihoaktivnih supstanci. Metadonska terapija se ne sprovodi zato što je upravnica protiv ove terapije.

Psihijatar jednom nedeljno dolazi u ustanovu i tom prilikom obavi petnaestak pregleda. Najčešće dijagnoze su: neurotski poremećaji i specifični poremećaji ličnosti. Ostali konsultativni pregledi obavljaju se u Gradskoj bolnici.

Prvi pregled osuđenika se obavlja tokom prva 24 sata od prijema. Pritvorena lica se odmah pregledaju, lekar se poziva ukoliko nije u ustanovi. Prilikom prvog pregleda meri se pritisak, opisuju se promene po koži, tetovaže, radi se skrining na TBC i procenjuje se radna sposobnost. Pregledu ne prisustvuju ni predstavnici službe obezbeđenja, kao ni medicinski tehničar. Osuđenici se na preglede prijavljuju službi obezbeđenja, najčešće bivaju pregledani sledećeg dana. U ambulanti se retko daje ampulirana terapija, osim u hitnim stanjima (asthma bronchialae). Iz razgovora sa osuđenima saznali smo da se uključuje infuziona terapija, po odobrenju lekara, ali i bez njegovog prisustva (nije u ustanovi). Rade se manje hirurške intervencije (obrade rane kod posekotina, površinske povrede). Terapiju tokom radnog vremena deli medicinski tehničar, a uveče i neradnim danima služba obezbeđenja. Uz konsultaciju medicinskog osoblja noću i vikendom služba obezbeđenja može osuđeniku dati vanrednu terapiju (bensedin, analgetik). Prilikom izdvajanja u samicu lekar vrši pregled. Oboleli od opstruktivnih bolesti pluća i psihijatrijski bolesnici se ne upućuju u samicu. Lekar svakodnevno obilazi samicu. U hitnim stanjima, kao što su gušenje, epileptični napadi, povrede lekar ili medicinski tehničar odlaze u osuđeničke sobe. Testiranje na PAS se vrši uz odobrenje upravnice i uz pristanak osuđenika (tokom 2015. izvršeno 15), a služba obezbeđenja radi alko testove.

Od protokola se vodi: protokol pregleda, protokol psihijatrijskih pregleda, protokol samopovređivanja. Tokom 2015. godine zabeleženo je 9 samopovređivanja, najčešće žiletom. Pet povreda je zbrinuto u ambulanti ustanove.

U trenutku posete 4 osuđenika je bolovalo od šecerne bolesti, 8 ih je pozitivno na hepatitis C, jedan na hepatitis B, zavisnika od psihoaktivnih supstanci je 46, alkoholičara 36.

Jednom godišnje se održava predavanje o hepatitisu.

Jelovnik sastavlja kuvar, a lekar po potrebi ispravlja. Pored osnovnog postoje jelovnici za druge veroispovesti, za obolele od šecerne bolesti, bolesti organa za varenje.

Okrružni zatvor u Novom Sadu

Organizacija zdravstvene službe

Služba je oformljena 2012. godine. Načelnik je lekar koji je do osnivanja službe pola radnog vremena radio kao lekar, a pola kao načelnik službe za tretman. U službi su

zaposlena 3 lekara opšte medicine na određeno vreme, 1 stomatolog, 1 medicinski tehničar na neodređeno, 3 na određeno i 2 po ugovoru o delu. Jedan lekar radi u prijemnoj ambulanti a sa prekršajno kažnjenim licima tri puta nedeljno. Njegovo radno vreme je od 7^h do 15^h. U ustanovi radi od septembra 2014. godine, ranije je radio u DZ Kula i HP, ima 20 godina staža. Ostala dva lekara rade od 7^h do 15^h i 8^h do 14^h. Jedan lekar ima godinu dana staža, a drugi 7, sa prehodnim radnim iskustvom u DZ Kula i DZ Vrbas. Stomatolog radi 5,5 godina u ustanovi, prvo radno mesto. Medicinski tehničari rade dvosmenski, od 7^h do 15^h i 12^h do 20^h. Subotom, nedeljom i praznikom tehničari rade od 7^h do 19^h. Planira se da medicinski tehničari rade u tri smene po preporuci zaštitnika građana.

Saradnja sa drugim službama je zadovoljavajuća. Načelnik službe svakodnevno je u kontaktu sa upravnikom. Sastanci u okviru službe su takođe svakodnevni.

Plate su redovne. Zaposleni na neodređeno imaju beneficirani radni staž (načelnik i glavna sestra).

U ustanovi su dobro opremljene 3 ordinacije, od kojih je jedna opremljena za manje hirurške intervencije. Od opreme, pored aparata za merenje pritiska, poseduju: defibrillator, EKG aparat, set za reanimaciju, pulsni oksimetar, glukometar, komplet za ORL pregled, sterilizator. U poluotvorenom delu, uz ordinaciju nalazi se stacionar: 3 bolesničke sobe i dnevni boravak. Kapacitet sobe je od 4 do 8 kreveta. Jedan toalet je opremljen za invalide.

Laboratorijske analize rade se u domu zdravlja. Laborant petkom dolazi i vadi krv. Prosečno ima 10 do 15 uzoraka.

Stomatološka ordinacija je prostrana i dobro opremljena. Radno vreme je od 7^h do 15^h. Od usluga pruža se stomatološka prva pomoć i ekstrakcija zuba. Pripadnik službe obezbeđenja je uvek prisutan prilikom pregleda. Prilikom dolaska u ustanovu ne radi se prvi stomatološki pregled. Dnevno se obavi oko 20 pregleda.

Apoteka je smeštena u posebnoj prostoriji. Lekovi se nabavljaju tenderski, uz poštovanje pozitivne liste lekova RFZO. Lekar na papiru piše ime leka, dozu i dužinu terapije, a medicinski tehničar terapiju pakuje po dozerima. Najčešće korišćeni lekovi su: bensedin, lorazepam, ksalol. Metadon se nabavlja preko ustanove u kojoj je osuđenik dobijao u civilstvu. Za psihijatrijsku terapiju neophodan je psihijatrijski izveštaj. Medicinski tehničari dele terapiju osuđenima.

Kontrolu rada zdravstvene službe vrši upravnik.

Uz pomoć Global fonda 2005. godine, u okviru projekta za lečenje i prevenciju bolesti zavisnosti, služba za tretman sa lekarom je sprovodila jednom nedeljno radionice. Sada se radionice organizuju mesečno, u prijemnom odeljenju. Mnogo je češći individualni zdravstveno vaspitni rad. Osuđenima su dostupne brošure o: hepatitis B virusu, polno prenosivim infekcijama, HIV infekciji, dobrovoljnom i poverljivom savetovanju i testiranju na HIV, zdravstvenoj zaštiti osuđenika.

Tokom prva 24 sata po dolasku u ustanovu, svaki pritvorenik i osuđenik se pregleda. Tada se otvara zdravstveni karton. Osim merenja pritiska određuje se telesna težina i visina, pregleda se koža (povrede, tetovaže, šuga, vašljivost). Tom prilikom osuđenik daje podatke o ranijim bolestima. Radi se skrining na TBC. Periodični pregledi se rade na šest meseci, pri čemu se određuje telesna težina, visina, meri se pritisak, ali se ne radi pregled (auskultacija srca i pluća, palpacija abdomena, ...). Osuđenici pregled zakazuju preko službe obezbeđenja. Dnevno se obavi i do 70 pregleda. Ukoliko osuđenik odbija terapiju, u prisustvu komandira mora da se potpiše. Pre upućivanja na rad obavezan je lekarski pregled, kao i pre upućivanja

u samicu. Obavezan je i psihijatrijski pregled pre upućivanja u samicu. Samicu svakodnevno obilazi lekar. Od konsultanata u ustanovi rade: hirurg, internista i dermatovenerolog (dva puta mesečno), infektolog (jednom mesečno), psihijatar (dva puta nedeljno, radi sa zavisnicima od PAS). U svakoj ordinaciji nalaz se protokol štrajka i povreda. Od povreda su česte one koje su zadobijene u toku sportskih aktivnosti i samopovređivanje (žilet, sijalica).

Ove godine zabeležena su tri pokušaja vešanja, od kojih je jedno uspešno izvršeno (prtvoreno lice, obolelo od psihoze, boravio oko godinu dana). U oktobru ove godine, tokom noći, jedno prekršajno osuđeno lice je preminulo. Obdukcioni nalaz je Dg: Ruptura aortae.

Tokomo posete: jedan osuđenik je bolovao od TBC, 48 od hepatitisa C, 3 od diabetes mellitusa, insulin zavisnog, 64 su zavisnici od PAS (11 je na metadonskoj, a trojica na terapiji buprenorfinom), 58 su alkoholičari.

Osim osnovnog jelovnika postoji jelovnik za obolele od DM, TBC, za maloletna prtvorena lica organizovana je i užina.

Okružni zatvor u Smederevu

Organizacija zdravstvene službe

Zdravstvena služba u ustanovi je posebno organizovana. Lekar je zaposlen po ugovoru o delu, penzioner je, specijalista opšte medicine. U ustanovi radi 8 godina. Medicinski tehničar je zaposlen na neodređeno, nema beneficirani radni staž, ima 9 godina staža, ranije je radio u gradskoj bolnici. Radno vreme službe je od od 7^h do 15^h, s time što lekar tri dana u nedelji radi puno radno vreme, a dva dana skraćeno.

Saradnja sa drugim službama je zadovoljavajuća. Zdravstveni radnici ne prisustvuju kolegijumima. Upravnik kontroliše rad zdravstvene službe, ostalih kontrola nema.

Pre tri godine jedna prostorija je renovirana i opremljena za ordinaciju. Od opreme služba poseduje: aparat za merenje pritiska, slušalice, glukometar, vagu za merenje telesne težine. Stacionar, odnosno soba za poštede je odvojena od ambulante, nalazi se na petom spratu. Trenutno je smešteno 6-7 osuđenika, a kapacitet je 8.

Laboratorijske usluge pruža DZ, po potrebi svakodnevno. DZ pruža i stomatološke usluge, u hitnim stanjima, o trošku ustanove.

Apoteka je smeštena u ordinaciji. Lekovi se nabavljaju tenderski, uz poštovanje pozitivnu listu lekova RFZO. U izuzetnim slučajevima lekove kupuje ustanova. Najčešće korišćeni lekovi su: bensedin, lorazepam, ksalol. Od ampulirane terapije koriste se antibiotici: garamycin i lincocin, penicillin ne. U ambulanti se nalazi i kompletna antišok terapija. U trenutku posete jedan osuđenik je bio na terapiji odvikavanja od PAS (buprenorfin). Postoji protokol narkotika. Jutarnju i podnevnu terapiju deli medicinski tehničar, a večernju služba obezbeđenja. Zbog terapije date bez lekarskog odobrenja, medicinski tehničar je kažnjen s odbijanjem 20 % od plate dva meseca.

U ustanovi nisu obezbeđeni konsultativni pregledi. Saradnja sa civilnim zdravstvenim ustanova-ma je dobra. Najčešći su konsultativni pregledi: psihijatra, pneumoftiziologa, dermatovenerologa, stomatologa kao i laboratorijske usluge. Pre upućivanja u CZB Beograd neophodan je izveštaj psihijatra iz gradske bolnice. Prilikom odlaska u druge zdravstvene ustanove medicinski tehničar je u pratnji.

Prilikom prijema u ustanovu otvara se zdravstveni karton i vrši se prvi lekarski pregled. Od pre 5-6 meseci lekar popunjava i prijemni list za osuđena, pritvorena lica ili prekršajno kažnjena lica. Prijemni list sadrži osnovne podatke (prezime i ime), anamnezu (lekar obeležava da li postoje bolesti lokomotornog aparata, disajnih puteva, probave, nervnog sistema, mentalnih poremećaja (obavezna F šifra), dijagnozu, terapiju, da li je lice pušač, zavisnik od PAS ili konzumira alkohol. Na kraju lekar određuje eventualno pošteđu. Skrining na TBC se ne radi poslednjih meseci. Lekar izdaje mišljenje i o zdravstvenom stanju značajnom za određivanje ili promenu tretmana prema osuđenom licu. Dnevno se obavi i do 30 pregleda. Pregledima ne prisustvuje služba obezbeđenja. Prilikom upućivanja u samicu obavezan je lekarski pregled. Samice se svakodnevno obilaze, a posete se evidentiraju u protokol. Takođe postoji i protokol obilaska soba. Lekar ih obilazi jednom do dva puta mesečno. U trenutku posete tri osuđenika su bolovala od šećerne bolesti, 6 od hepatitisa C, 19 su zavisnici od PAS, a 14 su alkoholičari.

Kontrolu kvaliteta hrane vrše lekar i načelnik službe obezbeđenja. Kuvarica sastavlja jelovnik, lekar po potrebi ispravlja.

Okružni zatvor u Pančevu

Organizacija zdravstvene službe

Od pre godinu i po dana zdravstvena služba je u sastavu službe za tretman. Doktorki je ovo prvo radno mesto, radi od avgusta 2014., a medicinski tehničar ima 7 godina staža, u ustanovi je od marta 2014. godine. Zdravstveni radnici su zaposleni po ugovoru o delu. Plata je redovna, manja nego u civilstvu, ali i u drugim zatvorskim ustanovama. Na predlog upravnika ustanove prvih nedelju dana sa doktorkom je radila doktorka iz Padinske Skele.

Radno vreme službe je od 7³⁰ do 15³⁰. Subotom, nedeljom i praznikom služba ne radi. Tokom noći lekar je u pripravnosti do 23^h – 24^h, kad dolazi po pozivu. Saradnja sa SHMP ja dobra.

Saradnja sa upravnikom i drugim službama je zadovoljavajuća. Jednom nedeljno se održavaju sastanci svih službi.

Ordinacija je napravljena tako što je deo hodnika zazidan. Mala je. U saradnji sa upravnikom se oprema. Trenutno od opreme ima: aparat za merenje pritiska, EKG aparat, pulsni oksimetar, glukometar, set za intubaciju, laringoskop, set za male hirurške intervencije i previjanje, negatoskop, sterilizator, oman. Stacionara u ustanovi nema.

Laboratorijske usluge pruža DZ. Od laboratorijskih analiza najčešće se rade: KKS, SE, glikemija, lipoproteinski profil. Virusološke analize, HIV, hepatitis, rade se u Zavodu za javno zdravlje.

Hitne stomatološke intervencije, kao i ekstrakcije zuba, rade se takođe u DZ. Sve ostale stomatološke intervencije plaća sam osuđenik.

Lekovi se tenderski nabavljaju. Vrlo retko se kupuju u gradskoj apoteci. Prilikom nabavke poštuje se pozitivna lista lekova po RFZO, a 90 % lekova su tablete; od ampulirane terapije ima anti šok terapija. Najčešće korišćeni lekovi su: bensedin, lorazepam, karbapin, leponex. Metadon se nabavlja preko Specijalne bolnice za lečenje zavisnosti u Beogradu. Metadon se čuva u frižideru u kantini. U ustanovi trenutno nema osuđenika na metadonskoj terapiji i buprenorfinu. Protokol za narkotike ne postoji. Dnevnu terapiju deli medicinski tehničar, a večernju, vikendom i praznikom služba obezbeđenja.

Konsultativni pregledi se obavljaju u DZ, Opštoj bolnici i CZB Beograd. U pratnji pacijenta, na konsultacije, redovno ide i doktorica.

Kontrolu rada zdravstvene službe vrši načelnik službe za tretman i upravnik.

Po prijemu u ustanovu, tokom prvih 24 sata osuđenik se pregleda i tom prilikom se otvara zdravstveni karton. Prilikom prvog pregleda osuđenik daje podatke o ranijim bolestima, meri se telesna težina i visina, slušaju se srce i pluća, meri se pritisak, radi se skrining na TBC. Tom prilikom se popunjava obrazac o radnoj sposobnosti. Nakon povratka sa vikenda obavezan je lekarski pregled. Prilikom korišćenja mera prinude, u roku od sat vremena osuđenika pregleda lekar. Naredni pregled je za 12 do 24 sata. Pregledi se zakazuju preko službe obezbeđenja, ali ona ne prisustvuje pregledu. Dnevno se obavi tridesetak pregleda. Hitne intervencije nisu česte, ali u slučaju kolapsa ili epi napada, lekar odlazi i u sobe. Zavisnici od PAS, do pregleda psihijatra od terapije dobijaju bensedin. Testiranje na PAS se vrši po odobrenju upravnika, kad služba obezbeđenja predlži. Samopovređivanja su najčešća žiletima. Nema nikakvih protokola. Sve promene zdravstvenog stanja, povrede, supstituciona terapija za zavisnike se upisuje u zdravstveni karton i doktorica, umesto da vodi protokole piše izveštaje upravniku. Zdravstveno vaspitni rad se sprovodi putem brošura.

Medicinsko osoblje kontroliše hranu. Na raspolaganju je pored običnog, jelovnik za obolele od šećerne bolesti i za različite veroispovesti.

KANCELARIJE ZA IZVRŠENJE ALTERNATIVNIH SANKCIJA

Tim Helsinškog odbora je u toku 2015. godine obišao 7 kancelarija za alternativne sankcije u sledećim gradovima: Subotici, Somboru, Kragujevcu, Zrenjaninu, Novom Sadu, Smederevu i Pančevu. U svim gradovima postoje posebne kancelarije u kojima radi jedan ili dva poverenika, osim u Zrenjaninu gde kancelarija još uvek nije otvorena.

Situacija koja je zatečena u kancelarijama za alternativne sankcije koje smo posetili u toku 2015. godine, slična je situaciji koja je uočena u toku monitoringa kancelarija koje smo posetili u toku 2014. Iako su nakon izmena Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i donošenja Strategija razvoja zatvorskog sistema otvorene kancelarije skoro u svim mestima u kojima postoje ustanove za izvršenje krivičnih sankcija, smatramo da su ovo samo prvi koraci koji su načinjeni u davanju alternative zatvorskom sistemu. Iako Helsinški odbor pozdravlja napore države koji idu u smeru smanjenja zatvorske populacije i izricanje alternativnih sankcija, smatramo da sistem alternativnih sankcije nije zaživeo u punom svom kapacitetu i obimu, kao i da poverenici još uvek ne rade posao kojim bi trebali da se bave. Status poverenika još uvek nije jasno definisam, ne postoje procedure i protokoli po kojima bi oni radili, tako da sve probleme i nejasnoće rešavaju u hodu. Iako obavljaju isti posao kao i zatvorske službe, nemaju beneficirani radni staž i imaju manje plate.

Prve kritike alternativnom sistemu se odnose na to što je alternativa i dalje u potpunosti zavisna i vezana za zatvorski sistem i Upravu za izvršenje krivičnih sankcija. Ova zavisnost se uočava i kroz tehničku podršku i kroz podršku u ljudstvu (prijem pošte, pečat, vozilo, radnici). Kancelarije za alternativne sankcije su otvorene skoro u svim gradovima pri višim sudovima i sada ih ukupno ima 25. Međutim, situacija je i dalje prilično nepromenjena. Iako ukupno ima 24 poverenika, čak 4 kancelarije nemaju nijednog zaposlenog poverenika. Ostali zaposleni u kancelarijama se i dalje angažuju iz zatvorskog sistema iz službe za tretman. Sve kazne kućnog zatvora i pritvora vodi upravo zatvorska služba, tačnije služba za tretman uz podršku službe za obezbeđenje. Takođe, kancelarije nemaju svoja službena vozila već se vozila pozajmljuju od zatvora, a neki poverenici koriste i svoja privatna vozila. Prema rečima poverenika, nedostaju im dodatne obuke i usavršavanja, kao i formiranje dobrih timova pri svim kancelarijama kako bi sistem vanzavodskih sankcija davao rezultate.

Po svemu sudeći, poverenici i alternativne sankcije su u potpunosti izgubile na značaju koji imaju, tj. u ovom slučaju bismo mogli reći da to uopšte nisu uspeli ni da izgrade. Poverenici su nam skrenuli pažnju na problem neprepoznavanja povereničke službe, njenog rada i nadležnosti, od strane organa lokalne samouprave, Centara za socijalni rad i policije. U nekim gradovima čak su i sudije izrazile skepsu prema sistemu alternativnih sankcija, pa je u ovim gradovima mali broj izrečenih sankcija. Poverenici su takođe zamerili to što sudovi imaju neujednačenu praksu u odnosu na izricanje alternativnih sankcija. Bilo je pokušaja od strane pojedinih poverenika da se organizuju zajednički sastanci kancelarije i sudova kako bi se razgovaralo o problemima, ali su sudije smatrale da takvu vrstu sastanaka treba da inicira ili ministarstvo ili uprava, te se nisu odazvali pozivu. Kada govorimo o neujednačenoj sudskoj praksi npr. sud u Novom Sadu nema praksu da izriče kaznu rada u javnom interesu, dok sud u Smederevu nema praksu da povereniku dostavi presudu ukoliko je nekom licu izrečena neka od vanzavodskih mera. Ovakav odnos pravosudnih organa prema sistemu alternativnih sankcija svakako dodatno otežava rad kancelarija i obesmišljava svrhu postojanja alternativnih sankcija. Poverenici su mišljenja da je potrebno uložiti dodatne napore u promovisanju sistema alternativnih sankcija, da je potrebno

edukovati pravosudne organe, advokate, ali i celu lokalnu zajednicu. Ne dešava se retko da neko preduzeće odbije saradnju sa kancelarijom za alternativne sankcije jer ima određenih predrasuda prema osuđenim ili prekršajno kažnjenim licima.

Ono što smo tokom naših sastanaka sa poverenicima mogli da uočimo jeste da se rad poverenika sveo na puko administriranje vanzavodskim izvršenjem krivičnih sankcija koje je u stvari skroz zavisno od zavodskog, zatvorskog sistema. Poverenici se najmanje bave tretmanom osuđenih lica, njihovom resocijalizacijom ili post penalnim prihvatom. Poverenice smatraju da je njihov rad obesmišljen, bez ikakve kreativnosti i da posao koji oni obavljaju (administracija), može obavljati neki referent, dok bi se oni posvetili tretmanu osuđenih lica. Helsinški odbor je i ranije skretao pažnju na to da je neophodno da se u kancelarijama dodatno angažuje administrativno osoblje ili da se omogući neki vid volontiranja i sticanja pripravničkog staža.

Ono što smo takođe uočili jeste da se nijedna poverenička kancelarija, na žalost, uopšte ne bavi post penalnim prihvatom, a samo se 4 kazne nadzora nad uslovno otpuštenim licima realizuju (nad jednim licem u Kragujevcu i tri nadzora u Smederevu).

Rad poverenika se uglavnom svodi na izvršenje kazne rada u javnom interesu i kazne kućnog zatvora sa i bez elektronskog nadzora. Kod kazni kućnog zatvora sa elektronskim nadzorom uglavnom se javlja problem zbog nedovoljnog broja opreme (nanogica) i učestalih kvarova na istim. Zbog toga se često dešava da poverenici imaju dosta kazni koje čekaju na izvršenje (u Pančevu 20 kazni kućnog zatvora je na čekanju). Takođe, postoji problem i kod izvršenja kazne kućnog zatvora bez elektronskog praćenja jer ne postoji mogućnost kontrole osuđenih lica. Jedini način na koji ih poverenici mogu kontrolisati jeste da odlaze u nenajavljene posete. Češće posete ovim licima bi bile moguće kada bi u kancelarijama radio veći broj poverenika i kada bi kancelarije na raspolaganju imale i službena vozila. Poverenici takođe smatraju da je kaznu kućnog zatvora neophodno organizovati drugačije, možda prema Engleskom modelu, po kojem se osuđenom licu uz kaznu kućnog zatvora izriče i neka mera (npr. rad u javnom interesu ili obavezno uključivanje u neki terapijski program).

Problem u realizaciji kazne se takođe uočava i kod lica koja zloupotrebljavaju psihoaktivne supstance, a izrečena im je neka od vanzavodskih sankcija. Naime, često se dešava da ova lica i dalje zloupotrebljavaju psihoaktivne supstance i tokom izvršenja sankcije, a poverenici nemaju mogućnost da ih testiraju, dok su sudovi veoma spori u donošenju odluke o testiranju. Sudovi su dosta neažurni i u drugim situacijama. Poverenici u kancelariji u Smederevu su nam naveli primer osuđenika koji je 40 puta izlazio iz prostorija u kojima živi, dok sud konačno nije reagovao i preinačio meru.

Poverenici ocenjuju kao negativan trend povećanje broja izrečenih kazni kućnog zatvora za krivično delo nasilje u porodici. Postavlja se pitanja koja je svrha ovakvog vida kažnjavanja, ukoliko osuđeni za ovo krivično delo kaznu izvršava u kući u kojoj je i žrtva porodičnog nasilja.

Dok se sa jedne strane broj pritvorenih lica u zatvorima smanjuje, sa druge strane sudovi su počeli češće da izriču kaznu kućnog pritvora. Ovakav stav i praksa sudova bi mogla biti ocenjena kao pozitivan pomak (zbog smanjenja broja pritvorenih lica u zatvorima i boljim uslovima koja ova lica imaju kod kuće), da sudovi ne prave određene propuste i da ne izriču ovu meru licima koja su višestruki povratnici, a da pri tome ne obaveštavaju poverenike da je određeno lice višestruki povratnik.

Kazna maloletničkog pritvora se takođe realizuje u nekim gradovima (Smederevo, Pančevo). Na osnovu Zakona o izvršenju krivičnih sankcija maloletna lica kaznu kućnog pritvora realizuju bez elektronskog nadzora, tj bez nanogice. Za poverenike ova mera predstavlja veliki problem jer nisu u mogućnosti da prate realizaciju mere.

Na osnovu podataka koje je Helsinški odbor dobio od kancelarija, za godinu dana izrečeno je preko 8.000 prekršajnih novčanih kazni koje su zamenjene kaznom rada u javnom interesu (broj sankcija izrečen od strane tri suda). U 2014. godini izrečeno je 2315 takvih kazni ali ih je samo 9 realizovano. Uglavnom prekršajno kažnjena lica i ne stignu da izvrše ove kazne (uglavnom se ne odazivaju pozivu poverenika), što dovodi u pitanje razlog postojanja ovakve zakonske regulative i smisao izricanja ovakvih kazni.

Za sve kancelarije koje su bile predmet monitoringa, navodimo podatke o broju predmeta u radu, jer broj izrečenih kazni nije ekvivalentan broju realizovanih kazni (ili zbog neodazivanja osuđenih ili prekršajno kažnjениh lica ili zbog nemogućnosti realizacije kazne iz tehničkih razloga, nedovoljnog broja nanogica, nepostojanja telefonske linije, nedovoljan broj preduzeća u kojima bi se kazna realizovala). Kancelarija u Kragujevcu je za dve godine ukupno u radu imala 259 predmeta, a Smederevo 52 predmeta. Kancelarija u Pančevu je u toku 2014. godine imala 90 predmeta, a u toku 2015. godine 176 predmeta. Iako kancelarija u Zrenjaninu još uvek nije otvorena, vaspitači iz zatvora realizuju i vode kazne zatvora u kućnim uslovima i takvih kazni je ukupno 139 u radu. Prema rečima vaspitača, sud u Zrenjaninu je izrekao preko 2.500 alternativnih sankcija, ali se one nisu realizovale jer ne postoji kancelarija u Zrenjaninu, a vaspitači iz zatvora ne mogu da postignu realizaciju ovih kazni. Najviše izrečenih alternativnih sankcija beleži kancelarija u Somboru, u kojoj je u radu čak 925 kazni (od kojih je 502 kazni rada u javnom interesu). Iako je u ovoj kancelariji zaposlen samo jedan poverenik, dobrom organizacijom i saradnjom sa drugim ustanovama kancelarija realizuje veliki broj sankcija, što je za svaku pohvalu. Kancelarija u Subotici je u toku 2015 godine imala 161 predmet u radu.

PROBACIONA SLUŽBA U HOLANDIJI

Probaciona služba u Holandiji postoji više od 200 godina, ali ne u formi i okvirima u kojima danas funkcioniše, već ova služba stalno napreduje i razvija se. Probaciona služba nije državna ustanova već je fondacija, ali se finansira 98% iz budžeta ministarstva pravde i 2% iz lokalnog budžeta. Iako služba funkcioniše poput nevladine organizacije, njen rad je definisan zakonom i propisima koje donosi ministarstvo pravde. Na 17 miliona stanovnika Holandije postoji 2.000 probacionih službenika. U Holandiji postoji 5 regiona, tako da su i poverenici podeljeni po ovim regijama. U svakoj regiji postoji između 60 – 70 jedinica, dok u svakoj jedinici radi po 6-7 poverenika. U proseku jedan probacioni službenik vodi oko 20 osuđenih lica. Probacioni službenici procenjuju na koju vrstu intervencije reaguje svaki pojedinac. Svaka kazna mora biti prilagođena krivičnom delu i zato je potrebno uraditi dobru procenu. Nizak rizik od recidivizma i nizak rizik od štete nije polje njihovog delovanja jer ne mogu sve prestupe u društvu da reše i spreče, te se zbog toga probaciona služba bavi težim krivičnim delima. Ispituju faktore koji su uticali na izvršenje krivičnog dela i na koji način smanjiti te faktore kako se delo ne bi ponovilo.

Probaciona služba je povezana sa svim drugim ustanovama u zemlji: ministarstvima, sudovima, tužiocima, psihijatrijskim bolnicama (zbog forenzičkih pacijenata), preduzećima.

Mišljenje probacionih službenika se veoma ceni, tako da oni daju savete tužiocu, sudovima i zatvorima kada god je to potrebno. Ukoliko imaju različit stav ili mišljenje od ministarstva pravde uvek pokušavaju da nađu zajedničko, prihvatljivo rešenje, kako bi bolje funkcionisao sistem alternativnog izvršenja krivičnih sankcija. Probacioni službenici su prisutni svaki put kada neko lice bude uhapšeno, pritvoreno ili zadržano u policijskoj stanici, jer uvek dobijaju obaveštenje od sudova, a imaju mogućnost da bez dozvole obiđu svako pritvoreno lice u zatvoru. Probaciona služba, putem posebno obezbeđene mreže, ima pristup svim informacijama i podacima kojima raspolaže policija i tužilaštvo. Svim institucijama je veoma važno da probaciona služba bude od samog početka uključena u tretman osuđenih lica.

U Holandiji se godišnje realizuje oko 35.000 kazni rada u javnom interesu i oko 20.000 mera zaštitnog nadzora.